

128406

T. C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RESTORASYON DOKTORA TEZİ

**GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN
KORUNMASINA
İLİŞKİN BİR YÖNTEM ARAŞTIRMASI**

CC YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TASTIR MERKEZİ

Yüksek Mimar M. Mücahit YILDIRIM

Danışman : Prof. Haluk SEZGİN

128406

İstanbul. Mart, 2002

M. Mücahit Yıldırım tarafından hazırlanan “Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması” adlı araştırmanın Doktora Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Haluk SEZGİN
Doktora Tezi Danışmanı

Bu çalışma Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Haluk SEZGİN (M.S.Ü.)

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İlgi Yüce AŞKUN (M.S.Ü.)

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. E. Füsun ALİOĞLU (Y.T.Ü.)

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Oğuz CEYLAN (M.S.Ü.)

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Can BİNAN (Y.T.Ü.)

İmza:

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
RESİM LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı.....	1
Araştırmanın Yöntemi.....	2
BÖLÜM 1: DİYARBAKIR ŞEHİRİ ÇALIŞMA ALANINA İLİŞKİN FİZİKSEL ve TARİHSEL BİLGİLER	
1.1. ŞEHİRİN COĞRAFYASI.....	4
1.1.1. Yeri ve Konumu.....	4
1.1.2. Yüzey Şekilleri.....	4
1.1.3. İklim.....	5
1.2. ŞEHİRİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı.....	8
1.2.2. Demografik Yapı.....	9
BÖLÜM 2: DİYARBAKIR'IN TARİH İÇİNDEKİ FİZİKSEL GELİŞİMİ ve ŞEHİR DOKUSU	
2.1. ŞEHİR DOKUSUNUN GELİŞİMİ.....	13
2.1.1. İslam Dönemi Öncesi.....	13
2.1.2. İslam Dönemi.....	15
2.2. GELENEKSEL ŞEHİR DOKUSUNU OLUŞTURAN ÖGELER.....	18
2.2.1. Şehir Surları.....	18
2.2.2. Sokaklar ve Mahalleler.....	20
2.2.3. Ticaret ve Konaklama Yapıları.....	22
2.2.4. Dini ve Sosyal Amaçlı Yapılar.....	26
BÖLÜM 3: GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN TANIMI, PLANİMETRİK ve YAPISAL ÖZELLİKLERİ	
3.1. GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN KONUM PLANI ÖZELLİKLERİ.....	28
3.2. GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN PLANİMETRİK ÖZELLİKLERİ.....	28
3.2.1. Katların Kullanım Özellikleri.....	29
3.2.2. Planları Oluşturan Mimari Öğeler.....	30
3.2.2.1. Odalar.....	30
3.2.2.2. Eyvanlar.....	33
3.2.2.3. Avlular.....	34
3.2.2.4. Servis Mekanları.....	36
3.2.3. Plan Organizasyonu.....	36
3.3. CEPHE ÖZELLİKLERİ.....	40
3.3.1. Cephe Elemanları.....	40
3.3.2. Cephe Karakteri.....	44
3.4. YAPIM SİSTEMİ.....	46
3.4.1. Taşıyıcı Sistem ve Elemanları.....	46
3.4.1.1. Taşıyıcılar.....	46
3.4.1.2. Kemrciler.....	46
3.4.1.3. Örtü Sistemi.....	47

3.4.2. Yapısal Öğeler ve Yapı Elemanları.....	49
3.5. MALZEME ÖZELLİKLERİ.....	50
3.6.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR.....	50

BÖLÜM 4: GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN BOZULMA NEDENLERİ ve TURLERİ

4.1.EVLERİN BOZULMA NEDENLERİ.....	52
4.1.1.Toplumsal Nedenler.....	52
4.1.1.1. Toplumsal Yapıdaki Değişimler.....	52
4.1.1.2. Ekonomik Yapıdaki Değişimler.....	53
4.1.1.3. Yönetimdeki Değişimler.....	55
4.1.2. Fiziksel Nedenler.....	55
4.1.2.1. Doğal Olayların Gerçekleştirdiği Nedenler.....	55
4.1.2.2. İnsana Bağlı Nedenler.....	57
4.2.EVLERİN BOZULMA TURLERİ.....	60
4.2.1. Biçimsel Bozulmalar.....	60
4.2.1.1. Planimetrik Düzenin Bozulması.....	60
4.2.1.2. Cephe Düzeninin Bozulması.....	61
4.2.2. Yapısal Bozulmalar.....	63
4.2.2.1. Taşıyıcı Sistemin Bozulması.....	63
4.2.2.2. Yapı Elemanlarının Bozulması.....	64
4.2.2.3. Malzemenin Bozulması.....	66
4.3.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR.....	70

BÖLÜM 5:ÇAĞDAŞ KORUMA KAVRAM ve YÖNETMELİKLERİ, TÜRKİYE'DE KORUMA KAVRAMINA YAKLAŞIM

5.1.ÇAĞDAŞ KORUMA KAVRAMI.....	72
5.1.1. Çağdaş Korumada Uluslararası Örgütlenme.....	73
5.2. TÜRKİYE'DE KORUMA KAVRAMININ OLUŞUMU	78
5.2.1. Yasal Sorunlar.....	82
5.3.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR.....	83

BÖLÜM 6: KORUMA UYGULAMASI TEKNİK VE YÖNTEMLERİ

6.1. BOZULMANIN ÖNLENMESİ	85
6.1.1.Mevcut Durumun Korunması.....	85
6.1.2.Restorasyon.....	86
6.2.TAŞ MALZEMEDE KORUMA YÖNTEMLERİ.....	86
6.2.1. Taşın Temizlenmesi.....	87
6.2.2. Taşın Sağlamlştırılması ve Korunması.....	88
6.2.3. Taşın Onarılması ve Ocaktan Yeni Taş Kullanımı.....	90
6.2.4. Bağlayıcı Harç.....	91
6.3. REHABİLİTASYON.....	92
6.4..BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR.....	94

SONUÇ: DİYARBAKIR TARİHİ SURİÇİ BÖLGESİ, GELENEKSEL EVLERİ İÇİN KORUMA YÖNTEMİ VE UYGULAMA ÖNERİLERİ

KURAMSAL ÖNERİLER.....	95
Sosyal ve Ekonomik Öneriler.....	95
Yasa ve Yönetmeliklerde Yeni Öneriler.....	97
Kültürel ve Eğitimsel Öneriler.....	98
KORUMA UYGULAMALARI.....	99

Kent Ölçeğinde Uygulamalar.....	99
Planimetrik Düzende Uygulamalar.....	102
Cephe Düzeninde Uygulamalar.....	113
Yapısal Uygulamalar.....	114
SURİÇİ'NDE YENİ KONUT TASARIMINDA ÖNERİLER.....	118

KAYNAKLAR.....	120
YEREL SÖZLÜK.....	127
EKLER.....	128
ÖZGEÇMİŞ.....	213

ÖNSÖZ

Tez konumun belirlenmesinde bana yardımcı olan, danışmanlığımı yapan, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen saygıdeğer Hocam Prof. Haluk SEZGİN'e, tez izleme jürimde yer alan ve değerli katkılarıyla bana yol gösteren, Doç. Dr. Oğuz CEYLAN'a, Prof. Dr. İsmet OKYAY'a, İstanbul'da bulunduğum süre içerisinde bana her konuda destek olan, teşvik eden Prof. Dr. İlgı YÜCE AŞKUN'a ve Restorasyon Anabilim Dalının değerli elemanlarına teşekkür ederim.

Doktora yapmamı destekleyen, değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Emel YAMANTÜRK'e ve Prof. Dr. Ayşe BALANLI'ya teşekkür ederim.

Bana evini açan, yardımlarını eksik etmeyen değerli arkadaşım Mustafa YILDIZ'a, çalışmalarımı tamamlama fırsatı veren Prof. Dr. Zülküf GÜNELİ'ye ve her zaman desteğini gördüğüm Öğr.Gör. Türker İLTER'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Bu tezi, çalışmalarım sırasında kaybettiğim ve anısını rahmetle andığım ANNEME armağan ediyorum.

ÖZET

Bozulmaya yüz tutmuş geleneksel Diyarbakır evlerinin korunabilmesi için bir yöntem sunmayı amaçlayan tez; altı bölüm ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

Geleneksel Diyarbakır evlerinin şekillenmesinde; coğrafik, topografik ve iklimsel verilerin yanında, şehrin tarihsel gelişimi içerisinde sosyal ve ekonomik yapı etken olmuştur. Şehir dokusunu sınırlayan surlar, içinde bulundurduğu sivil mimariye ait geleneksel evlerin, dar sokaklarının ve mahallelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Kentte evlerin planimetrik düzeni; bir avlunun etrafında yer alan yazlık, kışık ve mevsimlik bölümlerin organizasyonundan oluşmaktadır. Planları oluşturan mimari öğeler sosyo-ekonomik verilerle de ilişkili olarak bazı yöresel değişikliklerle birlikte Türk Evinin yapısal özelliklerini yansıtmaktadır.

Geleneksel Diyarbakır evlerinin bozulma nedenleri toplumsal ve fiziksel boyutlarıyla incelendiğinde, en önemli etkenlerin, kırdan kente göç ve sanayi devriminin sonucu olarak modern hayata geçiş olduğu görülmektedir. Bu nedenlere bağlı olarak geleneksel evlerde biçimsel ve yapısal boyutlarda bozulma şekilleri görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki ve Türkiye'deki koruma amaçlı yasal düzenlemelerin hemen hemen aynı olmasına rağmen, Türkiye'de uygulama güçlüklerinin bulunduğu gözlemlenmektedir.

Sonuçta, geleneksel Diyarbakır evleri için geliştirilen koruma yöntemini; sosyo-ekonomik, yasal ve kültürel önerilerden oluşan kuramsal ve bürokratik boyut, kentsel, mekansal ve yapısal değerlendirmeleriyle uygulama boyutu oluşturur. Suriç'i'nde yeni yapılaşmada uyulması gerekli kurullarla da kentsel ve yapısal korumanın sürekliliği sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Geleneksel Diyarbakır Evleri, Bozulmalar, Koruma Yasaları, Restorasyon.

ABSTRACT

The thesis, which aimed to present a method for conservation of the traditional Diyarbakır houses that face deterioration, has six chapters and includes a conclusion contains the consequences of those chapters.

The formation of the traditional Diyarbakır houses has been influenced by social and economic structures as well as geographic, topographic and climatic data. The city walls that restrict the city tissue has played a big role in the formation of traditional houses, narrow streets and the quarter that constitutes civil architecture.

The planimetrik formation of the houses in the city constitutes with organization of different sections for different seasons around a courtyard. The architectural elements that forms the plans, reflect the structural peculiarities of Turkish House with some regional differences related to the socio-economic data.

When the reasons for deterioration of the traditional Diyarbakır houses are investigated in social and physical dimensions, it can be seen that the most important factors are urban migration and modernization as a result of industrial revolution. As a consequence of these reasons, corruptions in formational and structural dimensions of traditional houses can be seen.

Although the constitutional systems in conservation in the developed countries and Turkey are very similar, there are difficulties in application in Turkey.

In conclusion, the conservation method developed for the traditional Diyarbakır houses come from the theoretical and bureaucratic dimension from socio-economic, constitutional and cultural suggestions and the practical dimension from regional, local and structural appreciations. The continuity of conservation of regional and structural in the new construction in Suriçi must be provided by the rules.

Keywords: Conservation, Traditional Diyarbakır Houses, Deterioration, Conservation laws, Restoration.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	ŞEKLİN ADI	Sayfa No:
Şekil 1.1.	Göç Edenlerin Yerleşmeyi Tercih Ettikleri Bölgeler	12
Şekil 2.1.	Kervanyolları, Taescher Franz, Anatolische Wegenetz. Anadolu Araştırmaları	14
Şekil 2.2.	Diyarbakır Suriçi Planı, (A. Gabriel'den)	18
Şekil 2.3.	Diyarbakır Suriçi Mahalleleri	22
Şekil 2.4.	Hasan Paşa Hanı Planı (Müller, M.K. Die Karavanserai İn Vonderen Orient, Berlin, 1920.)	23
Şekil 2.5.	Deliller Hanı Planı (Müller, M.K. Die Karavanserai İn Vonderen Orient, Berlin, 1920.)	25
Şekil 3.1.	197111 Ada\Parselde Eyvandan Girilen Oda	31
Şekil 3.2.	Cemil Paşa Konağı Zemin Kat Planı	37
Şekil 3.3.	Behram Paşa Konağı Zemin Kay Planı	38
Şekil 3.4.	Savaş Mahallesi Göçmen Sokak 17 Nolu Evin Zemin Kat Planı	39
Şekil 3.5.	Pencere Detayı (Katalog No:1)	42
Şekil 3.6.	Pencere Detayı (Katalog No:23)	42
Şekil 3.7.	İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak 27 Nolu Ev Cephesi	43
Şekil 3.8.	Savaş Mahallesi Göçmen Sokak 7 Nolu Ev Cephesi	45
Şekil 3.9.	Behram Paşa Konağı Kesit Görünüşü	45
Şekil 3.10.	Kurşunlu Cami Sokak No:10 da Büyük Açıklıklı Eyvan Kemerli	47
Şekil 3.11.	Diyarbakır Evinde Döşeme ve Saçak Detayı	48
Şekil Sn. 1	Diyarbakır Suriçi Pilot Bölge Koruma Örneği Konum Planı	104
Şekil Sn. 2	Koruma Önerisi.....	105
Şekil Sn. 3	Koruma Önerisi.....	106
Şekil Sn. 4	Koruma Önerisi.....	107
Şekil Sn. 5	Koruma Önerisi.....	108
Şekil Sn. 6	Koruma Önerisi.....	109
Şekil Sn. 7	Koruma Önerisi.....	110
Şekil Sn. 8	Üst Örtü Önerisi.....	115

RESİM LİSTESİ

Resim No	Resmin Adı	Sayfa No
Resim 2.1.	Fatih Paşa Mahallesinde Bir Kabaltı	20
Resim 2.2.	Hasan Paşa Hanı	23
Resim 2.3.	Deliller Hanı	24
Resim 3.1.	Restore Edilmiş Bir Ev Odası (Esmâ Ocak Evi Katalog No:21)	32
Resim 3.2.	Kurşunlu Cami Sokak 10 Nolu Evin Eyvanı	33
Resim 3.3.	Avlu Giriş Kapısı	40
Resim 3.4.	Savaş Mahallesi Göçmen Sokak No 17 Oda Giriş Kapısı	41
Resim 3.5.	Cemil Paşa Konağı Bodrum Kat Kemerleri	48
Resim 4.1.	Kılıççı Sokak 6 Nolu Evde Kapatılmış Eyvan	53
Resim 4.2.	Abdal Dede Mahallesi Deve Hamamı Sokak No:21 de Değiştirilmiş B.A. Şahnişin	54
Resim 4.3.	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No 12’de Kapı ve Pencere Değişikliği	58
Resim 4.4.	Sülüklü Sokak No:38 Terkedilmiş Bir Ev	58
Resim 4.5.	Lalebey Mahallesi Sülüklü Sokak No:38-40 da Bir Bölümü Onarılmış Ev	59
Resim 4.6.	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:13 Terkedilmiş Bir Ev	59
Resim 4.7.	Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak No:7 de Avluda Eklenti Yapı	60
Resim 4.8.	Abdal Dede Mahallesi Deve Hamamı Sokak No:21 de B.A. Eklenti Kat Çıkılması	61
Resim 4.9.	Sülüklü Sokak No:12 de Cephe Düzeninin Bozulması	61
Resim 4.10.	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:19 da Eklenti Yapı	62
Resim 4.11.	Cemil Paşa Konağı Selamlık Bölümünde Yıkılmış Tavan Örtüsü	63
Resim 4.12.	Bazalt ve Kalker Taşlarının Boyanmasına Bir Örnek	65
Resim 4.13.	Ali Paşa Mahallesi Hambeli Sokak No 5’de Kapatılmış Pencere Boşlukları	66
Resim 4.14.	Cemil Paşa Konağında Pencere Boşluklarının Kapatılması	66
Resim 4.15.	Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No 1’de Tavanı Çökmüş Ev	67
Resim 4.16.	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:13’de Yıkılmış Şahnişin	69
Resim 6.1.	Urfa Yolu Üzerinde Taş Kesme Fabrikası	91
Resim 6.2.	Taşçı Ustasının İnce Yonu Taş Duvarı Yenilemesi	92

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

Doktora tezi kapsamında, bir ortaçağ kenti özelliğini bünyesinde barındıran ve korunmasında henüz geç kalınmamış Diyarbakır kentinde, yığma taş evlerin korunması için bir yöntem geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Kullanıcı ihtiyaçlarının değişmesi sonucu mevcut geleneksel evler, çağdaş konfor şartlarını sağlamada yetersiz kalmış, gerçek sahipleri tarafından terk edilmiş veya kiraya verilmiştir. Bu işlevsel eskimeyle geleneksel evler, 1990 sonrasında terör nedeniyle de artan göç ile, kırdan kente gelen, geçimini tarım ve hayvancılığa dayalı iş kollarından sağlamış fakat kente gelince doğal olarak herhangi bir gelir grubuna dahil olamamış insanların yerleşim mekanı olmuştur. Ataerkil bir ailenin dört mevsime göre organize ederek yaşadığı Diyarbakır'ın geleneksel evleri, birkaç ailenin birlikte paylaşmak zorunda kaldıkları evler haline gelmiştir.

İşlevsel eskimenin yanında fiziksel ve toplumsal nedenlerle geleneksel evlerde meydana gelen değişimler kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Tek yapı ölçeğinde bu sorunlar yaşanırken, tarihi Suriçi'nin maruz kaldığı aşırı göç baskısı sonucu tipik bir ortaçağ kenti görünümü, yerini düzensiz yapılaşmanın yaşandığı bir kent görünümüne bırakmıştır.

Üzerinde çalışılan konu ile, koruma kararı alınmış geleneksel evlerin onarımı ve yenilenmesi için gerekli olan verilerin ortaya konarak onarım- yenileme çalışmasını yapacak tasarımcılar ve uygulayıcıların izleyecekleri yolların araştırılması hedeflenmiştir. Sağlıklaştırmayla, bölge halkının daha modern yaşam şartlarına kavuşturulması hedeflenirken sürdürülebilir bir koruma ile de kültürel mirasın devamlılığı sağlanacaktır.

Restorasyon projesi hazırlanan evlerin, bir kısmının değişen toplumsal şartlar nedeniyle artık ev olarak kullanılamayacağı varsayımı ile sosyal-kültürel amaçlı yapılar, ihtiyaç duyulması sebebiyle çocuk rehabilitasyon merkezi, gençlik aktivitelerini içeren merkezler ve çoğunun yeniden ev olarak değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada koruma yöntemi; geleneksel Diyarbakır evlerinin oluşumunda etken olan çevrenin, tarihsel yapısı, coğrafi, iklimsel özellikleri, sosyo-ekonomik, demografik yapısı, incelenerek oluşturulmuştur. Geleneksel Diyarbakır ev mimarisinin oluşum süreci fiziksel ve sosyal etkenler çerçevesinde incelenerek, Anadolu ev mimarisi içindeki yeri ortaya konmuş, Güneydoğu Anadolu Bölgesine sınır teşkil eden Suriye ve Irak mimarileriyle etkileşimi araştırılmıştır.

Kargir evlerin planimetrik, cephe ve malzeme özellikleri analitik rölövelerle belgelenmiş, mevcut durum fotoğraflarla tesbit edilmiştir. Ev sakinleriyle görüşülerek kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermeyen sorunlar belirlenmiştir. Geleneksel evlerin çevreleriyle birlikte kentsel ölçekte korunabilmesi amacıyla, ana arterlerden, korunma olasılığı daha yüksek evlere giden akslar üzerinde yer alan yapılar; işlevsel, bozulma derecelerine göre yapısal, kat adedi, aykırı yapıların ortaya konulduğu korunması gerekli değerler boyutlarıyla analiz edilmiştir. Tarihi kenti kuzey-güney, doğu-batı yönünde bölen akslarda trafik sorununun çözümüne ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Geleneksel evleri, sosyo-ekonomik ve yönetsel değişimlerle birlikte doğal olayların gelişimine de bağlı olarak tehdit eden bozulmaların nedenleri ve türleri, analitik çözümlenmelerle ortaya konulmuştur. Bu çözümlenmeler doğrultusunda evlerin varlığını tehdit eden etkenlerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Koruma kavramının dünyada ve Türkiye’de gelişimi, farklı zaman dilimi ve halk bilincine sahip olmasına rağmen yürürlükteki yasalar çağdaş ülkelerde yürürlükte olan yasalardan pek farklı değildir. Ancak uygulamadaki bazı sorunlar nedeniyle koruma yasalarının aksayan yönleri bulunmaktadır. Yasalardaki bu sorunların giderilmesi korumayı daha mümkün hale getirecektir. Yok olmaya yüz tutmuş bir yapı sanatı olan taş işçiliğinin evlerin gerektiği gibi onarılabilmesi açısından sınırlı da olsa yaşatılması gerekmektedir. Gelirinin az olması ve iş sahasının giderek azalması taş işçiliğinin gerektiği gibi yapılamamasını ve dolayısıyla evlerin onarımını da kötü yönde etkilemiştir.

Sonuçta bir koruma yöntemi geliştirilen geleneksel Diyarbakır evleri için kuramsal olarak; tarihi Suriçi’nde geleneksel evlerin kullanıcılarının katılımıyla ancak bir korumanın mümkün olabileceği önerisi getirilmiştir. Tarihi bölgede yaşayan düşük gelirli insanların ekonomik düzeyini yükseltmek, yok olmaya yüz tutmuş el sanatlarını yaşatmak, korumayı sürdürülebilir kılmak için katılımcı koruma gereklidir. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılabilmesi amacıyla oluşturulması gereken koruma bilinci ancak katılımcı koruma yoluyla sağlanacaktır. Yapılacak bürokratik düzenlemelerle resmi işlemlerin kolaylaştırılması, evini korumak isteyen her türlü yardımı alabileceği tek bir birimin organize edilmesi gereklidir. Kullanıcı ihtiyaçlarını dikkate alarak, çağdaş konfor şartlarının evlerin özgünlüğünü bozmadan uyarlanması gereklidir. Kentsel korumaya yönelik olarak Suriçi’nde yapılacak yeni yapılara bir standart getirilmelidir.

BÖLÜM 1. DİYARBAKIR KENTİ ÇALIŞMA ALANINA İLİŞKİN FİZİKSEL ve TARİHSEL BİLGİLER

1.1.ŞEHRİN COĞRAFYASI

1.1.1. Yeri ve Konumu

Mezopotamya' nın kuzeyinde yer alan ilin doğusunda; Siirt, Muş, güneyinde; Mardin, Urfa, batısında; Adıyaman, Malatya, kuzeyinde; Elazığ ve Bingöl yer almaktadır. Anadolu ile İran, Irak ve Suriye arasında bir köprü görevi yapan il, 37. Enlem dairesinin 56 dakika kuzeyinde ve 40. Boylam dairesinin 13 dakika doğusunda, Güneydoğu Anadolu'nun orta kısmında yer alır.

Dicle Nehri ile ikiye bölünen ilin batı bölümü 100 m. yüksekliğindeki bir kaya dizisi üzerindedir¹. Yüzey şekilleri bakımından Diyarbakır Bölgesi, etrafı dağlarla çevrili ortası hafifçe çukurlaşmış bir görünümündedir². Bu havzada yağmurlar az, eğimler belirsiz olduğundan derin vadiler oluşmamıştır.

1.1.2. Yüzey Şekilleri

Karacadağ'dan Dicle Nehri'ne uzanan 650 m. yükseklikteki geniş bazalt platosunun doğu kenarında kurulmuş olan il, Dicle Vadisi'nden 100 m. kadar yüksekte düz bir yüzeyde yer alır³. Platoyu güneybatıda "Ben u Sen" denilen az derinlikte bir sel çukuru yarar⁴. İl ile Dicle Nehri arasındaki zemin doğuya, güneydoğuya doğru sarp kayalıktır. Kayalık bir arazi üzerine kurulmuş olan surların şekli bu doğal şartlar tarafından belirlenmiştir. Fiskayası Bölgesi İçkale kesiminin ilk yerleşim yeri olarak tahmin edilir⁵. İlin çevresini saran dağların keskin kıvrımlı dorukları yıllarca süren yağmur, akıntı ve donlarla kaybolmuştur⁶. Birbiri üzerine yükselen üç bazalt tabakası şehrin 30 km doğusuna kadar uzanır. Bu tabakaların altında konglomeralar, marnlar ve yumuşak kalkerler vardır. Üçüncü zamanda kalkerler, marnlar, killer, dördüncü zamanda ise vadilerde alüvyonlar oluşmuştur.

¹ B. Konyar, *Diyarbakır Yıllığı*, 3.cilt, Diyarbakır, 1936, s.7.

² Ş.Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, 1.cilt, Ankara, 1997, s.1.

³ A.Gabriel, *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale*, Paris, s.559.

⁴ Arslan, "Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu," *Diyarbakır Müze Şehir*, İstanbul, 1999, s.81.

⁵ Ş.Beysanoğlu, a.g.e., s.2.

⁶ B.Konyar, a.g.e. s.7.

1.1.3. İklimi

Ortası çukur, etrafı dağlarla çevrili Diyarbakır Havzası'na, kuzey kesiminin kapalı olması sebebiyle dağlık bölgede oluşan serin hava giremez. Kış aylarında ise havza bu bölgede meydana gelen yüksek basınçlı soğuk havanın etkisi altındadır. Havzada iklim, kış aylarında soğuk ve az yağışlı, yaz aylarında ise sıcak ve kuraktır. Yağışlar genellikle kış ve ilkbahar aylarına rastlar. Yağış oranı kuzeyden güneye doğru azalır, fakat 400 mm.nin altına düşmez.

Türkiye'nin en yüksek sıcaklığı 46.2 derece (21.7.1937.) olarak Temmuz ayında Diyarbakır'da belirlenmiştir. En düşük sıcaklık -24.2 derecedir (11.1.1993). Yağışların kış aylarında toplanması ve yaz mevsiminin çok sıcak ve kurak geçmesi Akdeniz tipi bir yağış düzenini ortaya koyar.

1.2. ŞEHRİN TARİHSEL GELİŞİMİ

M.Ö. 7250-6750 yıllarına tarihlenen Çayönü Tepesi yörede tespit edilen ilk yerleşim bölgesidir. Çayönü, geliştirdiği özgün mimarisi ve bakır madenini kullanmasıyla dikkati çekmiştir⁷.

M.Ö. III. binde Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki bölgeye Subartu denildiği ve burada yaşayan savaşçılara da Subarular denildiği Sümer-Akkadlar'dan kalan belgelerden anlaşılmaktadır. Yukarı Dicle boylarının ilk uygar medeniyeti Subarulardan Hurrilerdir. Hurriler, Zagros dağlarından Anadolu'nun güney kısmı ile Suriye arasındaki bölgede yayılmışlardır. M.Ö. II. bin yılı ortalarında Hurri boyları ve Mittanni boyları diye ikiye ayrılırlar. Mitannilerden sonra bölgeye M.Ö. 1260-653 yıllarında Asurlular ve Urartular egemen oldular. Bu dönemde şehre Amedi denildiği Asur hükümdarı Adad Nirari'den (M.Ö.1310-1281) kalan bir kılıç kabzasından anlaşılmaktadır.

Diyarbakır Kenti M.Ö.900-825 arasında Aramilerin Bit Zamanı Beyliği merkeziydi. M.Ö. 825-775 yıllarında Asur, M.Ö. 775-756 yıllarında Urartu, M.Ö. 736-654 yıllarında tekrar Asur egemenliğine geçti. İskitlerden sonra M.Ö. 625 yılında Medler, daha sonra da M.Ö. 550 yılında Persler kenti aldılar.

⁷ Ş.Beyanoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul, 1999, s.41.

M.Ö. 332'de sona eren Pers egemenliğinden sonra kent Makedonya egemenliğine girdi. M.Ö. 323-146 yıllarında Selevkosların, 140-85 yıllarında Partların, 85-69 yıllarında Büyük Tigran'ın ve M.Ö. 69 da da Romalıların egemenliğine girdi⁸.

Roma Yönetimine, M.Ö. 69 yılında bağlanan kent, M.S. 225 yılına kadar Part ve Roma savaşlarına sahne oldu. Kent Hıristiyanlığı 305 yılında benimsedi. 363 yılında Roma'luların Nusaybin'i Perslere teslim etmesiyle buradaki nüfusun bir bölümü Amid' e yerleşti. 367-375 yıllarında Konstantin tarafından inşa edilen doğu surları batıya doğru genişletildi. Sasani-Bizans mücadelesi yüzyıllarca sürerken Akhunlar' ın desteğindeki Sasaniler 502' de Diyarbakır' ı alarak kenti yağmaladılar. Kiliseleri soydular, çok sayıda tutsak alıp götürdüler ve 80.000'e yakın kişi öldü. 505 yılında kent, para karşılığı tekrar Bizans' a bırakıldı⁹.

Roma ve Bizans'a ait yazılı kaynaklarda kentin adı; Amid, O'mid, Emit, Amide olarak geçer¹⁰. Hıristiyanlığın Diyarbakır ve çevresinde yayılışı Roma dönemindedir. M.Ö. 313 yılında Milano fermanıyla Hıristiyanlığın yayılması, kentte manastır, kilise, ruhban okullarının yapımını hızlandırmıştır¹¹. IV. yüzyıl ortalarında kent Roma Mezopotamya'sının başkenti haline gelmiştir.

M.S. 640 yılında Heraclius, gezisine Amida'dan başlayarak üzerinde sallardan bir köprünün bulunduğu Fırat'a ulaşmıştır¹².

İslamiyet Döneminde; İslam ordusu İyaz bin Ganm öncülüğünde Amid kalesi önüne geldiğinde 636 yılında Bizans İmparatorluğunda Heraklius bulunuyordu¹³. İyaz Tell (Mardin) Kapısını, Said bin Zayd Rum (Urfa) Kapısını, Muaz bin Cabal, Ermen (Dağ) Kapısını, Halid bin Velid Babü'l Ma (Dicle), Yeni Kapı tarafını kuşattı. Halid bin Velid surun doğu yönünde, eski hükümet konağının yakınlarında gördüğü gizli bir su deliğinden yüz kadar sahabeyi de yanına alarak içeri girdi. Böylece Amid 639 tarihinde fethedildi.

⁸ Ş.Beysanoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul, 1999, s.41.

⁹ E. Binoğul, "Diyarbakır İli ve Anahatlarıyla Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, 1991. s.109.

¹⁰ R. Arslan, "Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul, 1999, s.82.

¹¹ R. Arslan, a.g.e., s.83.

¹² W.M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Amsterdam, 1962,s.311.

¹³ Ş.Beysanoğlu, a.g.e., s.48.

Diyarbakır adı ilk olarak 8. yy. dan itibaren kullanılmaya başlandı ve kent 744 yılında Cezire ve Armenia bölgeleri ile birlikte emirlik olarak Mervan' ın yönetimine verildi. Abbasi döneminde Sicilya ve İtalya'da Arapların ilerlemesini durduramayan Bizans, Anadolu' da taarruza geçerek Amida' ya kadar ilerledi, fakat şehri alamadı. Bekr Boyunun Şeybanlı oymağından İsa Bin Şeyh, Diyarbakır'a atanmıştı. Fakat 869 yılında ayaklanarak kent yönetimini ele geçirdi. Bundan sonra Diyarbakır'da 30 yıl süren Şeyhoğulları Beyliği dönemi başladı. Oğuz akınları 1040 yılında başladı. Daha sonra 1047 yılında şehir kuşatıldı fakat alınamadı. Mervanlılar ile Selçuklular Dicle ve Fırat Havzasına kadar ilerlediler. Bunun üzerine 1063 yılında Konstantin X. Dukas Diyarbakır' ı kuşattı fakat surları geçemedi¹⁴.

Selçuklular Döneminde, 1071 yılında Diyarbakır önünde karargah kuran Alparslan, oğlu Tutuş' un doğumu üzerine şehre merhamet göstererek kuşatmadı. Mervanilerin eski vezirlerinden Fahr-üd Dev'le Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1085' de görevlendirmesi ile kenti aldı. Tutuş, buyruğundaki Türkmen Beylerinden İnaloğlu İbrahim' e 1094 yılında Amid' i dirlik olarak verdi. Diyarbakır'da 1142 yılında İnaloğulları'nın vezirleri olan Nisanoğulları yönetimi ele geçirdi. 1183' de Selahaddin Eyyubi Diyarbakır' ı alarak yönetimi Hasankeyf Beyi Artuklu Nurettin Muhammed' e bıraktı.

Artuklular Döneminde, 1183 yılında kent ele geçirilerek refaha kavuşturulmuştur. XII. yüzyılda yaşamış coğrafyacı İdrisi, Artuklular zamanında Diyarbakır'ın ünlü bir ticaret merkezi olduğunu, halı dokumacılığı ve ipekli çadır bezinde uzmanlaştığını yazar¹⁵. Ayrıca bu dönemde bakır işlenmiştir ve Artuklu sikkeleri bakır ve alaşımlarından basılmıştır. 1232-59 da Moğol istilası başlar ve kent yağmalanır. 1232' de Artuklu dönemi Eyyubi sultanı Melik Kamil' in Diyarbakır' ı kuşatarak teslim almasıyla sona erdi¹⁶.

Anadolu Selçuklu Döneminde, Diyarbakır, 1259 yılında Eyyubilerin elinden alınarak İlhanlılar tarafından tekrar Selçuklulara verildi. Kentte 1302 yılında İlhanlılara bağlı Artuklu yönetimi kuruldu. Şehir, 1394'de Timur tarafından alınarak Akkoyunlu' lara bırakıldı. Akkoyunlu hükümdarı güçlenince başkenti Diyarbakır' dan Tebriz'e taşıdı ve böylece kent önemini yitirdi ¹⁷.

¹⁴ R. Arslan, a.g.e., s.83

¹⁵ R. Arslan, a.g.e., s.87.

¹⁶ E. Binoğul, a.g.e.,s.111.

¹⁷ E.Binoğul, a.g.e.,s.112.

Osmanlı Yönetimine, 1515 yılında giren kent, Van, Erzurum, Sivas, Rakka, Musul vilayetlerinin çevrelediği bir eyaletin başkenti oldu¹⁸. Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır Eyaleti Beylerbeyliği' ne getirildi. XVI. yüzyılda Diyarbakır Osmanlı yönetiminde parlak bir dönem yaşadı. Aynı yüzyılın ortalarından sonra ekonomi bozuldu. Önce küçük gruplarca başlayan soygun ve ayaklanmalar daha sonra büyük çaplı Celali Ayaklanmalarına dönüştü. XIV. yüzyıl sonlarında Ermenilerin örgütlenerek ayaklanması sonucunda İstanbul'dan araştırma heyetleri gönderilmiştir¹⁹. Şehre ilk olarak gelen Osmanlı padişahı Kanuni'dir. Şehrin Hamravat suyunun getirilmesi onun buyruğudur. Padişah IV. Murad 1635'te Diyarbakır'a gelmiştir. Şehir bir yıldan fazla süren kuşatma ve Safevilerle yapılan savaşlar sonucu harap bir duruma gelmiş, fetihten sonra yapılan camiler, hanlar, hamamlar ticaret hayatını canlandırmıştır²⁰. 17. yüzyıl başlarında Polonyalı Simeon ve Jean Tavernier'e göre kentte 1000 evlik bir Ermeni nüfusu bulunmaktaydı. Kentin kuzeyinden açılan bir kanalla Dicle Nehri'nden kente su getirilmiştir.

Cumhuriyet Döneminin, yeniden yapılanma sürecinde Diyarbakır şehrinin Osmanlı İmparatorluğu ve önceki dönemlerde de olduğu gibi tekrar bölgesel önem kazanması Genel Müfettişliğin 1928 yılında kurulmasıyla başlar²¹. 1930 yılında yeni belediyeler yasası çıkarılmış ve büyük kentlerde imar hareketleri başlatılmıştır. Diyarbakır yeni bir yapılanma ile eski kent yaşamından modern kent yaşamına geçirilmesi gerekli bir yerleşme olarak düşünülür. 10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile şehrin ismi Diyarbakır olarak değiştirilmiştir²².

1.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Türkiye yüzölçümünün %1.9' unu kaplayan Diyarbakır ilinde kişi başına düşen milli gelir Türkiye ortalamasının altındadır. Tarım kesiminin gayri safi milli hasılasındaki payı 1978' de %43 dolayındaydı. Toprak mülkiyetinin yaygınlığına rağmen, ilde tarımdaki geleneksel yapının çözülmeye başlaması, yapısal bir değişikliği göstermekten uzaktır. İl genelinde payı ancak %4 olan ticaret sektörünün kent merkezindeki payı, %14' e çıkmaktadır. Bu da ticaret aktivitesinin büyük ölçüde il merkezinde toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁸ R.Arslan, a.g.e., s.90.

¹⁹ E.Binoğul, a.g.e.,s.113.

²⁰ Ş.Beysanoğlu, a.g.e.,s.69.

²¹ R.Arslan, a.g.e.s.94.

²² Ş.Beysanoğlu, a.g.e. s.74.

Kentte ticaret kesiminin aktif nüfus içindeki payını yükselten bir başka önemli etmen de, bütün toptancı firmaların kent merkezinde bulunmasıdır. Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu' nun bir bölümünün önemli ticaret merkezlerinden biridir. GAP' ın gerçekleşmesi halinde sulamanın artması ve ürün deseninin çeşitlenmesi beklenmektedir.

Kentsel nüfusun 1980' deki il nüfusuna oranı Türkiye genelinden yüksektir. Kentte sanayinin azlığı ve göç eden nüfusu taşıyabilecek bir ekonomik yapının olmayışı nedeniyle, göç hareketi aynı zamanda il dışına da yönelmiştir²³.

1.2.2. Demografik Yapı

XVI. yüzyılda şehir nüfusunun %58' i Müslümanlardan, %41' i Hıristiyanlardan ve %1'i Yahudilerden oluşmaktaydı²⁴. 1524 yılında Portekizli Antonio Tenreiro' ya göre Diyarbakır şehrinde Hıristiyan nüfusu 4.000 civarında idi. XVI. yüzyılın başlarında Amid' de bin hanelik Ermeni nüfusu olduğunu yazan Andreasyan, şehrin çok büyük bir nüfusa sahip olduğunu belirtir²⁵. Diyarbakır, XVI. yüzyılda Bursa hariç Anadolu' nun nüfus bakımından en büyük şehri konumundaydı. 1927 yılında Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımına göre şehir nüfusu 30.709 du²⁶.

1945 yılına kadar kent nüfusunun tamamı Suriçi'nde yaşamaktaydı ve yaklaşık olarak 40 000 civarındaydı. 1965-70 yılları arasında, önceki dönemi bir kat aşan, 1970-1975 arası duraklamadan sonra her beş yılda ortalama 66.000-70.000' e yaklaşan nüfus patlamaları olmuştur. İlin kırsal kesiminin oldukça yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olması, kentleşme sürecini halen gündemde tutmaktadır. Diyarbakır ili kentsel nüfus artışı; kendi kırsalından kente göçe dayanır²⁷.

²³ “Diyarbakır”, Gelişim Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt.8, İstanbul, 1976, s.2256.

²⁴ M. İlhan, “XVI. Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı”, Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, s.162.

²⁵ M. İlhan, a.g.e., s.16.

²⁶ M. İlhan, a.g.e., s.163.

²⁷ R. Arslan, ‘Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesimde Toplumsal-Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri’, Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, 1991, s.99.

1990 yılında Suriçi nüfusu genç bir yapı gösterir. Toplam nüfusun %53.2' ye varan kısmı genç ama üretken değildir²⁸. 0-6 yaş grubu çocuk oranının yüksek oluşu nüfusun hızla arttığını gösterir. Kentte ataerkil aile yapısına çok sık rastlanmakla birlikte, aile yapısı ve nüfus mahalleler arasında önemli farklılıklar gösterir.

Kentin eski mahallelerinde hane halkı büyüklükleri ortalamanın altına düşerken, surlara doğru yayılan yeni mahallelerde ortalamanın üstüne çıkmaktadır. Ailede çalışan sayısının az olması, aile gelirinin düşük olmasına yol açar. Çalışan nüfusun ekonomik faaliyetler dağılımına bakıldığında, yaklaşık %35.9 luk bir kesimin tanımlanamayan işlerde çalıştığı, %3.2 sinin ise işinin belirgin olmadığı anlaşılmaktadır²⁹.

1990 yılında 381 bin olan Diyarbakır'ın nüfusu, 1997 nüfus projeksiyonuna göre 518 bin olması gerekirken bu rakam bir milyonu aşmıştır³⁰. Normal doğumla gerçekleşmeyen kentteki bu nüfus artışının sebebi göçe dayanmaktadır. Çeşitli sebepleri olan bu göçün bir diğer önemli boyutunu da 1990 dan sonra terör oluşturmuştur. Can ve mal emniyeti ve yeni bir hayat kurma amacıyla göç eden kitleler, ülkenin sosyo-ekonomik yapısında ve yerleştikleri kentin dokusunda büyük değişikliklere sebep olmaktadır. Yoğun göç esnasında; su, kanalizasyon gibi alt yapı hizmetleri yetersiz kalmaktadır.

Asayiş, trafik, otopark, kitle ulaşım sorunları artmaktadır. İmara aykırı yapılaşma ve gecekondulaşmanın artmasının yanında, çağdaş gereksinimlere cevap veremedikleri için terk edilen geleneksel evler de kırsal yaşam kültürüyle karşı karşıya kalmaktadır. Arazi dokusu hızla bozulmakta, belediye sınırları ve mülki sınırlar kağıt üzerinde kalmaktadır³¹. İdareler arası koordinasyon bozukluğu hizmet verimini düşürmektedir. Göç eden insanlar genellikle şehrin kenarında, zamanla kentle bütünleşen, iskan izni verilmeyen, elektrik ve su bağlantıları kaçak, kendi yaptıkları veya yaptırdıkları evlerde veya ucuz olması sebebiyle geleneksel evlerde yaşamaktadırlar (Şekil 1.1.).

²⁸ R.Arslan, a.g.e., s.101.

²⁹ R.Arslan, a.g.e., s.101.

³⁰ A.Türkyılmaz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları, Ankara, 1998, s.17.

³¹ A. Türkyılmaz, a.g.e. s.12.

Göç edilen bölge seçilirken daha önce oraya yerleşmiş akrabaların varlığı hayatın daha kolay kazanılmasını sağlamaktadır. Daha önce köy statüsünde bulunan Dokuzçeltik, Yolaltı, Kayapınar, ve Alıpınar belediye sınırları içine alınmıştır. Göç edenlerin asıl mesleklerinin tarım ve hayvancılığa dayalı olması şehirde iş bulma olanaklarını oldukça azaltmaktadır. Nüfusu on bin kadar olan Kayapınar beldesinin ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır³².

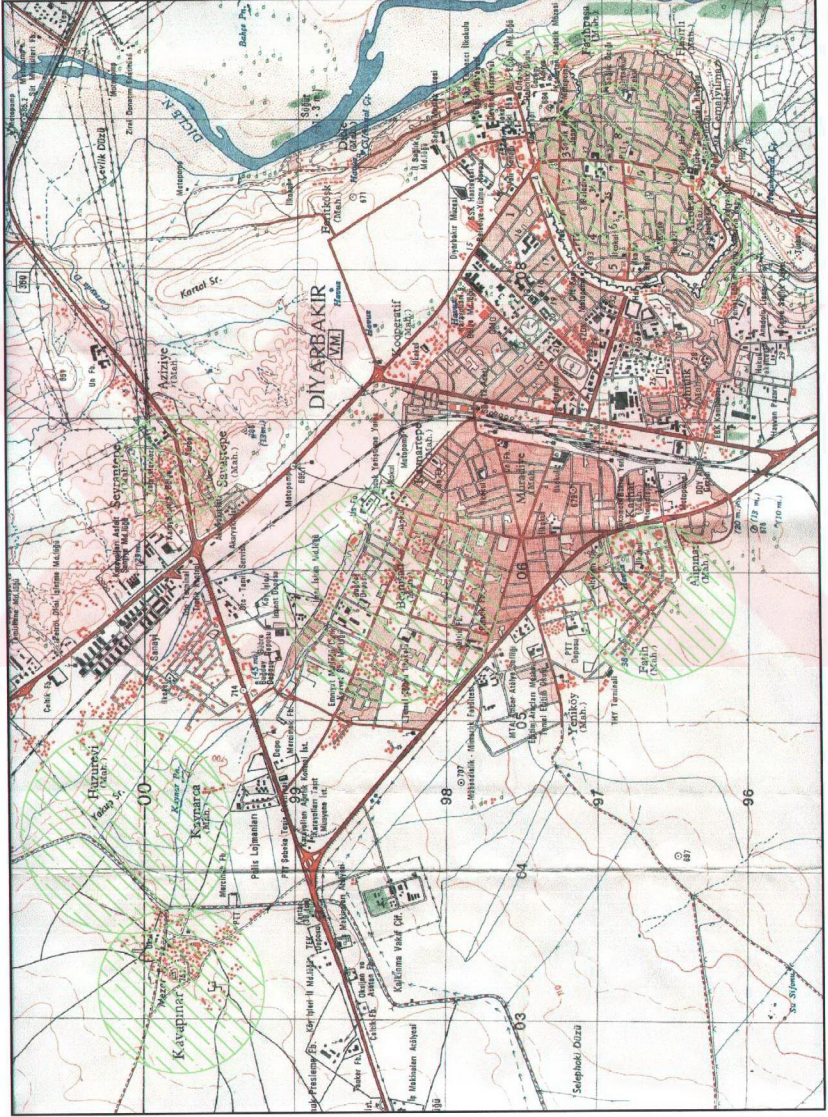
Ekonomik durumla ilgili olan konut sorunu çözülmemiştir. İlde oda başına düşen nüfus sayısı Türkiye ortalamasına göre yüksektir ve çoğu zaman aynı evde birden fazla aile oturmaktadır³³.

³² R.Dağ, Bölge içi “Göçün Kent Makroformuna Etkileri”, Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kent Ölçeğinde Araştırılması, Ankara, s.71.

³³ A.Türkyılmaz, a.g.e., s.85.

DIYARBAKIR GENEL KONUM PLANI

GÖÇ EDENLERİN YERLEŞMEYİ TERCİH ETTİKLERİ BÖLGELER

BÖLÜM 2. DIYARBAKIR'IN TARİH İÇİNDEKİ FİZİKSEL GELİŞİMİ ve ŞEHİR DOKUSU

2.1.ŞEHİR DOKUSUNUN GELİŞİMİ

2.1.1. İslam Dönemi Öncesi

Önemli bölgelerin birbiriyle bağlantısını sağlayan il, Akdeniz kıyılarını Basra Körfezi' ne, Mezopotamya' yı Karadeniz' e bağlayan anayol kavşağındadır. Bu yollardan biri; Anadolu ve Suriye'den gelerek Irak' a uzanırdı. Bu yoldan ayrılan bir diğer yol; Deve-Boynu Geçidi'ni aşıp, Sivas üzerinden Samsun'a bağlanırdı³⁴. İl, bir başka yol ile de Bitlis ve Van üzerinden Azerbaycan ve İran 'a bağlanırdı³⁵.

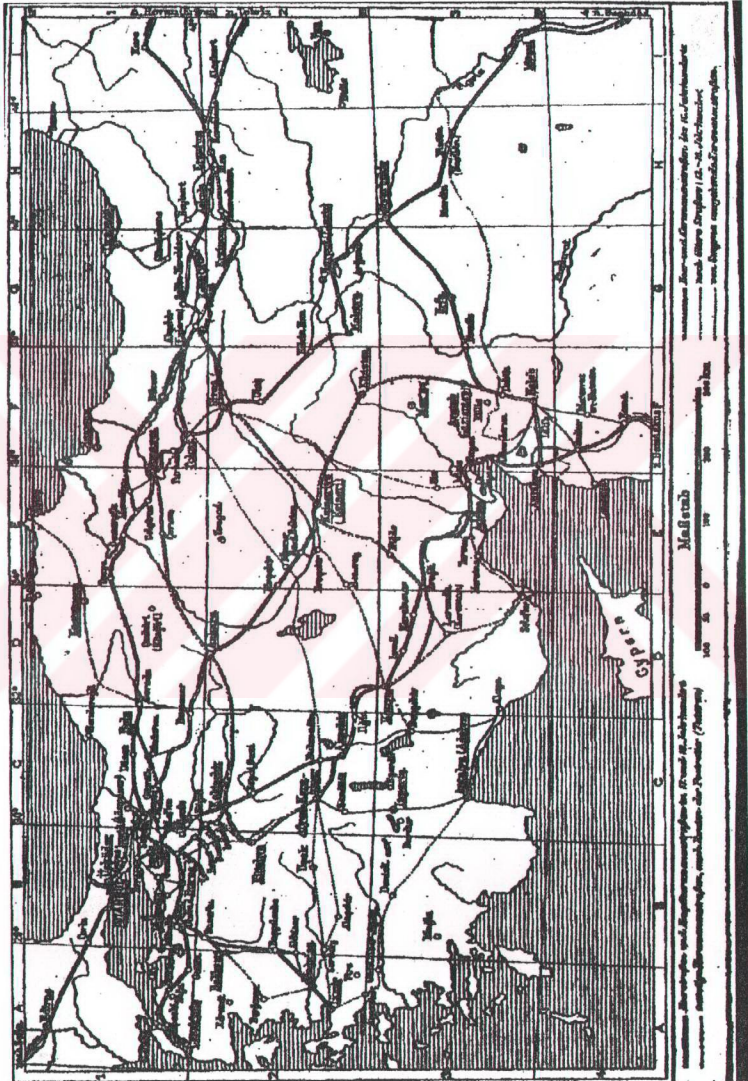
Diyarbakır, kuzeyindeki dağlık bölge ile güneyindeki geniş ovaları birbirine bağlayan anayollar üzerindedir. Karayolunun yanı sıra Diyarbakır, Dicle Nehri üstünde keklele yapılan taşımacılığın da ilk durağıdır. Kellele taşımacılık Diyarbakır'dan Basra'ya I. Dünya Savaşı sırasında yapılmıştır.

Anayollar üzerinde bulunması nedeniyle Diyarbakır bir ticaret merkezi olmuştur (Şekil 2.1.). Kentin ve surlarının ilk kuruluş tarihi bilinmemekle beraber A. Gabriel'e göre İçkale bölgesi kentin ilk yerleşim alanıdır. Sahip olduğu topografya nedeniyle bu bölge korunmaya elverişlidir ve tüccarların buluşma yeri olmuştur.

M.Ö. 900-825 yıllarında Bit Zamani Kralları, kendilerine merkez edindikleri bu kenti koruyabilmek için Hurrilerden kalan, bugünkü İçkale'nin kuzey yarısındaki savunmayı güçlendirdiler. İçkale'nin güneyinde ise bugün varolmayan ancak VI. yüzyıla tarihlenen bir amfiteatr yer almıştır. İçkale'deki kubbeli bazilika planlı kilise VI. yüzyıl mimarisini yansıtsa da özgün mimarisi hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir.

³⁴ Ş. Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabı ile Diyarbakır Tarihi*, Cilt 1, Ankara, 1997, s.657.

³⁵ 'Diyarbakır', *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, 1963, s.601

Şekil 2. 1. Kervanyolları, Taescher Franz, Anatolische Wegenetz, Anadolu Araştırmaları

M.Ö. 69 yılından itibaren kentte hüküm süren Romalılar, bir çok garnizon kurmuşlardır. Constantius'un yerine geçen oğlu II. Constantius, Roma Mezopotamyasını ikiye ayırarak Amida'nın etrafını surlarla çevirtti. IV. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın yayılması ile Diyarbakır'da bu dine ait yapılar görülmeye başlanır. 309 yılında başpiskoposlar kongresi Amid'de yapılmıştır³⁶. Hıristiyanlığın bu ilk yıllarında Roma'ya rağmen şehirde anıtsal yapıların yapılması mümkün olamamıştır. IV. yüzyıl ortalarında kent, Roma Mezopotamyasının baş şehri haline gelmiştir. 330 yılında II. Constantius mevcut kaleyi onartmış ve yarım daire şeklinde doğu surlarını yaptırmıştır³⁷.

Ammianus Marcellinus'un verdiği bilgiye göre 359 yılında şehrin nüfusu 20.000 kadardı. 363 yılında 40.000 kadar Nusaybinli, kente geldiğinde surların dışına, batı tarafına yerleştirilmişlerdi. 367-375 yıllarında ise surlar Nusaybinlileri de içine alacak şekilde genişletildi³⁸.

Suriçi'ni kuzey-güney, doğu-batı yönünde kesen iki ana yol aksı merkezde birleşerek Hellenistik kökenli Roma kent planını oluşturur. Bu kent yapısı Bizans ve İslam dönemlerindeki değişimlerle sadece iki ana yol aksı olarak günümüze kadar gelebilmiştir.

2.1.2. İslam Dönemi

Kent, 639 yılında İslam orduları tarafından fethedildikten sonra şehrin ortasındaki Mar Toma (Saint Thoma) kilisesinin önce bir kısmı, daha sonra tamamı bugünkü Ulu Camiye çevrildi. 899 da yıkık durumdaki surlar yeniden yaptırılmaya başlandı. Diyarbakır surlarının Dağ ve Mardin Kapıları üzerinde bu onarımları belgeleyen Abbasiler döneminden kalma sekiz kitabe mevcuttur³⁹.

³⁶ Ş.Beysanoğlu, a.g.e., s.109.

³⁷ A. Gabriel, *Voyages Archeologique Dans La Turquie Orientale*, Paris, s.177.

³⁸ A. Gabriel, a.g.e., S.182.

³⁹ Ş.Beysanoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", *Diyarbakır, Müze Şehir*, İstanbul, 1999, s.53.

1046 yılında şehri ziyaret eden İranlı şair ve bilgin Nasır-ı Hüsrev, “şehir yekpare bir kayalığın üzerine kurulmuştur. Uzunluğu 2000 adımdır. Çevresine kara taştan bir kale duvar yapılmıştır... Dört yanında dünyanın dört cihetine açılmış dört kapısı vardır. Kapıların hiçbirinde tahta yoktur. Hepsi demirdendir. Doğudakine Dicle Kapısı (Yeni Kapı), batıdakine Rum kapısı (Urfa Kapı), Kuzeydekine Ermen kapısı (Dağkapı), güneydekine Tellkapısı (Mardin Kapı) derler” diye anlatır⁴⁰. Nasır-ı Hüsrev’in 1046’da Amid’e geldiğinde bahsettiği Ulu Caminin taş direkleri, taş kemerleri ve kubbeleri, 1115’te çıkan bir yangın sonucu yıkılmış, caminin yeniden yapımına 1117-1118 yıllarında başlanmıştır.

Mervanlılar döneminden günümüze kalan yapılar; yapım tarihi 1056 olan bir mescit ile Dicle Köprüsüdür. Surlardaki burçlar üzerinde Mervanilere ait kitabeler vardır. İbnü’l Ezrak kentteki zengin bir kitaplıktan bahseder⁴¹. Güneydoğu Anadolu şehir dokusu olarak XIV.-XV. yüzyıllarda Türkiye’den çok güneyindeki illerden etkilenmiştir⁴².

Artukoğulları Döneminde surların onarımına önem verilmiştir. İçkale’deki Artuklu Sarayı, Artuklu Hükümdarı, Salih Nureddin Mahmut zamanından kalmadır. 1962 yılında yapılan kazılarda renkli taş mozaik ve çini süslemelerle kaplı sekiz köşeli bir havuz bulunmuştur. Renkli taş ve cam küplerle mozaik süslemeler Türk mimarisinde ilk defa burada görülmektedir. Malabadi Köprüsü ve Diyarbakır’ın 20 km. kuzeyindeki Devegeçidi köprüleri bu dönemden kalmadır. XVI. yüzyılda kent Osmanlı yönetiminde çok parlak bir devir yaşamıştır. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda 70 kadar bilgin ve vezir sarayının olduğundan bahseder. Amid’in fethini 22 Ekim 1515’te öğrenen Yavuz Sultan Selim, 4 Kasım 1515’te Bıyıklı Mehmed Paşa’yı Diyarbakır Beylerbeyliğine atamıştır.

⁴⁰ R. Arslan, “Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu”, *Diyarbakır Müze Schir*, İstanbul, 1999, s.86.

⁴¹ R. Arslan, a.g.e., s.86.

⁴² U.Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15.yy)*, Doktora tezi, İstanbul, 1987, s.107.

1868-1875 yıllarında Vali Hatunoğlu Kurt İsmail Paşa sur dışında; vilayet konağı, hastane, kışla ve cami yaptırmıştır. 1889 yılında Müşir Semih Paşa Urfa Kapısında Askeri Rüştîye Binası yaptırmış, ordu kumandanı Ferik Cemal Paşa döneminde ise Ordu Kumandanlığı binası ile Adliye Binası İçkale'de hizmete girmiştir.

Buğday Pazarında 18 Ağustos 1914'te çıkan yangın Ulu Camiden Melek Ahmet Paşa çarşısına ve eski Borsa Hanından Kazancılar çarşısına kadar yayılmıştır. 1200 dükkan ve birkaç han tamamen yanmıştır⁴³.

Suriçi'nde yapılan ilk imar çalışması, 1916 yılında Vali İzzet Paşa tarafından Dört Yol-Saray Kapı arasındaki caddenin açılmasıdır. Cumhuriyet döneminde Diyarbakır'ın yönetsel açıdan önem kazanması geniş ölçüde memur ve asker nüfusunun yoğunlaşmasına sebep olmuş, ortaya çıkan kiralık ev sorunu Suriçi'ndeki konutlarla çözülmüştür.

1940'lı yıllardan önce bir endüstri öncesi kenti görünümüne sahip kent, sonraları endüstri devri yapı gereçleriyle yapılan düzensiz yapılarla çirkin bir görünüm almıştır. Urfa Kapısından Dağ Kapiya, oradan Hindibaba Kapısına ulaşan yeni yol aksları tahribatı hızlandırmıştır. O dönemde hazırlanan imar planları tahribatı artırıcı kararlar içermiştir.

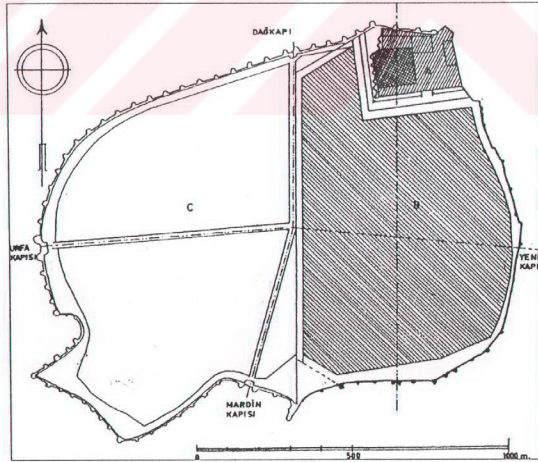
1950-55 yıllarında yapılan planlamayla sur dışında yerleşim özendirilmiş ve tahribat nispeten azaltılmıştır. 1950'li yıllardan sonra sur dışındaki hızlı yerleşme askeri bölgeler, havaalanı ve doğal engellerle tıkanınca Suriçi'ndeki baskı yine yoğunlaşmıştır. Geleneksel yapılar yıkılarak yerine çok katlı yapılar yapılmıştır.

⁴³ Ş.Beysanoğlu, a.g.e, s.69.

2.2.GELENEKSEL ŞEHİR DOKUSUNU OLUŞTURAN ÖĞELER

2.2.1.Şehir Surları

Tarihi kentin strüktürünü belirleyen en önemli kentsel eleman, surlar olmuştur. Surların ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber, Dicle Nehri'nden 100 m. kadar yüksekteki Fiskayası bölgesi, İçkale kesiminin çekirdeği olarak tahmin edilir. A. Gabriel' e göre İçkale Bölgesi kentin ilk yerleşim yeridir. İçkale'nin kuzey yarısını kaplayan bölgenin Hurrilerden kalma onarımı, Bit Zamani kralları tarafından kuvvetlendirilmiştir. Yavuz'un vefatı üzerine yerine geçen Kanuni Sultan Süleyman'ın Hüseyin Paşa'ya verdiği ilk emir İçkale'nin genişletilmesi olmuştur. İçkale'ye 16 burçlu, iki kapılı (Saray ve Küpeli Kapıları) bir bölüm daha eklenmiştir. İçkale'nin dört kapısı vardır. Bunlardan Fetih ve Oğrun adını taşıyan kapılar dışa, Saray ve Küpeli adını taşıyan kapılar da şehre açılmaktadır. Roma tarihçisi Antakyalı Ammianus Marcellinus' a göre kent, surlar yapılmadan önce küçük bir kale görünümündeydi⁴⁴.

Şekil 2. 2. Diyarbakır Suriçi planı (A. Gabriel'den)

⁴⁴ R. Arslan, a.g.e., s.86.

II. Constantius zamanında inşa edilen sur, Mardin Kapıdan Yeni Kapı' ya ve buradan Dağ Kapı'ya uzanan kısımdır. Daha sonra Kale, bugünkü Dağ Kapı' dan Urfa Kapı' ya ve buradan Mardin Kapıya kadar genişletilerek bugünkü şeklini almıştır (Şekil 2.2.).

Diyarbakır kent strüktürünü belirleyen en önemli eleman olan surlar, boyutları ve malzemesiyle savunma amacının yanında sembolik bir işlev de yüklenmiştir. Dış dünyayla ilişkiyi keserek can ve mal emniyetinin garantisi olmuştur. Gabriel'e göre 1940 yılında surun çevrelediği alan doğudan batıya 1700 metre, kuzeyden güneye 1300 metreyi bulmaktaydı. Surun kalınlığı 3.5 metre ve üzerindeki devriye yolunun yerden yüksekliği 8-12 metredir. Ayrıca surun türlü boylarda 82 burcu bulunmaktadır⁴⁵. Kentin sınırlarını belirleyen Kale, tek başına bir kitabe müzesi sayılabilir.

1232 yılında kent surlarını çevreleyen dış surlar Eyyubi Hükümdarı Melik Kamil tarafından yıktırılmıştır⁴⁶. Bu yıkımdan elde edilen taşlar kent surlarının onarımında kullanılmıştır. Nasır'ı Hüsrev'in verdiği bilgiye göre dış surlar on arşın yüksekliğinde ve aynı taştan yapılmışlardı. İslam kuşatmasını anlatan Vakidi, 639 yılında İslam ordusu gelmeden önce kentte hüküm süren iki kardeşin, kentin ortasından geçen sur ile kendi bölgelerini yönettiklerini anlatır. Kenti ikiye bölen surlar, şehir surlarının ilk evresinin batı kısmı olabilir. Fakat bu surların hiç bir iz bırakmadan nasıl ortadan kalktığı bilinmemektedir.

Hellenistik ve Roma şehircilik ilkeleriyle gerçekleştirilmiş, birbirini dik kesen kolonatl yollar Bizans döneminde değişikliğe uğramış, daha sonra da kent spontane bir gelişime sahne olmuştur. Artuklu döneminde surlara Ulu Beden, Yedi Kardeş Burçları eklenmiştir.

⁴⁵ İ.Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Ankara, 1995, s.19.

⁴⁶ Can, 'Diyarbakır Tarihi Çevre Değerlerinin Kronolojik Yerleşmesi ve Şehir Strüktürü', *Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı*, Ankara, 1991, s.115.

2.1.1.Sokaklar ve Mahalleler

Diyarbakır sokakları evleri birbirine bağlayan üstü açık koridorlara benzer ve bir ortaçağ kenti görünümündedir⁴⁷. Sokaklar dar olduğu için geçenleri rahatsız etmemek amacıyla bina köşelerinde stalaktitli pahlar yer alır. Sokakların şekillenmesinde evlerin rolü büyüktür. XVI. yüzyıl ortalarında, D'Aramon evlerin kerpiç ve tek katlı olduğunu söyler. XVII. yüzyılda Polonyalı Simeon evlerin dış görünüşlerinin çirkin fakat iç süslemesinin çok zengin olduğundan bahseder.

Diyarbakır kenti, suriçinde gelişmek zorunda kalmış ve iklimin de etkisiyle sokaklar dar bir hale gelmiş, evler bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Sokaklarda, yazın sıcağından korunmak amacıyla, ahşap kirişlemelerin dar sokakta karşısındaki parseli geçerek üstte bir oda oluşturduğu kabaltılar bulunur (Resim 2.1.). Kabaltıların tonozlu örneklerine az rastlanır. Ahşap kirişlemeli kabaltılarda sokağa bakan duvarlar ahşap karkas ve bağdadı sıvalıdır.

Resim 2. 1. Fatih Paşa Mahallesiinde Bir Kabaltı

⁴⁷ H. Togay, "Diyarbakır Evleri", Arkitekt Dergisi, 1947, s.166.

Dini bir yapının etrafında toplanma ya da aynı din mezhep ve ırktan olanların bir arada yaşama arzusu sonucu ortaya çıkan, şehrin fiziksel birimleri olan mahallelerde sosyal yardımlaşmanın temeli atılır⁴⁸. Türklerde İslam şehri tipi üç ana ögeyi; cami, pazar ve hamamı, Orta Asya şehir tipindeki İçkale, Şehiristan ve Rabad ile birleştirmiştir⁴⁹. Diyarbakır şehri Türk şehircilik anlayışının bütün özelliklerini taşır.

Kent Osmanlı fethinden sonra dört mahalleye ayrılmıştır. Bunlar şehir giriş kapılarının adlarını almışlardır. 1540 yılından sonra mahalleler kapı adlarına göre değil, cami, mescit, medrese gibi dini ve sosyal isimlerle nitelendirilmişlerdir⁵⁰. XVII. yüzyılda; Mehmed Paşa, Çoruklu, Molla Siyah, Körükçü, Şeref Çavuş, Hızır İlyas, Ahmet Çavuş, İskender Paşa, Piyale Paşa, Çaruği, Hacı Osman, İneyet Ağa, Hoca İskender, Müderris, Kastal, Hoca Maksud ve Şeyh Yasin mahalleleri görülmektedir. Bazı mahalleler de Sağır-Kebir veya Şark-Garp olarak bölünmüştür.

Şehirde yaşayan gayr-i müslimlerin bir arada oturdukları mahalleler belirginleşmiştir. Mahalle adları dini grupların etkilerini taşımaya başlar. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Diyarbakır'da 65 Müslüman mahallesi vardır. Aynı dönemde 13 gayr-i müslim mahallesi yer alır. Bu mahallelerde oturanlar; Hıristiyan (Ortodoks, Gregoryan, Katolik, Protestan, Süryani, Nasturi ve Keldani) ve Musevilerdir. Bu dönemde birlikte yaşanan 42 mahalle vardır. Bunlardan bazıları; Mehmed Paşa, Hacı Büzürk, Gülmez, Hisarlı, Şeyh Matar, Hacı Ahmed, Kastal, Hacı Abdurrahman, Hacı Osman, İzzeddin, Usta Bercis, Hızır İlyas mahalleleridir. Ancak bu mahalleler, Şark-Garb, Sağır-Kebir ve müslim-gayr-i müslim şeklinde bölünmüştür.

⁴⁸ İ.Yılmazçelik, "Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Şehrinde Mahallelerin Tarihi ve Fiziksel Gelişim Seyri", *Diyarbakır Müze Şehir*, İstanbul, 1999, s.195.

⁴⁹ İ.Yılmazçelik, a.g.e., s. 195.

⁵⁰ İ.Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Ankara, 1995.,s.31

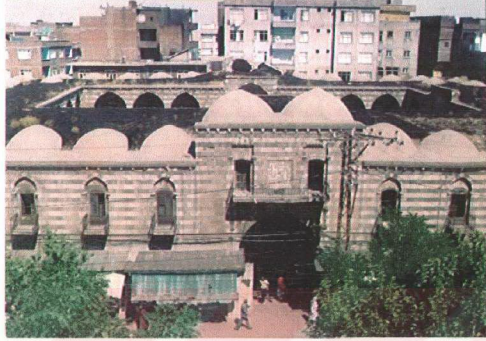

Şekil 2. 3. Diyarbakır Suriçi Mahalleleri

2.1.2. Ticaret ve Konaklama Yapıları

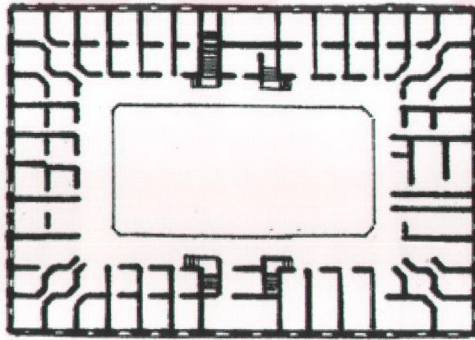
Önemli ticaret yolları kavşağında bulunması nedeniyle Diyarbakır kentinde bir çok han ve bedesten bulunmaktadır. Bunlardan Hasan Paşa Hanı; Gazi Caddesi üzerindedir. Han'ın esas girişi batı cephesinde olup güney ve doğu cephesindeki girişler Han'a bu yönlerden bitişik olan kapalı çarşıya açılır. Bodrum kata iniş, kuzey cephesindeki rampanın yanı sıra, merdivenlerle de sağlanır. Avluya açılan dört ayrı merdiven ve esas girişin sağ ve sol yanında bulunan simetrik iki merdivenle birinci kata çıkılır. Buradaki odalar iki bölümden meydana gelir. Ocak, beşik tonozla örtülü olan bu bölümdedir. İkinci bölüm ise dışarıya bir pencere ile açılır.

Osmanlı dönemi şehir hanları mimarisinde görülen, hayvan barınma bölümüyle gelen yolcuların konakladıkları yerler, Hasan Paşa Hanı'nda da ayrılmaktadır. Yapının altındaki ahıra, avludan bir rampa ile inilir. Birinci kattaki odalar konaklamaya ayrılırken, zemin kat mekanları ticaretle işlevlendirilmiştir. Batı cephesinde odaların önünde sonradan yapılmış olan balkonlara açılan basık kemerli pencereler yer alır (Resim 2.2.).

Resim 2. 2. Hasan Paşa Hanı

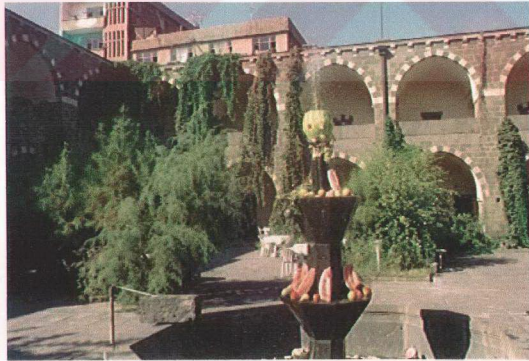
İki yanındaki sütunçelerle süslü bu pencereler sayesinde, odanın aydınlatılması ve havalandırılması sağlanır. Üç giriş kapısı yüksekliğinin zemin kat yüksekliğinden fazla tutulması nedeniyle birinci katta kot farkları oluşmuştur. Kot farkının bulunduğu bu yerlerde eyvanlar yer alır. Batı cephesinde bulunan odaların önlerine balkonlar yapılmıştır. Bu cephede, girişin üstünde bulunan oda büyük bir balkona sahip olup buraya iki pencere açılmaktadır.

Şekil 2. 4. Hasan Paşa Hanı Planı (M.K.Müller, Die Karavanserai In Vonderen Orient, Berlin,1920.)

Yapının zemin katındaki hacimler ticaret işlevi görür. Zemin kotunun yıllar içinde yükselmesi nedeniyle yapı cadde kotundan aşağıda kalmıştır. Beşik tonozlu revaklar, üç ana girişe rastlayan yerlerde kesintiye uğrar⁵¹. Giriş portali iç kısımda yer alır. Bu durum çarşıyla bağlantılı diğer iki girişte de görülür. Giriş kapılarının üstlerinde bordürle çevrili yazıtlar yer alır. Bazalt taşından yapılmış olan Han'ın, zemin kat odaları tonozla örtülmüştür. Ahır olarak yapılan bodrum kat, mazgallarla aydınlatılıp havalandırılmıştır. İki bölümlü üst kat odalarının ilk bölümü tonozla geçilmiş ve yükseklikleri ortalama 3.50 m.dir. İkinci bölüm kubbeyle örtülü olup dairevi plandan dörtgen plana geçiş köşe odalarda tromplarla, diğerlerinde ise pandantiflerle sağlanmıştır. Üst kat pencerelerinde hafifletme kemerleri görülür.

Mardin Kapıda şehre girilirken sağda bulunan büyük bina Deliller Hanı'dır. Hicri 934 (1527-28 m.) tarihinde yapılmış olan Han'ın esas adı Hüsrev Paşa Hanı'dır. Diyarbakır valilerinden Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin de bahsettiği Deliller Hanı, 20 Haziran 1603 tarihli bir vakfiyede "Mardin Kapusu Menzil Hanı" şeklinde geçmektedir⁵². Deliller Hanı diye anılmasının nedeni; Hicaz' a gitmek için bu Han'da toplanan hacı adaylarını götürecekt rehberlerin burada kalmalarından kaynaklanmaktadır⁵³.

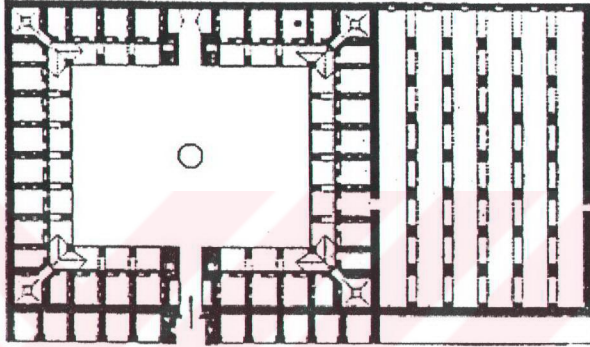
Resim 2. 3. Deliller Hanı

⁵¹ M. Yıldırım, Diyarbakır Hasan Paşa Hanı Koruma ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.26.

⁵² İ. Yılmazçelik, a.g.e., s.91.

⁵³ Ş. Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır, Cilt 1, Ankara, 1997, s.548.

İki kısımdan meydana gelen Han, siyah- beyaz kesme taş, moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. İkinci Mahmut ve Tanzimat Döneminde Deliller Hanı büyük ölçüde askerin ikametine ayrılmış, depolarına askeri malzeme konulmuştur. Ahr bölümü tek kat, yatma bölümü ise iki kattan oluşmaktadır.

Şekil 2. 5. Deliller Hanı Planı (M.K.Müller, Die Karavanserei In Vonderen Orient, Berlin,1920.)

Yapının giriş kısmı, dışarıya doğru çıkıntı yapar. Girişin sağ ve sol yanında iki ve hemen karşı tarafında da iki olmak üzere dört merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Alt kat odaları, beşik tonozla örtülüdür. Köşe odaları ise, aynalı tonozla örtülmüştür. Ahr bölümü, birbirine kemerlerle bağlanmış ayakların böldüğü altı kısma ayrılmıştır. Havalandırma; dışarıya açılan bir sıra pencereyle sağlanmaktadır. Han'a, yanlarda geometrik geçmeli bordürleri ve mukarnaslı nişleri bulunan bir kapıdan girilmektedir.

Gazi Caddesinin doğusunda bulunan Borsa Sokağı'nda yer alan Çifte Han; iki katlı, iki bölümlü bir yapıdan oluşmaktaydı. Bu nedenle Çifte Han adını almıştır. Malzeme olarak yontma bazalt taşından yapılan Han'ın bir kısmı, 1940' lı yıllarda yolun genişletilmesi sırasında yıkılmıştır.⁵⁴ Han'ın yapım tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, XVI. yüzyıl yapısı olduğu sanılmaktadır.

Han bugün oldukça bakımsız durumdadır. Revakların bir kısmı yıkılmış diğer bölümleri de tehlike arz etmektedir. Yapının üst örtüsünün oturduğu ahşap kirişler çürümüştür.

⁵⁴ Ş.Beysanoğlu, a.g.e., s.657.

Han'ın ikinci katına, ana girişin solundaki merdivenle çıkılır. Kemerler, işlemez beyaz taş sütun başlıklarına oturur. Avlunun üç tarafında basık kemerli revaklar yer alır.

2.1.3.Dini ve Sosyal Amaçlı Yapılar

İslamiyet öncesi devirde yapılmış olan Mar- Thoma kilisesi, bugünkü Ulu Cami yerindeydi. İslam ordularının kenti ele geçirmesinden sonra Mar-Thoma Kilisesi Ulu Camiye dönüştürülmüştür. İslam orduları tarafından şehir 640'da ele geçirildiğinde caminin ana şekli bozulmamıştır⁵⁵.

XI. yüzyılın ortasından önce Diyarbakır Ulu Camisinin bugünkü şekliyle var olduğu tahmin ediliyor. Caminin kapalı kısmı Şam Emevi Camisinin planını tekrar eder. Merkezi aksa göre Caminin sağ ve solu simetrik değildir. Minare Cami plan oluşumuna uymaz. Ahşap çatı yenidir. Avlu Cami önünde büyük bir hacim teşkil etse de plan ve cephelerle bir bütünlük arz etmemektedir. 1711'de gerçekleşen yangından önce Caminin şimdikine göre daha yüksek yan sahnaları vardır. Cami avlusunda kat arkadları üzerindeki kemer profilleri bölge gelenekleri içinde bütün yapılarda ortaktır⁵⁶. 1901 yılında yıkılmaya yüz tutmuş olan Ulu Cami Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde onarılmıştır.

Ulu Cami kuzeyine 1198-99 tarihli Mesudiye ve güneybatısına 1198 yılında Zinciriye Medreseleri inşa edilmiştir⁵⁷. Hıristiyanlığın erken dönemlerinde Diyarbakır'da inşa edilmiş olan Meryemana Kilisesi 1700 yılında onarılmıştır. İçkaledeki Nasturi Kilisesi özgün halini kaybederek günümüze kadar ulaşmıştır.

Deva Hamamı yakınlarında Vaftizci Mar- Yuhanna Kilisesi, Ayn-i Zulal/Balıklı Kaynak Suyu yakınlarında Mar Zu'oro Kilisesi, Muallak Cami yakınlarında Mar Hananyo Kilisesi, 1930 yılında yıkılan Mar Kozma Kilisesi, 520 de yaptırılan Mar-Silo Kilisesi, Mardin Kapı yakınlarında Şemsiler Tapınağı, Mar-Pityon ve Saint Teodoros Kiliseleri günümüze kadar gelememiştir.

XIII.yy'da yapılmış olan İçkale'deki Artuklu Sarayı'ndan günümüze ancak kazı sonucu çıkan bazı izler kalmıştır.

⁵⁵ D.Kuban, Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul, 1965, s.108.

⁵⁶ D.Kuban, a.g.e., s.109.

⁵⁷ C. Can, 'Diyarbakır Tarihi Çevre Değerlerinin Kronolojik Yerleşmesi ve Şehir Strüktürü', Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ankara, 1991, s.115.

Akkoyunlular yönetimi sırasında Ulu Caminin onarımından başka 1530' da Nebi Cami, yüzyıl ortalarında Safa Cami, 1489'da Ayni Minare Cami, 1500'de Şeyh Matar Cami, Lala Bey Cami, İbrahim Bey Mescidi, Tacettin Mescidi, Hacı Büzürk Mescidi günümüze ulaşamayan Suakar ve Mirza Hamamları inşa edilmiştir. 1516-1520 Fatih Cami, 1521-1528 Hüsrev Paşa Cami, 1534-1537 Ali Paşa Cami ve Hamamı, 1551 İskender Paşa Cami, 1564-1572 Behram Paşa Cami, 1564-1572 Behram Paşa Hamamı, Vahap Ağa Hamamı, 1587-1591 Melek Ahmet Paşa Cami, 1594 Defterdar Cami, 1601 Nasuh Paşa Cami Osmanlı döneminde yapılan başlıca anıtsal yapılarıdır⁵⁸.

⁵⁸ C.Can, a.g.e., s.115.

BÖLÜM 3. GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN TANIMI, PLANİMETRİK ve YAPISAL ÖZELLİKLERİ

3.1.GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN KONUM PLANI ÖZELLİKLERİ

Doğu-batı, kuzey-güney akslarından geçen iki yol Suriçi'ni dört parçaya böler. Bu bölümler içerisinde kalan parseller düzgün, formlarda değildir. Düzensiz formlardaki bu parseller nedeniyle sokaklar da geometrik bir düzen göstermez. Daralıp genişleyen, doğrusal olarak ilerlemeyen sokaklar organik formlardadır.

Parsellerin düzgün olmayan şekillerine rağmen, avluyu çevreleyen bloklar birbirine dik veya dike yakın açılarda konumlanır. Böylece avlu da dörtgen bir form alır. Avlu etrafındaki bloklar genellikle doğu-batı, kuzey güney akslarında yer alır. Blok sayısı, hane halkının sosyo-kültürel yapısının yanı sıra ekonomik gücüyle de doğrudan ilişkilidir.

3.2. GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN PLANİMETRİK ÖZELLİKLERİ

Anadolu'nun değişik iklim bölgelerine ayrılması ve iklim bölgelerinin de kendi içinde farklılık göstermesi evlerin biçimlenmelerinde etken olmuştur. Doğal etkenlerin yanında, Türk Evi çevre tasarımı kavramına bölgesel özellikler de eklenmiştir. Türk sivil mimarisi yapılarından evler, Anadolu'nun değişik bölgelerinde değişik fiziksel görünümündedirler⁵⁹. 12. ve 13.yüzyıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi mimarisi, sıkı politik ve kültürel ilişkiler nedeniyle Irak ve Suriye mimarisinin etkisi altında kalmıştır⁶⁰. Bölge Hellenistik dönemden başlayarak Roma, Hıristiyan, ve erken İslam dönemlerinde taş bir mimari yaratmıştır.

⁵⁹ H. Sezgin, "Anadolu Türk Vernaküler Mimarisinin Yayılma ve Etki Alanları", Akademi 10 Mimarlık ve Sanat Dergisi, S.82, İstanbul, 1981, s.28.

⁶⁰ D.Kuban, Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul, 1965, s.59

İslami olarak adlandırılabilir biçimler Selçuk Atabeyleri, Eyyubiler, Memlukler Dönemlerinde ortaya çıkmıştır⁶¹. Yöre mimarisinin temel öğeleri ortaçağ Memluk biçimlerinde kullanılan avlu ve eyvandır⁶². Dar, uzun odalar, direklikler ve düz çatılar Sasani ve sonrası Yakın Doğu Mimarisini yansıtır⁶³.

Geleneksel Diyarbakır evlerinde su, gölge ve yarı açık alanlar tasarımın esas kriterlerini oluşturur. Havuzlu eyvan, su kanalları, zemine yarı gömülü bodrum (Mezopotamya serdabı) sıcak ilkinin önceliklerini oluşturur. Kentsel geleneği sürdüren bu konutlar, Mısır ve Suriye konut mimarisinin uzantıdır⁶⁴. Yapı içindeki bölümler veya odalar iklim değişikliği nedeniyle belirli sürelerde kullanılır hale gelmiştir. Kuru iklime sahip olan Diyarbakır için kalın taş duvarlar yaz sıcaklarına ve kış rüzgarlarına karşı korunma yöntemidir. Yapı içinde; “açık-serin”, ve “kapalı iyi korunmuş odalar” oluşturulmuştur. Serin ve açık odalar; uygun yöne, yapı içinde belirli bir konuma, ince duvara, ince döşemeye, uygun boyuta, pencere, kapı boşluklarındaki uygun oranlara ve uygun iç düzenlemelere sahiptir. Kapalı, iyi, korunmuş odalar ise; yine uygun bir yöne, yapı içinde belirli bir konuma, ve kalın geçirimsiz yapı malzemesine göre düzenlenirler.

Tüm dünyada olduğu gibi, Güneydoğu Anadolu’da da büyük aile, yapının biçimlenmesinde etken olmuştur. Ana-baba, çocuklar, gelinler ve damatlar bir çatı altında veya çevresinde yerleşmişlerdir. Anadolu Türk evinin gelişiminde İslam dininin etkisi de görülür. İçeride dönük bir yaşantı şekliyle dış ilişkiler kısıtlı hale getirilmiştir.

3.2.1. Katların Kullanım Özellikleri

Toprağa yarı gömülü olan bodrum katı, genelde servis alanı olarak kullanılır. Depolanacak malzemeye göre yönelme seçilir. Kışlık erzağın saklanacağı en uygun yön, güneye bol penceresi olan kuzey blok altıdır. Yarı gömülü bodrum katı sayesinde ev, bir platform üzerine oturtularak nemden korunmuştur.

⁶¹ D.Kuban, *Türk Hayatlı Evi*, İstanbul, 1995, s.229.

⁶² D.Kuban, a.g.e., s.229.

⁶³ D.Kuban, a.g.e., s.229.

⁶⁴ D.Kuban, a.g.e., s.231.

Sokağa kapalı giriş katında, giriş aralığı, avlu, eyvan ve buna bağlı kış odaları, mutfak, kiler ve hela yer alır. Yönlenmede kuzeye cephesi olan güney aksı tercih edilerek yazın sıcak-kurak şartları, kışın soğuğuna göre daha fazla önemsenmiştir⁶⁵. Birinci katta oda, sofâ, eyvan ve bazen de merdiven sahanlığına yerleştirilmiş bir tuvalet bulunur. Eyvanın önünde bir gezemek yer alırken yanlarında da odalar konumlanır.

İki veya üç kemerli eyvanların değişkenliği ev sahibinin sosyo-ekonomik düzeyi ve parsel boyutuyla ilişkilidir. Evler genelde tek veya iki katlıdır. Üç katlı evlere nadiren rastlanır.

3.2.2. Planları Oluşturan Mimari Öğeler

3.2.2.1. Odalar

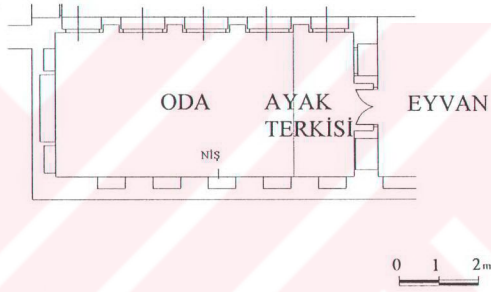
Türk Evindeki odalar kendi başlarına belli eylemleri karşılayan birimlerdir. Toplumsal yapı özellikleri Türk Evinde çevrenin tasarımıyla ilişkilidir⁶⁶. Çevre tasarımında çok amaçlılık ve değişkenlik esastır. Ancak Türk geleneksel yaşam biçimi her yerde aynı olduğundan oda düzeni de eş görünümüne sahiptir⁶⁷. Her odada; yemek yeme, çalışma, yatma eylemleri gerçekleştirilir. Odaların iç düzenleri toplumsal özelliklerle ilgili olan belirli ilkelere göre planlanmıştır. Odaların tasarımında alt örtü, üst örtü ve taşınabilir öğeler kullanılmıştır. Yatay sınırn altı günlük işler için kullanılırken üstü ise tepe pencereleriyle donatılmıştır. Geleneksel Diyarbakır evlerinin odaları yüksek tavanlıdır. Pencereler sedir yüksekliğinden sonra açılır. Bu pencere dizisinin üstünde üst pencere dizisi yer alır. En önemli odalar oturma ve kabul odasıdır. Mabeyn odası baş oda niteliğindedir. Birinci kattaki odalara çardak adı da verilir ve bazen şahnişinlerle sokağa çıkma yapar. Şahnişinin cephide penceresi genelde bulunmaz. Evlerin karşılıklı birbirini görmemesi, sadece sokağın algılanması için pencereler şahnişinin yan tarafına açılır.

⁶⁵ O.C. Tuncer, Diyarbakır Evleri, Ankara, 1999, s.19.

⁶⁶ Ö.Küçükerman, "Geleneksel Türk Evinde Çevre Tasarımı ve Oda Kavramı", Akademi 10 Mimarlık ve Sanat Dergisi, İstanbul, 1981, s.36.

⁶⁷ H. Sezgin, "Anadolu Türk Vernaküler Mimarisinin Yayılma ve Etki Alanları", Akademi 10 Mimarlık ve Sanat Dergisi, İstanbul, 1981, s.28.

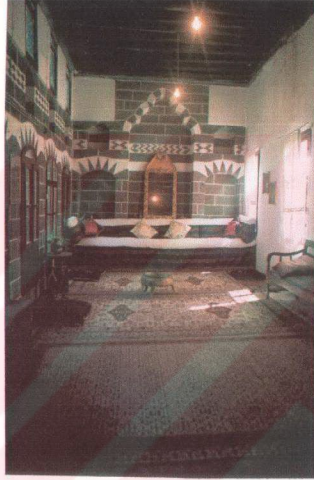
Cephede ise tepe pencereleri yer alır. Birbiri üzerine binen taş konsollar üzerine arkaya doğru uzanan birer ahşap yastık yerleştirilir. Bunların üstünde döşeme kirişleri yer alır. Daha sonra bu kirişlerin üzerine bir alt taban yerleştirilir ve köşe dikmeleriyle ara dikmeler de bunun üzerinde yer alır. Ahşap dikmeli, dolgulu ve bağdadı sivali örnekler oldukça azdır. Alt ve üst tabanlar, köşe dikmeleri pervazla kapatılarak ön taraf sıvanır.

Şekil 3. 1.197\11 Ada\Parsel de Eyvandan Girilen Oda

Yaz odaları binanın en yüksek tavanlı odasıdır. Bunlarda dolap yüklük ve ocak gibi öğeler bulunmaz. Kış odaları ise daha küçük boyuttadır. Odalarda kapaklı veya kapaksız nişler bulunur (Şekil 3.1.). Duvarların pencere veya niş altına kadar olan bölümü taş, üst tarafı ise sıvalıdır. Zemin kat döşemesi eyvanlarda taş kaplama odalarda horasandır. Tavan yüksek olduğu için odanın üst tarafının aydınlatılmasında tepe pencereleri kullanılır. Tepe pencereleri açılıp kapanmaz, sabittir ve dış tarafı tel kafesle korunur. Bodrum katta yer alan soğukluk kısmı serdap olarak adlandırılır.

Abbasi devri başkenti Samarra'da yapılan kazılarda bu serdapların çok süslü örneklerine rastlanmıştır⁶⁸. Serdap yön olarak kuzeye bakar. Serdaplarda selsal adı verilen selsebiller bulunur. Üst kanaldan gelen su, mermer veya çini kaplı bir yoldan geçerek deliklerden havuza akar. Evin en serin odasıdır. Cahit Sıtkı Tarancı Evi eyvanının altında da bir serdap bulunmaktadır

Resim 3. 1.Restore Edilmiş Bir Ev odası (Esmâ Ocak Evi Katalog No: 21)

Üst kattaki odalardan, taşlık adı verilen bir salona çıkılır. Kışlık bölümler genelde tek katlı olup kuzeyde yer alırlar ve güneye bakarlar. Odada ısınmak için ocak yer almaz. Bunun yerine köz haline gelmiş meşe kömürü mangalla içeriye alınır. Evin tek ocağı mutfakta yer alır ve evin kış odası da mutfığa yakındır. Kışlık odanın döşemesi horasandır. Genelde kış odaları dışında güneye pencere açılmaz⁶⁹. Güneye açılan odalara günel adı verilir⁷⁰. Mevsimlik kısımlar ise doğu ve batıya yönlendirilir.

⁶⁸ M. Sözen, Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul, 1971, s.234.

⁶⁹ D. Erginbaş, Diyarbakır Evleri, İstanbul, 1953, s.10.

⁷⁰ A.H. Ayrıroğlu, Diyarbakır Kenti ve Geleneksel Evleri Üzerine Bir Konuşmadan Alıntı, 1999.

3.2.2.2. Eyvanlar

Eyvanlı ev Güneydoğu Anadolu'da simetrik biçimli bir tümel yapı olarak ortaya çıkar⁷¹. Simetri kaygısı taşıyan birkaç tümel yapı ise beşik tonozlu birer eyvanlı evdir. Kentteki değişim ortamının çeşitlemelerinde bile eyvanlı ev simetrik tümel biçimini korumaktadır. Oysa simetri ve tümel biçim kentten çok, küçük ölçekli yerleşmelerdeki eyvanlı evlerde görülür⁷².

Geleneksel Diyarbakır evlerinde en çok oturlan mekan üç tarafı kapalı, büyük kemer veya kemerlerle avluya açılan eyvandır. "Yerel terminolojide eyvana ev ortası, revaklı galeriye eyvan adı verilmektedir"⁷³. Eyvanın bir özelliği de açık alan avlu ile kapalı alanlar arasında yarı açık bir geçiş elemanı olmasıdır. Havuzda selsebilden akan sular toplanır. Taşan sular, oluklardan geçerek avlunun diğer kısımlarına ulaşır.

Resim 3. 2. Kurşunlu Cami Sokak 10 Nolu Evin Eyvanı

Eyvanların üst örtüleri kavak kirişli dam veya nadiren tonozdur. Avlu seviyesinde yer alabilen bu mekana bazen de basamakla çıkılır (Şekil.3.2.).

⁷¹ G. Akın, 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam' Doktora tezi, İstanbul, 1984, s.40.

⁷² G. Akın, ' a.g.e, s.40.

Duvarlarda, zeminden bir metre yukarıda kesme taştan Paca adı verilen kapaksız nişler bulunur. Döşeme gözenekli bazalt taştan yapılır. Genelde sivri kemerli olan bu eyvanların yükseklikleri 5.5-6.5 m kadardır. Zemin katta olabildiği gibi birinci katlarda önünde gezemeği bulunan eyvanlar da vardır. Diyarbakır evlerinde tek, iki ve üç gözlü eyvanlar yer alırken birinci kattaki iki gözlü eyvanlar, odaların açıldığı bir dış sofaya dönüşür⁷⁴. Geleneksel Diyarbakır evlerinin en belirgin yeri olan eyvanın önünde bir avlu, bunun ortasında da fazla derin olmayan bir havuzu yer alır. Kuzeye yönlendirilen eyvanların güneş alması engellenir.

Selsebilli eyvan içeren bu evlerde sürekli akan suyla beslenen havuzlar ve su yolları vardır. Taşla döşenmiş avluların içinde çiçek tarhları ve ağaçlar yer alırdı. Bu evler bölgenin kıraç görünümü içinde bir vahayı andırır. İki oda ile aralarındaki bir açık hacimden ve bunların önünde uzanan bir saçak altından meydana gelen plan motifi geleneksel Osmanlı evlerinin sürekli bir özelliğidir⁷⁵.

3.2.2.3. Avlular

Asya steplerindeki yerleşmeye elverişsiz topraklar, “sınırlayıcı, koruyucu bir yaşam çevresi” kavramını geliştirmiştir. Güneydoğu Anadolu’daki Türk Evinin açık orta alanı olan avlu da bu şekilde meydana gelmiştir⁷⁶. Ev içinde tarafsız fakat aktif bir bölge olan orta mekan, dış çevrenin kendi içinde yaratıldığı maddi ve manevi bir sonuçtur. Yapı içindeki eşdeğer odaların doğrudan açıldığı bir ortak kullanım alanı “toplumsal odaktır”⁷⁷.

Geleneksel Diyarbakır evlerinde sıcak-kuru iklimin etkisiyle hayat, dışarıdan görülmeyen ve ev sahibinin zenginliğiyle değişik formlarda oluşan avluda geçer. Rüzgarlara kapalı iç avlular tozdan kurtulmak için iyi bir çözümdür.

⁷³ D. Kuban, *Türk Hayatlı Evi*, İstanbul, 1995, s.229.

⁷⁴ O.C.Tuncer, *Diyarbakır Evleri*, Ankara, 1999, s.45.

⁷⁵ G. Akın, a.g.e.,s.53.

⁷⁶ Ö. Küçükerman, *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*, İstanbul, s.27.

⁷⁷ A.Arel, *Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar*, İzmir, 1982, s.25.

Avlu duvarlarının yüksek tutulması güvenlik gereksiniminin yanısıra, ailenin gizli yaşantısının yabancı gözlerden saklanması da amaçlamıştır⁷⁸. Bir kapıyla, avluyu sokaktan saklayan bir geçitten sonra avluya girilir. Avluyla bağlantılı birimler; ıslak hacimler, yarı kapalı, kapalı alanlar ve merdivenlerdir⁷⁹. Ortasında genellikle bir havuzu bulunan, çiçek tarhlarıyla süslenecek ağaçlarla bezenen avlu, dış dünyadan çok farklı bir mekan anlayışını ortaya koyar. Avluda ve eyvanda dikdörtgen, eliptik ve pahlı dikdörtgen olmak üzere havuzlar yer alır. Bunlar genellikle iki kadehli ve fiskiyelidir. Su, havuzun kenarındaki taşma kanalından akarak kanala karışır. Avlunun önündeki havuz eyvandaki havuzla aynı akstadır. Avlu yazın oturulan, yatılan üstü açık bir mekandır ve damlarda ancak avlusu çok dar veya bulunmayan fakir halk yatar⁸⁰. Ev işlerinin merkezini, çocukların oyun yerini ve ziyaretçi kabul yerini oluşturur. Duvarlarda çeşitli nişler yer alırken, haremlik ile selamlık bölümleri arasında yemek alışverişini sağlayan dolapları bulmak mümkündür.

Zengin evlerinde harem ve selamlık kısımları bir kapıyla birleştirilmiş, tamamen birbirinden ayrı iki ayrı ev şeklindedir. Döşeme gözenekli bazalt taşından örülürken havuzda kullanılan taşlar gözenegi az olan taşlardan seçilir. Avlunun bir köşesinde tuvalet yer alır. Harem kısmında avluya açık bir mekan şeklinde mutfak vardır. Buradan zerzembe adı verilen bol pencere bodrum kattaki kiler kısmına inilebilir. Evlerin zemin katında sokağa pencere açılmaz. Avlu duvarı moloz taş olup giriş kapısı geniş, dikdörtgen biçimli avluya açılmaktadır⁸¹.

Dış kapı genellikle küçük bir hole açılır. Evlerde yazlık, kışlık ve mevsimlik kısımlar bulunmasına rağmen en belirgin kısım yazlık kısımdır. Ev yapım geleneğinde, avluyu çevreleyen ve ona paralel olan mekanlar tek sıra olarak dizilir ve ulaşım alanları dışa açıktır.

⁷⁸ F. Kızıl, *Toplumsal Geleneklerin Konut İçi Mekan Tasarlamasına Etkisi ve Toplumsal Geleneklerimizi Daha İyi Karşılacak Konut İçi Fiziksel Çevre Koşullarının Belirlenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul, 1978, s.105.

⁷⁹ O.C.Tuncer, a.g.e., s.23.

⁸⁰ H. Togay, "Diyarbakır Evleri", *Arkiitekt Dergisi*, 1947, s.167.

⁸¹ A. Gabriel, *Voyages, Archeologiques Dans La Turquie Orientale*, Paris, s.202.

3.2.2.4. Servis Mekanları

Helalar ve mutfaklar ana kurgunun dışında tutulmuştur. Geleneksel Diyarbakır evlerinde mutfak avluya eyvan gibi bir kemerle açılır. Mutfak arkasında kiler yer alır. Mutfaklar genellikle evin kuzey kanadında bulunur ve kış güneşinden faydalandırılır. Mutfağın kemeri bazen ahşap bir kafesle kapatılır. Mekanda su donatısı yoktur. Yere yerleştirilen aralıklı taşların üzerinde yemek pişer. Duvarda ise kapaksız nişler yer alır. Helalar avluyla doğrudan bağlantılı ve kanalizasyona bağlantı mesafesini kısaltmak amacıyla girişin hemen yanında yer alır. Su donatısı olmayan bu helalar taşıma suyla kullanılır. Ancak Lale Bey Mahallesi Sülüklü Sokak No:38-40'da sırt sırta vermiş iki tuvalete avludaki hazneden su borularla taşınır. Bazen de üst kat sahanlığına küçük bir hela yerleştirilir (Tesbit no:15). Geleneksel Diyarbakır evlerinde odada gusülhane bulunmaz. Yıkınma işlevi hamamlarda gerçekleştirilirdi. Bununla beraber, evlerde avluyla bağlantılı olan yıkınma yerleri bulunur. Ali Paşa Mahallesi Köylü Sokak No:6 da avludan girilen helanın arkasında bir yıkınma yeri yer alır. Cahit Sıtkı Tarancı Evinde soyunma ve sıcaklığı olan yıkınma yeri vardır. Ahır selamlık bölümünde yer alır.

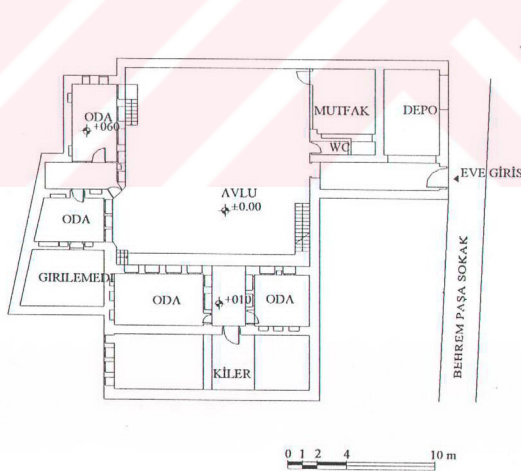
3.2.3. Plan Organizasyonu

Geleneksel Diyarbakır evlerinde, plan organizasyonu; odalar, eyvanlar, avlular ve servis mekanlarının bir düzen içerisinde bir araya gelmeleriyle oluşmuştur. Evlerde biçimlenmeyi etkileyen tasarım kriterleri; iklimsel veriler, sosyo-kültürel veriler ve fiziksel çevre verileridir. İklimin etkisi kütlelerin, güneşin yönüne göre avlu çevresinde; yazlık, kışlık ve baharlık olarak dizilişlerinde kendini gösterir. Aile yapısının büyüklüğü evlerin büyüklüğünü ve avlu çevresindeki kütlelerin sayısını belirlemiştir⁸². Yörede bulunan taş malzeme bazalt, surların çevrelediği dar alan gibi fiziksel çevre verileri de tasarımda etken olan unsurlardandır.

⁸² Z. Güneli, A. Yılmaz, M. Yıldırım, "Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisinde Mekan Örgütlenmesi ve Geleceğe Yansması", *Mozaik Dergisi*, S.30, 1998, s.40.

Avlu etrafında yazlık, kışlık ve mevsimlik bölümler yer alır. Güneyde temel ve duvar kalıntıları günümüze ulaşmış yazlık bölümler, doğu-batı yönünde mevsimlik, kuzey yönünde ise kışlık bölümler yer alır. Haremlik bölümünün doğusundaki mevsimlik kısım iki katlıdır. Avlunun kuzeybatısında, köşede mutfak yer alır. Mutfağın üç büyük ocağı ve dört musluğu vardır. Mutfaktan doğu yönündeki kütlelin altında uzanan ve zerezme denilen erzakların depolandığı mekana geçilir. Kuzey yönünde sokağa bakan şahnişini bulunan odaya girilir. Buradan dar bir geçitle “koltuk odası” denilen kat yüksekliği diğer odalara göre daha az olan bir odaya ulaşılır. Ev ortasından çeyrek daire biçimli bir balkondan geçilerek küçük bir tuvalete ulaşılır.

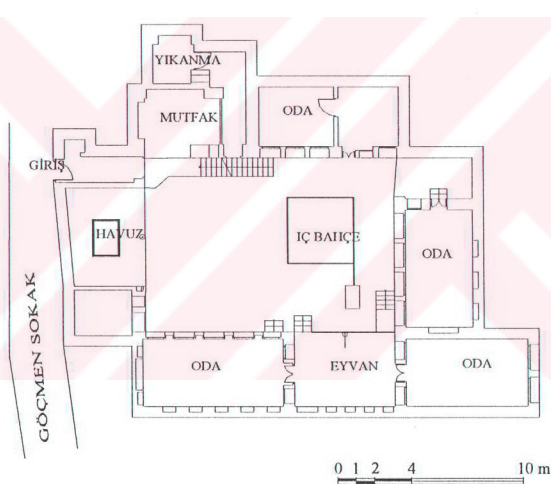
Behram Paşa Cami güneyinde, Behram Paşa Sokak 32 nolu parselde bulunan Behram Paşa Konağına, saçaksız, basık kemerli bir kapıdan girildikten sonra, bir sokak arasından geçilerek ulaşılır (Şekil 3.3.). Doğu kütesinin kuzeyinde hela, mutfak, sokak yönünde ise deposu bulunur.

Şekil 3. 3. Behram Paşa Konağı Zemin Kat Planı

Sokak cephesi sıralı moloz taş duvardır. Tek katlı olan batı kütlesi iki odadan oluşur. Güney kütlesi ise bodrumsuz ve iki katlıdır. Üç kemerli bir eyvana sahip olan konağın, eyvan arkasında iki odası ve bunların arasında bir aralığı bulunur. Merdiven sokak yönünde, duvara bitişik olarak yükselir ve sahanlığında bir hela yer alır. Avlu cephesi bazalt-kalker ardişığı duvar örgüsüne sahiptir.

Savaş Mahallesi Göçmen Sokak 197 ada, 11 parselde bulunan 17 nolu evin avlusunun dört tarafında kütleler yer alır ve doğudaki tek katlı kütlelerin bir eyvanı ve dört pencereyi bir odası vardır (Şekil 3.4.).

Şekil 3.4. Savaş Mahallesi Göçmen Sokak 17 Nolu Evin Zemin Kat Planı

Döşeme avludan 1 m kadar yükseltilerek alta bodrum yerleştirilmiştir. Güneyde yer alan ve yükseltilerek altına bodrum kat yerleştirilen kütle, bodrumda basık kemerler üzerine oturtulmuştur. Sokak cephesi taş konsollarla birinci katta sokağa paralellik sağlarken, duvarın üst kısmı bağdadidir. Kuzey kütlesi mutfak, arkasındaki yıkanma yeri ve iki odadan oluşur.

Doğu kütlesinin pencereleri yarım daire kemerli, bunun dışındakiler beş dilimlidir. Ev, yazar Esmâ Ocak tarafından restore ettirilerek yöresel giysi ve ev eşyalarının sergilendiği bir müzeye dönüştürülmüştür.

3.3.CEPHE ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Cephe Elemanları

Avlu kapısı, mahremiyeti korumak amacıyla, bir kat yüksekliğinde moloz olarak örülmüş olan avlu duvarında ince yonu taş örgüyle çerçeveslenerek açılır. Evin büyüklüğüne ve avluda ahırın yer almasına bağlı olarak tek kanatlı veya çift kanatlı avlu giriş kapılarının genişliği 90-200 cm. arasında değişiklik gösterir. Kabaralı ahşap avlu kapısının üstünde işlemeli taş konsollar üzerine oturan, güneşten ve yağmurdan koruyan taş bir saçak yer alır. Çoğunlukla basit kemerli olarak yapılan avlu kapısının üstünde işlemeli tokmaklar vardır (Resim 3.3.).

Resim 3. 3. Avlu Giriş Kapısı

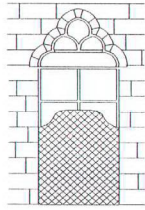
Oda kapıları avluya veya eyvana açılır ve genellikle basık kemerli olup, söveleri dışlıdır. İç kapı kemer yüzleri genellikle süslemelidir. 85-90 cm. genişliğindeki iç kapıların iki kanatlı olması kullanımda kolaylık sağladığı gibi, soğuğa karşı da iyi bir çözüm sunmaktadır. Dış yüzde dişli bir duvara yerleştirilen kapıların dışa bakan yüzünde basık bir kemer yer almasına rağmen iç yüzünde düz bir lento yer alır. Oda kapıları çift kanatlı, geçmeli ve genellikle üç aynalıdır (Resim 3.4.).

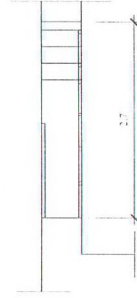
Resim 3. 4. Savaş Mahallesi Göçmen Sokak No:17 Oda Giriş Kapısı

Pencerelerin genişlikleri 90-100 cm. arasında değişir ve oranları $1/2$ dir. Pencere boşlukları çoğunlukla basık kemerli ve bunun üstünde ardışık olarak örülmüş dilimli kemerlerden oluşur. Dilimli kemer ise genellikle duvar kalınlığı boyunca ilerler (Şekil 3.5.). Zemin katta düz atkılı pencereler bulunur. Pencere doğramaları yatayda ve düşeyde ikiye bölünür ve iki kanat olarak açılır. Pencere kasaları taş duvara çengel aracılığıyla da tespit edilir.

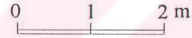
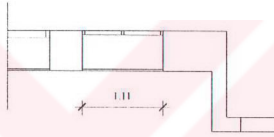
Tepe pencerelerinin enleri alt pencerelerden daha kısadır ve çoğu evde bu kısım kerpiçe örülür. Zengin evlerinde ise avlu yüzeyi saçağa kadar ince yonu taşla örülür. Tepe pencereleri çoğunlukla basık kemerli, renkli camlı veya alçıdandır.

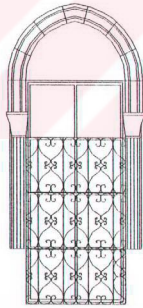
GÖRÜNÜŞ

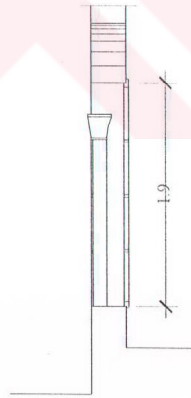
KESİT

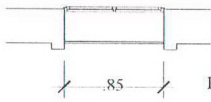
Şekil 3. 5. Pencere Detayı (Tesbit No:1)

GÖRÜNÜŞ

KESİT

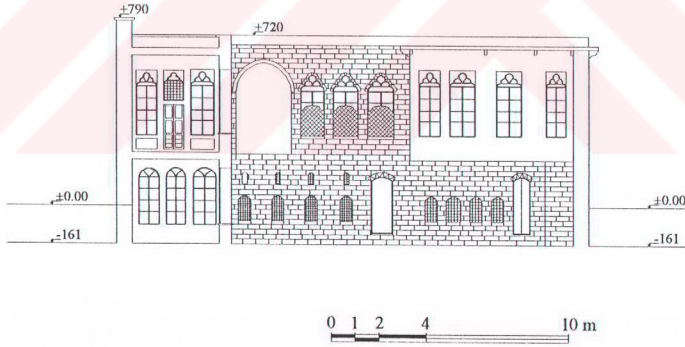
PLAN

Şekil 3. 6. Pencere Detayı (Tesbit No:23)

Eyvanlar, açık olan avlu ile kapalı bölümlerden odalar arasında geçişi sağlayan yarı açık mekanlardır. Tek, iki, veya üç gözlü olarak inşa edilirler. Üst katta da yer alabilen eyvanlar yazın ev halkının yaşamını sürdürdüğü mekanlardır. Genellikle sivri kemerli, ardışık örgüye sahip eyvanların zemin katta bulunanları yerden yükseltilir.

Çıkmalara, içeride avluya dönük olarak yerleştirilebildikleri gibi dışarıda da şahnişinlerle kendilerini gösterir (Şekil 3.7.). Şahnişinlerin sokağın tümünü kapladığı durumlarda mekan yöresel terminolojide kabaltı olarak adlandırılır. Eyvan ve odaların önünde yer alan ve gezemek olarak adlandırılan çıkmalara, taş konsollar üzerine taş plakların yerleştirilmesiyle oluşturulur. Avludaki çıkmaya konsol basamaklarla ulaşan merdiven de cephe kompozisyonunu tamamlar.

Şekil 3. 7. İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak 27 Nolu Ev Cephesi

3.3.2. Cephe Karakteri

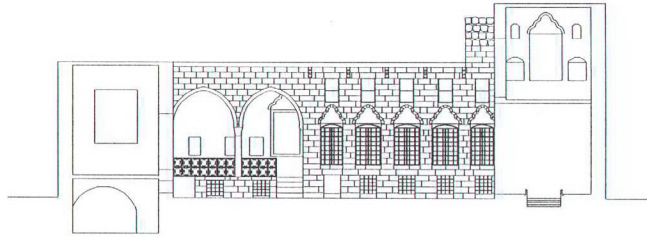
Geleneksel Diyarbakır evlerinde zemin kat, yarı gömülü bodrum katı üzerinde yaklaşık 80-85 cm. kadar yüksekte başlar. Bu yüksekliğin 1-1.5 m ye çıktığı evler bulunur. Kat yükseklikleri 3-4,5 m. arasında değişiklik gösterir. Avluya bakan çıkmalar cephede yatay bir çizgi oluşturur. Avluda yer alan eyvan, açık çıkma ve merdiven sokakta ise şahnişin ve kabaltı yapıda kütsel biçimlenmeyi güçlendirirler. Damlar, Anadolu'da kara dam adıyla anılan örtü biçimiyle karakter kazanır.

Sokağa bakan avlu duvarı, moloz taş örgüyle biçimlenirken avlu cephesi genellikle porozitesi yüksek bazalt taşının ince yonu olarak işlenmesiyle oluşturulur. Derz etkisi verebilmek amacıyla arada kireç kaymağına yumurta akı katılmasıyla oluşturulan ve cas adı verilen harç kullanılır. İnce yonu taşların yükseklikleri 20 ila 25 cm arasında değişiklik gösterir.

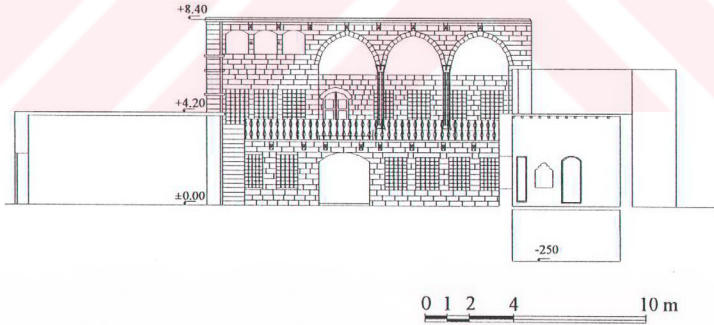
Kapı, pencere ve kemerlerinde, duvarlarda süslemeler yer almaktadır. Çeşitli bitki motifleri duvar yüzeylerinde cas harcıyla yapılırken oda kapı kemerlerinde geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır. Açık çıkma ve merdiven korkulukları "S" kıvrımlı bitki motifleriyle süslenir. İşlemeli kapı tokmakları, duvar yüzeyinde yer alan yapım tarihleri cephe dekorasyonunu oluşturan öğelerdendir. Avlu cephesinin üst bölümünde tepe pencerelerine yakın yerlerde süsleme öğelerinin arttığı görülür. Saçak altına gelmesi sebebiyle daha uzun ömürlü olabilmeleri amaçlanmıştır⁸³. Tepe pencerelerinin arasına dilimli dairesel ve damla şeklinde boşluklar açılır.

Saçaklarda, stilize edilmiş insan ve hayvan başlı taş konsollar ve sarkık dilimli alın tahtası yer alır. Tepe pencerelerinin arasında zaman zaman saksılı çiçek motifleri görülür. Eyvanlar ve pencereler basık veya sivri kemerli olabilir. Kemerli pencerelerin yanı sıra düz lentolu pencereler de vardır. Büyük sıra pencerelerle ritmik bir cephe oluşturulmuştur.

⁸³ O.C.Tuncer, a.g.e., s.60.

Şekil 3. 8.Savaş Mahallesi Göçmen Sokak 17 Nolu Evin Cephesi

Şekil 3. 9.Bhram Paşa Konağı Kesit Görünüşü

3.4.YAPIM SİSTEMİ

3.4.1.Taşıyıcı Sistem ve Elemanları

3.4.1.1. Taşıyıcılar

Sürekli taşıyıcı olan duvarların, avlu duvarı haricinde, görünen yüzleri ince yonudur. Arka yüzler moloz olarak bırakılır ve aralar küçük taşlarla doldurularak kireç harcıyla bağlanır. Duvar örgüsünde kullanılan malzeme bazalt taşı olup, bazalt-kalker ardışı duvar örgüsüne oldukça sık rastlanır. Bazı evlerde tepe penceresi kotundan itibaren kerpiç örgü görülür. Özenli evlerde ise ince yonu taş örgüsü saçak altına kadar devam eder. Sütunlar geleneksel evlerde atkı kemerlerini veya avluda merdiven sahanlığını desteklemek amacıyla kullanılmışlardır. Genellikle yuvarlak kesitlidirler ve bazalt kalker ardışı olarak da kullanılırlar.

Diyarbakır Suriçi bölgesi topografik olarak sağlam bir kaya dizisi üstüne oturmuş olduğundan geleneksel evlerin temel derinlikleri fazla tutulmamıştır. Kullanılan malzeme moloz bazalt taşıdır ve duvar kalınlığı 60 cm. kadardır. Alt sıralarda büyük boyutlu taşlar kullanılırken aralarda kırma taşların kireç harcıyla aderansı sağlanır. Avluya bakan cephe ince yonu olarak işlenirken arka ve yan duvarlar sıralı moloz olarak örülür. Taşıyıcı duvarlar 40 ila 70 cm. arasında değişiklik göstermesine rağmen 50 cm. lik genişlik çoğunlukla tercih edilmiştir.

3.4.1.2. Kemerler

Taş mimarinin taşıyıcı sistem elemanlarından kemerler, geleneksel Diyarbakır ev mimarisinde oldukça zengin bir biçimde kullanılmıştır. Avluya girişte yer alan ve sokakla avlunun görsel mahremiyetini sağlayan sokak aralığının dış kapı tarafı ve avlu tarafı kemerlidir. Bazen bu sokak aralığının üstünde bir koltuk odası yer alır. Mutfak kemerleri Bursa tipi kemerden oluşur ve kemer aynaları çoğu zaman ahşap kafesle dekoratif hale getirilmişlerdir. Sivri, yarım daire, Bursa tipi veya basık olarak düzenlenebilen eyvan kemerleri, tek açıklıklı, iki veya üç açıklıklı olarak düzenlenirler (Şekil 3.10.).

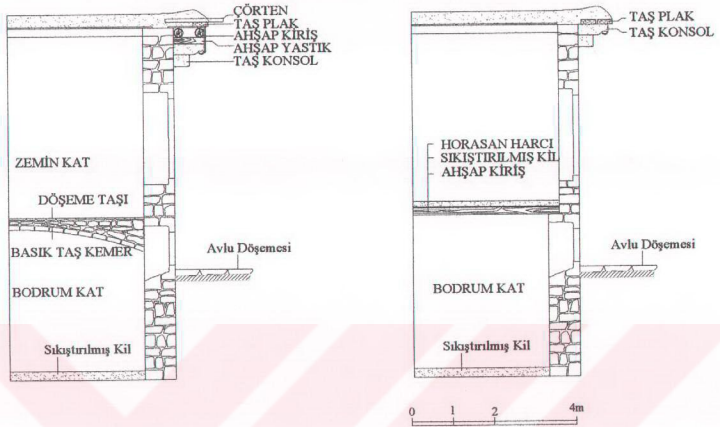
Kemer taşları 15 cm kalınlığında bir bordür oluşturur ve yuvarlak tek veya çok parçalı kalker ardışığı porozitesi az bazalt sütunlara oturur. Bazı özellikli evlerde, merdiven basamakları yarım daire kemer üzerine oturtulmuştur. Kapılar basık kemerli olarak yapılırken, pencereler; sivri dilimli, basık, yarım daire kemerli olarak inşa edilmişlerdir.

Şekil 3. 10. Kurşunlu Cami Sokak No:10 da Büyük Açıklıklı Eyvan Kemer

3.4.1.3. Örtü Sistemi

Damlarda ahşap kirişler odanın kısa kenar doğrultusunda, yastık kirişleri üzerine oturtulur. Direk başları duvar içine kireç harçla yerleştirilir. Ahşap direklerin üstü tahta ile kaplanır ve bunun üzerine ince ve kaba yonga, hasır veya saz serilir. 15-20 cm. toprak da serildikten sonra iyice sulanarak loğlanır. Toprak tabakanın üstüne, pişrük denilen ve içindeki saman tohumlarının çürümesi için bir süre bekletilen toprak ve saman karışımı çamur serilir (Şekil 3.11.). Yağmurlardan sonra toprak damlar silindirik şeklindeki loğ taşı ile loğlanırken kenarlarındaki şev tokaçlanır. Böylece damlardaki akıntının önüne geçilerek damın çökmesi engellenir.

Şekil 3. 11. Diyarbakır Evinde Döşeme ve Saçak Detayı (O.Tuncer)

Resim 3. 5. Cemil Paşa Konağı Bodrum Kat Kemerleri

Sular oluk veya çörtlenlerle aktılır. Dam kenarlarında 40-50 cm. kadar çıkıntı yapan 8-10 cm. kalınlığında taşlar, altlarında ayı başı adı verilen profilli konsol taşlarına oturtulur.

Başka bir yöntemde de ayı başlarının üzerine ahşap ayı başları yerleştirilir. Bunların üzerine ahşap direkler uzatılarak ahşap kaplama yapılır. Sonra kaplama taşları yerleştirilerek üzerine şev dökülür. Dam örtüsü killi toprak ve bunun üzerindeki bir çeşit şistli topraktır.

3.4.2. Yapısal Öğeler ve Yapı Elemanları

Sokaktan avluya sade bir kapıyla girilir. Eğer avluda ahır yoksa kapı tek kanatlıdır. Evin sokak cephesi moloz taş olmasına rağmen kapıda bir fon olarak kesme taş örgü kullanılır. Kapının üzerinde yağmurdan korunmak için iki taş konsola oturmuş bir saçaklık bulunur. Oda kapıları çift kanatlı ve küçük boyuttadır. Kapı üstündeki basık kemer ve söveler sıvanmadan bırakılmıştır. Kapı açıkken duvarda dayanabileceği bir girinti vardır⁸⁴.

Döşemelerde; ahşap kirişler üzerine tahta kaplama yapılır, üzerine hasır, yonga ve toprak serilir. Bu horasan döşemenin üzerine kireç, kum, keçi kılı karışığı bekletilmiş harç 2-3 cm. kadar serilir. Bu harç odanın tabanına sürüldükten sonra bir gün kalır ve bunun üzerine kaşığa benzer bir metalle içinde süzme kireç, yumurta akı, mısır püskülü bulunan kühül sürülerek parlatılır. Kuruduktan sonra üstüne geniş tahtalar yerleştirilerek üzerinde gezilir. Altı boş olan döşemelerde horasan harcı yapılmayarak kireç harcı uygulanır. Eyvan döşemeleri taştır. Eyvan döşeme taşları uzun tutularak altta basık taş kemerlere oturtulur. Bodrum katlarında döşeme moloz taşı kaplama veya horasan harcı olarak bırakılır. Gezemek döşemeleri konsol taş üzerine yerleştirilen uzun taşlardan oluşur.

Alçının içine kitle ve çivit katılarak duvarlara sıva yapılır. Kireç kullanıldığı takdirde kitle fazla kullanılır⁸⁵.

⁸⁴ D. Erginbaş, a.g.e., s.13.

⁸⁵ A.H. Avşaroğlu, Diyarbakır Kenti ve Geleneksel Evleri Üzerine Bir Konuşma.

3.4.3.MALZEME ÖZELLİKLERİ

Geleneksel Diyarbakır evlerinde kullanılan bazalt, yarı billursal, mikrolitik veya camsı dokulu, siyah renkli, homojen yapılı ve ağır, püskürük bir taştır. Taşın siyah rengi ve ağır oluşu içerdiği manyetitten kaynaklanır. Satıhta soğurulduğu için süngerimsi bir yapıya sahip olan taş, ufak taneli, sert ve dayanıklıdır⁸⁶.

Duvarlarda kullanılan sarımsı beyaz renkli kalker taşı şehre 56 km. uzaklıktaki Ergani ilçesinden getirilir. Bazaltın yanında ardışık olarak da kullanılan kalker taşı bileşiminde, %90 oranında çoğu amorf olan kalsiyum karbonat bulunur. Genellikle kil, kum, magnezyum, demir oksitleri içeren kalker taşının ortalama yoğunluğu 2,3 ve sertliği 3'tür. Porozitesi, bileşiminde bulunan kum taneleriyle orantılıdır. Su emme miktarı, kendi ağırlığının 1-1.5 katı olup, basınç dayanımı kompakt olanlarda 200N/mm², poröz olanlarda 25N/mm²'dir⁸⁷. Kalker taşının getirilemediği durumlarda bazalt taşının ön yüzü beyazlatılıp yapay olarak aynı etki verilmeye çalışılır. Cas adı verilen sönmüş kireçten yapılmış beyaz renkli bezemeler bazalt taşının koyu rengi ile kontrast oluşturacak şekilde kullanılır.

Döşemede kiriş olarak kullanılan kavak ağacının, lifleri pembe-beyaz renkte olup paftaktır. Damarları belli olmaz ve krem-beyaz renklidir. Mukavemeti az olan ağaç, tomruk halinde olduğu zaman basınca dayanıklıdır⁸⁸.

3.6.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR

Geleneksel Diyarbakır evlerinin özgün formlarını oluşturan tasarım kriterlerini; iklim, sosyo kültürel yapı, ve fiziksel çevre olarak değerlendirmek mümkündür. Yazları sıcak-kuru ve kışları soğuk bir iklimin etkisi, kendini avlu çevresinde kitlelerin dizilişi ve içe doğru yönelmede gösterir. Yazlık bölümler güneşten etkilenmemek için kuzeye, kışlık bölümler ise güneye doğru yönlendirilmiştir. Mevsimlik bölümler ise doğu-batı aksında yer alır.

⁸⁶ G. Özdemir, Yapıdaki Ayrışmış Taşların Tamamlanmasında Uygun Bağlayıcı Seçimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.3.

⁸⁷ G. Özdemir, a.g.e., s.3.

⁸⁸ S. Türker, "Ahşap", Yapı Malzemesi, İstanbul, 1990, s.283.

Ataerkil bir aile yapısına sahip eski Diyarbakır'da ailenin büyüklüğü, evlerin büyüklüğünü ve avlu çevresindeki kitlelerin sayısını belirlemiştir. Evler büyüyeabilen, esnek bir plan organizasyonuna sahiptir. Tüm bölümler eş zamanlı olarak yapılamayacaksa, öncelikli olarak evin kuzey ve güney bölümleri, daha sonra çocuklar evleneceği zaman doğu ve batıya yönelen bölümler ilave edilir.

Dini inancın etkisiyle gizlilik, evin kitlesel biçimlenmesinde rol oynamış, zengin evlerinde iki ayrı kapıdan girilen haremlik selamlık bölümlerinde ve dışarıdan içeriye göstermeyecek derecede yüksek avlu duvarlarında kendini göstermiştir. Geleneksel Diyarbakır evlerinin tasarımında su, gölge ve yarı açık alanlar önemli yer tutar. Eyvanda yer alan havuz, yarı gömülü bodrumdaki serdap ve su kanalları suyun kullanımına en güzel örneklerdir.

Geleneksel Diyarbakır evlerini dönemi için çağdaş yapan özellikler, mimari tasarım ürününde bulunması gereken; sosyal ve fiziksel çevre verilerinin sentezidir. Yaşam şeklinin mekana yansıtılması, malzemenin ve strüktürün rasyonel yorumu ve bina çevre ilişkisinin bir bütün içinde ele alınması tarihsel mekanı kendi dönemi için çağdaş kılmıştır.

Modernite ile birlikte sosyal yaşantıda, yapı malzemesi ve teknolojisinde meydana gelen değişikliklerle geleneksel evler çağdaş ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir.

BÖLÜM 4. GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİN BOZULMA NEDENLERİ ve TÜRLERİ

Geleneksel Diyarbakır evlerinde görülen bozulma şekilleri toplumsal ve fiziksel nedenlere bağlı olarak incelendiğinde koruma için oluşturulacak kriterler daha somut bir biçimde ortaya konacaktır.

4.1. EVLERİN BOZULMA NEDENLERİ

Uzun yıllar boyunca kullanılarak yaşatılan geleneksel evlerde, sanayi sonrası değişime bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin daha da hızlandırdığı çeşitli bozulmalar görülmektedir. Bu bozulmaları toplumsal ve fiziksel nedenler olarak değerlendirmek mümkündür.

4.1.1. Toplumsal Nedenler

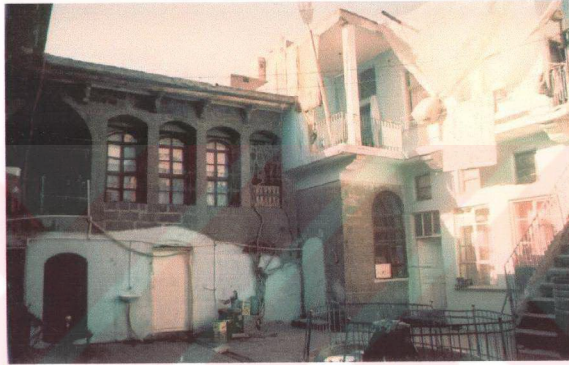
4.1.1.1. Toplumsal Yapıdaki Değişimler

Toplumsal yapıdaki değişim, çekirdeğini oluşturan aile yapısında da farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Ataerkil aile tipinin yerini çekirdek aileye bırakmasıyla, birlikte bir yaşam için planlanan geleneksel evler ihtiyaca cevap veremeyecek duruma gelmiştir. Aile yapısındaki değişimle birlikte yapı-konfor gereksinimi de değişikliğe uğramış, çağdaş dünyanın gerektirdiği yeni çevresel bileşenlerle geleneksel yapıdaki eski bileşenlerin çatışması sonucu Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi geleneksel Diyarbakır evleri de gerçek sahipleri tarafından terk edilmek durumunda kalmıştır. Eskiden bir ailenin oturduğu evlere birden fazla aileler yerleşmiştir.

Orijinal toplumsal birimi oluşturan ve genelde bu geleneksel evlerin sahibi olanlar çok azdır⁸⁹. Gereksinimlerin çeşitlenmesiyle birlikte bu toplumsal birim, yapı-konfor şartlarının daha iyi sağlanabildiği çağdaş konutlara geçmek zorunda kalmışlardır.

⁸⁹G. Asatekin, The Role Of the Inhabitants In Conservation A Proposal For The Evaluation Of Traditional Residential Architecture In Anatolia, PhD Thesis, Ankara, 1994, p.299.

Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarından biri olan kentleşememe problemi, kırsaldan kente göç sorunuyla daha fazla karmaşık hale gelmiştir. Çağdaş altyapıdan yoksun olan geleneksel evlere toplumun bu marjinal kesimi yerleşmiştir. Koruma bilinci gelişmemiş olan bu toplum kesimi kendi gereksinimlerine göre, yapıya zarar verebilecek uygulamalara girişmişlerdir (Resim 4.1).

Resim 4. 1. Kılıççı Sokak 6 Nolu Evde Kapatılmış Eyyan

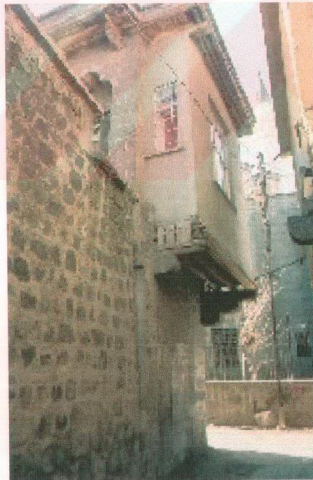
Göç eden insanlar genellikle geleneksel yerleşim birimlerini veya alışkın oldukları yaşam şeklini içeren bölgeleri tercih etmektedirler⁹⁰. Değişik sosyo-ekonomik gruplara ait olan göç edenler, geleneksel evlere, sahip oldukları hayat tarzını, mahremiyeti ve ihtiyaçlarını getirmektedirler.

4.1.1.2. Ekonomik Yapıdaki Değişimler

Yaşam koşullarının farklılaşmasına bağlı olarak geleneksel Diyarbakır evlerini terk eden ev sahiplerinin yerini kırdan-kente göç eden, değişik sosyo-ekonomik gruplara ait marjinal topluluklar almıştır.

⁹⁰ G. Asatekin, a.g.e., p.300.

Geleneksel Diyarbakır evlerinde oturan aile reisleri, belirli bir gelir grubuna bağlı insanlar değildir. Günlük işlerde çalışan ve gelir düzeyleri oldukça düşük bu insanlar, evlerde kiracı konumundadır. Bu kullanıcılar, ekonomik nedenlerden dolayı büyük çaplı onarım faaliyetlerine girmemektedirler. Kentsoylu ailelerin doğayla bir bütün içerisinde zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte yaptırdıkları evlerde şu an kırsaldan göç etmiş, gelir düzeyi oldukça düşük bir toplum kesimi yaşamaktadır. Dolayısıyla bu evler, kırdan kente geçişte bir ara yerleşim birimi konumuna gelmiştir. Ekonomik düzeyi iyi olan ailelerde gereksinimlerini daha rahat karşılayabilecekleri çağdaş konutlara geçerek geleneksel evlerini terk etmişlerdir. Oldukça düşük bir fiyatla kiraya verilen bu evler marjinal kesimin ilgi odağı haline gelmiştir. Ekonomik güçlükler içerisinde bulunan kullanıcıların, kendilerine özgü yaşam tarzlarına uygun olarak gerçekleştirdikleri bazı değişiklikler, yapılarda bozulmalara neden olmakta ve bunlara gerektiği kadar sahip çıkılmamaktadır.

Resim 4. 2. Abdal Dede Mahallesi Deve Hamamı Sokak No:21'de Değiştirilmiş B.A. Şahnişin

4.1.1.3. Yönetimdeki Değişimler

Hızlı bir nüfus artışı gösteren ilde, konut ihtiyacını kolay yoldan karşılayabilmek üzere, yerel yönetimler geleneksel evlerin yıkılarak yerlerine çok katlı konutların yapılmasına izin vermişlerdir. Suriçinde bazı parsellerin tevhid veya ifraz işlemlerine maruz kalması ile sokak dokusunda değişiklikler meydana gelmektedir. Alınan bu kararlar beraberinde, eski kent ölçeğinde ve yapı ölçeğinde bozulmaları da getirmektedir. Evlerin onarımı için gerekli çalışmaların uzun ve pahalı olması, kullanıcıları bu yönde bir karar almamaya sevk etmektedir.

4.1.2. Fiziksel Nedenler

4.1.2.1. Doğal Olayların Gerçekleştiği Nedenler

Zemin hareketleri açısından Diyarbakır Suriçi bölgesi, jeolojik yapıya bağlı olarak oturduğu bazalt kitlesinin sağlam bir yapı göstermesi sebebiyle zeminel oturmalarn fazla yaşanmadığı bir kenttir. Birinci derece deprem kuşağı içerisinde yer almaması sebebiyle deprem hasarları görülmemektedir.

Suya ve iklime bağlı olarak, Diyarbakır Suriçi'nde kapilarite ve yağmur sularının oluşturduğu tahrifatlar gözlemlenmektedir. Yağan yağmur suları taşa penetrasyon yaparak kapilariteyi oluşturmaktadır. Zamanla, kapilaritenin artmasıyla, çözünür tuzlar taşa taşınır ve buharlaşmadan sonra orada birikir. Su, az yoğunluktaki tuz bölgesinden çok yoğunluktaki tuz bölgesine akış gösterir⁹¹. Su, taş malzemeye atmosferden direkt olarak veya kondensasyon yoluyla girebilir. Sülfürik asit içeren bu çözümler, kirlı havalarda taş yüzeyinde, siyah karbon, demir oksit, kalsiyum sülfat ve diğer partiküllerin birikmesine sebep olur⁹².

Yoğun yerleşim bölgelerinde hava kirliliği nedeniyle CO₂ (Karbondioksit), SO₂ (Kükürt dioksit) gibi gazlar taşlarda asit ortamı oluşturarak bozulmalara sebep olur.

⁹¹ M.B. Feilden, *Conservation Of Historic Buildings*, Suffolk, 1997, p.99.

⁹² M.B. Feilden, a.g.e, p.99.

Havada SO₂ gazı bulunduğunda CaSO₄ (Kalsiyum Sülfat) ın Kalsiyum sülfüre dönüşme reaksiyonu esnasında hacim artmasına bağlı olarak tahta çatlamalar ve levha şeklinde kopmalar görülür⁹³. Geleneksel Diyarbakır evleri yapı duvarlarında ve taşıyıcı sisteminde porozitesi düşük bazalt taşının kullanımı, suya bağlı bozulma nedenlerini daha çok donma ve çözülme olaylarında yoğunlaştırmaktadır. Yağmur suları duvar bitimlerinde taşlar arasındaki harçta ayrışmalara ve taşlarda yüzeysel kohezyonlara sebep olmaktadır.

Güneş ışını radyasyonu geleneksel yapılarda tahrip edici bir unsurdur. Binaları etkileyen makroklima bileşenleri, güneş radyasyonu, mevsimsel ısı farklılıkları ve yağmurlardır⁹⁴. Yapı malzemelerinin güneş radyasyonu ile ısınması, direkt gün ışınımı radyasyonu, indirekt olarak pencerelerden giren gün ışınımı ve sera etkisiyle gerçekleşir. Yapı malzemelerindeki ısınma ve soğuma sonucu oluşan termal hareketler bozulmalara sebep olur⁹⁵. Bu termal hareketler, siyah ve mat olması sebebiyle ısıyı çok fazla emen, geleneksel Diyarbakır evleri yapı malzemesini oluşturan bazalt taşında oldukça etkindir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü kentte gece ile gündüz arasındaki ısısal farklar yapı malzemesinde genleşme ve büzüşmelere sebep olmaktadır.

Malzeme yorulması sonucu zamana bağlı olarak malzemenin elastisitesinin kaybolması yapıda bazı hasarlara neden olmaktadır. Atmosferdeki bağıl nem oranının artıp azalması ve gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları malzemenin yorulmasında etkindir. Evlerde, taşıyıcı sistemde henüz sorunlar yaşanmazken üst örtüyü taşıyan ahşap kavak kirişler, çok yürünen avlu taşları ve kat döşemelerinde yorulmalar gözlemlenmektedir.

⁹³ S.Türker, "Doğal Taşlar", *Yapı Malzemesi*, İstanbul, 1990, s.78.

⁹⁴ M.B. Feilden, a.g.e, p.91.

⁹⁵ M.B. Feilden, a.g.e, P.94.

4.1.2.2. İnsana Bağlı Nedenler

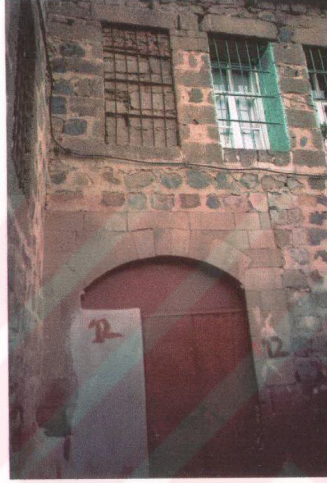
Tasarım hataları, yapılarda, bozulma nedenlerinin başında gelmektedir. Uygun olmayan malzeme seçimi ve bunların detaylandırılmasındaki hatalar bozulmalara sebep olmaktadır. Konsol olarak taşıtılan monolit merdiven basamaklarının bazen çok ince olarak detaylandırılması kırılmalarla sonuçlanmaktadır Aynı şekilde birinci kat odalarının önünde yer alan konsollarda yetersiz kesitler sonucu kırılmalar oluşmaktadır.

Bakım, onarım hataları ile, evlerde zaman zaman, mecbur kalındıkça yapılan onarımlar, gerek uygun malzeme seçilmemesi ve gerekse yetersiz işçilik sebepleriyle yapısal ve biçimsel bozulmaları hızlandırmaktadır. Çoğu zaman bozulmanın gerçek sebepleri araştırılmadan yüzeysel onarım yoluna gidilmektedir. Taşın zaman süreci içerisinde oluşturmuş olduğu patina tabakası bir boya tabakasıyla kapatılmaktadır. Ahşap kirleşmeli, üzeri toprak örtülü dam sistemi kaldırılarak, bazen de sadece toprak örtü kaldırılarak yerine betonarme plak döşeme yapılmaktadır. Bağlayıcı olarak, yapıya uygun olmayan portland çimentosunun kullanılması, onarım yapılan bölgede esnekliği kaybettirerek rijitliği arttırmakta, çatlaklara sebep olmaktadır. Kullanılan portland çimentosunun içerdiği tuz kristalleri yapıda çiçeklenme olarak kendini göstermektedir.

Bakımsızlık, geleneksel evlerde bozulma nedenlerindedir. Gerçek ev sahiplerinin evi terk etmiş olmaları, gelen kiracıların ilgisizliği ve ekonomik yetersizlikleri geleneksel evlerde mecbur kalınmadıkça yapılacak bir onarımı imkansız hale getirmektedir. Ev genelinde düzenli olarak yapılması gereken yıllık ve daha uzun periyottaki bakımlar gerçekleştirilememektedir. Üst örtü yağmur sularına ve çiçeklenmeye karşı korumasız bırakılmakta, yapı malzemesi zarar görmektedir. Evlerin ahşap ve metal yapı elemanları bakım eksikliği sonucu özelliklerini yitirmektedir.

Psikolojik nedenlerle, gelenekselliğe karşı tutum içerisinde olan bazı insanlar tarafından vandalizm duygularıyla bazı tahribatlar gerçekleştirilmektedir.

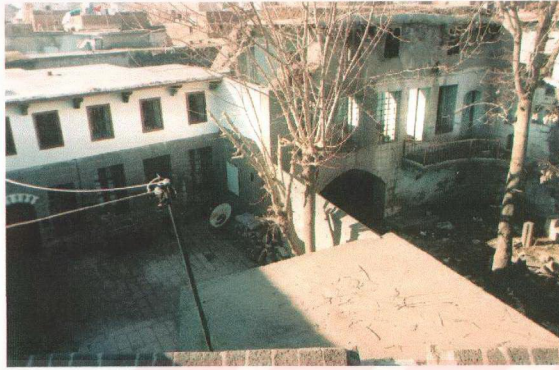
Kendileri için bir anlam ifade etmeyen bu evleri yıkıp yerlerine uygunsuz yapılar yapma fikri içinde olan bu insanlar, üzerinde kitabe bulunan taşları yeni yapılarda temel taş olarak kullanmaktan çekinmemektedirler.

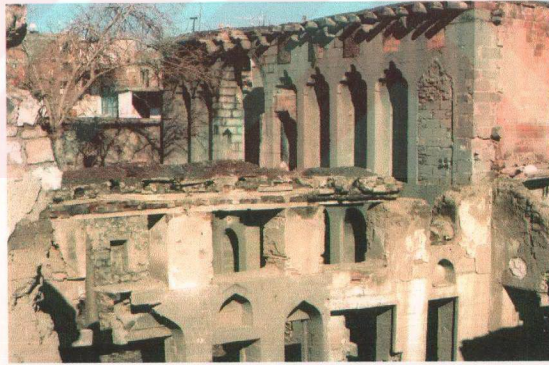
Resim 4. 3.Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:12'de Kapı ve Pencere Değişikliği

Resim 4. 4.Sülüklü Sokak No:38 Terkedilmiş Bir Ev

Resim 4. 5.Lalebey Mahallesi Sülüklü Sokak No:38-40'da Bir Bölümü Onarılmış Ev

Resim 4. 6. Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:13 Terkedilmiş Bir Ev

4.2. EVLERİN BOZULMA TÜRLERİ

Geleneksel Diyarbakır evlerinde bozulma nedenlerine bağlı olarak ortaya çıkan bozulma şekillerini biçimsel, yapısal bozulmalar olarak ortaya koymak mümkündür.

4.2.1. Biçimsel Bozulmalar

4.2.1.1. Planimetrik Düzenin Bozulması

Değişen hayat şartlarına bağlı olarak geleneksel Diyarbakır evlerinde gerçekleştirilmiş olan değişiklikler, planimetrik düzende bozulmalara sebep olmuştur. Bazı mekanların kendi işlevleri dışında kullanılmış olmaları bozulmaları da beraberinde getirmektedir. Mekanların özgün fonksiyonlarına aykırı ve kullanıcı ihtiyaçlarının çeşitlenmesine bağlı olarak, farklı amaçlar için kullanımları Suriçi geleneksel evlerinde yaygın olarak görülmektedir. Üst katlarda yer alan bazı eyvanlar önüne yapılan pencere doğramalarıyla kapatılarak, kapalı bir mekan olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Geleneksel yapının üzerine bazen ek kat çıkılmış, bu yeni kat için avluya betonarme merdiven eklemek durumunda kalınmıştır. Gereksinmelere bağlı olarak avluda banyo ve wc için ek yapılar yapılmıştır.

Resim 4. 7. Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak No:7'de Avluda Eklenti Yapı

4.2.1.2. Cephe Düzeninin Bozulması

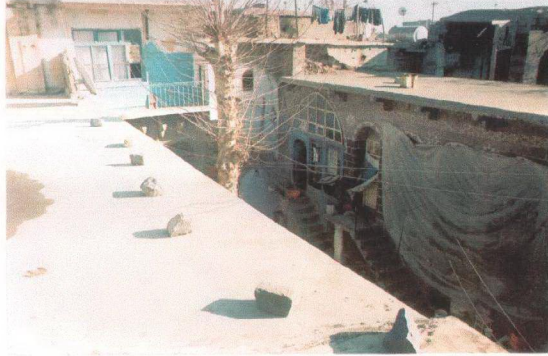
Planimetrik düzende yapılan değişiklikler cephe düzenindeki bozulmaları da beraberinde getirmiştir. Avluya bakan cephesi açık olan mutfağın önüne bazı evlerde duvar örülmüştür.

Resim 4. 8. Abdal Dede Mahallesi Devede Hamamı Sokak No:21'de B.A. Eklenti Kat Çıkılması

Resim 4. 9. Sülüklü Sokak No:12 de Cephe Düzeninin Bozulması

Resim 4. 10. Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:19'da Eklenti Yapı

Gerek avluda yapılan ve gerekse üstte çıkılan ek katlarda, doluluk-boşluk oranları dikkate alınmayarak uygunsuz pencere ve kapılar yapılmıştır. Açık pencere boşluklu, yiyeceklerin serin bir yerde tutulmasını amaçlayan yarı gömülü bodrum katları, pencere boşluklarına duvar örülerek kapalı birer depo haline getirilmiştir. Bodrum kat pencere boşluklarının kapatılmış olması cephe düzenini etkilemiştir. Avluya bakan bazı pencerelere duvar örülmüştür. Ayı başlı konsol taşlarına oturan taş plak çıkmalar, betonarme plağa çevrilmiştir.

4.2.2. Yapısal Bozulmalar

4.2.2.1. Taşıyıcı Sistemin Bozulması

Geleneksel Diyarbakır evlerinin taşıyıcı sisteminde meydana gelen bozulmaları; aşırı yüklenme, yanlış onarımlar ve periyodik bakımların yapılmaması olarak incelemek mümkündür.

Kullanıcı gereksinmelerinin çeşitlenmesiyle birlikte yapı üzerine çıkılan katlar ve avlu içerisinde yapılan banyo, tuvalet gibi eklentilerin dengesiz yük dağılımları, duvarlarda ve avlu döşemesinde açılmalara, çatlamalara sebep olmaktadır.

Nedeni araştırılmadan, sadece çatlakları veya ayrışmaları kapatmak için yüzeysel, hatalı onarımlar yapılmaktadır. Çıkkılan ek katlara ulaşabilmek amacıyla yapılan betonarme merdivenler, avluda oturmaları neden olmuştur.

Suriçi'nin topografik yapısına bağlı olarak görülen bazalt tabakası sebebiyle zeminde ciddi oturmalar görülmemektedir. Ancak yıkılan bir veya iki katlı geleneksel evlerin yerine yapılan çok katlı yapılar, zemine yaptığı aşırı yüklemeye nedeniyle dengesiz yük dağılımına sebep olmaktadır. Bazen de geleneksel bir evin avlusunun yıkılan bir köşesinde çok katlı yeni bir yapı yapılabilmektedir. Toprak damlı olan bu evlerin periyodik bakımlarının yapılmaması, duvarların ve ahşap kirişlerin yağmur sularını almalarıyla sonuçlanmaktadır. Üstten giren bu yağmur suları, harçlarda ve taşın bünyesinde ayrışmalar meydana getirerek sürekli taşıyıcı duvarlarda sorunlara yol açmaktadır. Büyük mekanlara eklenen ayırıcı duvarlar yapının aşırı yüklenmesine neden olmaktadır.

Periyodik bakımının zorluğuna bağlı olarak, ahşap kirişlemeli toprak dam örtü kaldırılarak, yerine betonarme plak döşeme kullanılmaktadır. Bu uygulama sonucu yapı duvarlarına ek bir yük daha gelmektedir.

Resim 4. 11. Cemil Paşa Konağı Selamlık Bölümünde Yıkılmış Tavan Örtüsü

4.2.2.2. Yapı Elemanlarının Bozulması

Geleneksel Diyarbakır evlerinde yapı elemanları bozulmasını merdivenlerde, konsollarda, kapı ve pencerelerde incelemek mümkündür.

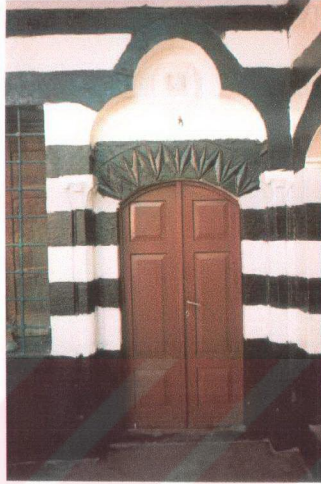
Merdivenler, avluda, açık olarak çıkar ve basamakları, duvarlarda monolit konsol olarak taşınır. Basamak yükleri birbirlerinin üzerine binmez. Evlerde, oturan kişi sayısına bağlı olarak artan yüklenme, malzeme yorulmaları, duvardaki statik yapının bozulması nedeniyle, konsol basamaklarda bozulmalar görülmektedir. Bu bozulmaların, gelişigüzel, nedenleri araştırılmadan, yapılan onarımları bozulmaların süreklilik kazanmasına neden olmuştur.

Üste yapılan eklenti katlara çıkabilmek amacıyla avluya yapılan betonarme merdivenler, bazen zemine bir kolon desteğiyle oturtulmuştur. Sonradan yapılan bu merdivenler, gerek yapım tarzı olarak gerekse boyut olarak evin özgünlüğüne aykırı bir yapı sergilemektedir.

Merdivenlerin S kıvrımlı metal korkulukları daha sonraları değiştirilerek süsüz olarak yapılmaya başlanmıştır.

Konsollar üzerine oturan taş plak döşemelerde, zamanın getirdiği eskimeyle birlikte, yanlış onarımlar ve statik sorunlara bağlı olarak çatlaklar ve kırılmalar görülür. Bazı yerlerde, bu taş plak döşemeler kaldırılarak yerlerine putrelli, betonarme döşemeler yapılmıştır. Dam örtüsünde, avluya veya sokağa çıkan, ayı başı konsol taşlarına oturan çıkmalarda, bakımsızlığa ve yağmur sularına bağlı olarak bozulmalar görülmektedir.

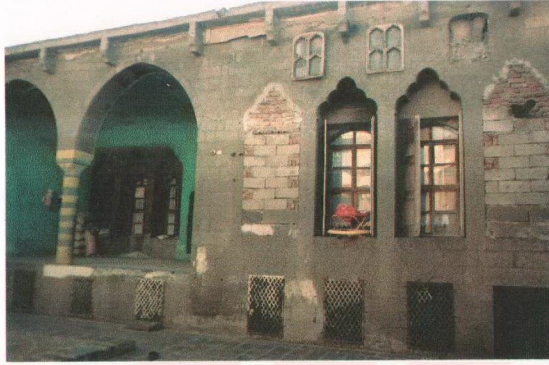
Kapılar, basık kemerleri, konsol taşlarıyla desteklenmiş kapı önü çıkmalarıyla, Diyarbakır evinde büyük oranda korunmuş durumdadır.

Resim 4. 12. Bazalt ve Kalker Taşların Boyanmasına Bir Örnek

Kapı üzerinde yer alan, tokmaklar artık her kapıda görülmemektedir. Bozulmuş olan bazı avlu kapıları demir doğrama kapılarla değiştirilmiştir. Avluya bakan oda kapılarında da ahşap malzemenin, zamanın etkilerine bağlı olarak bozulma gösterdiğini görmek mümkündür. Bu kapılardan bazıları yanlış bir uygulama olarak boyayla boyanmıştır (Resim 4.12.). Kapıların kemer ve söve taşları kullanılan malzemenin bazalt olması sebebiyle sağlam kalabilmiştir.

Pencere boşlukları, kullanılmayan veya işlev değişikliğine uğramış bazı odalarda duvar örgüsüyle kapatılmıştır. Pencere kapakları kaldırılmış fakat pencere kapaklarının takıldığı çengeller halen durmaktadır. Genellikle dilimli kemerli veya basık kemerli olan pencere söve taşlarında bozulma görülmemektedir. S kıvrımlı pencere şebekeleri bazı yerlerde değişikliğe uğrayarak düz demirden yapılmıştır. İklimlendirme sebebiyle doğramasız yapılan yarı gömülü bodrum kat pencereleri bazı yerlerde duvar örgüyle kapatılmıştır. Gerek üst katta ve gerekse avluda yapılan eklenti yapıların pencere oranları eski yapıyla aykırılıklar göstermektedir.

Resim 4. 13. Ali Paşa Mahallesi Hambeli Sokak No:5'de Kapatılmış Pencere Boşlukları

Resim 4. 14. Cemil Paşa Konağında Cephe Boşluklarının Kapatılması

4.2.2.3. Malzemenin Bozulması

Geleneksel Diyarbakır evlerinde kullanılan malzeme, yarı billursal, mikrolitik, camsı siyah dokulu, homojen ve ağır bir taş olan bazalttır⁹⁶.

⁹⁶ G. Özdemir, Yapıdaki Ayrışmış Taşların Tamamlanmasında Uygun Bağlayıcı Seçimi, İstanbul, 1997, s.3.

Esas olarak feldispattan oluşan bazaltın bünyesinde demir bileşimleri yer alır⁹⁷. Çok sert oluşu nedeniyle daha az poröz olan bazalt cinsinin yonu taşı olarak kullanımı zordur.

Bazalt taşın siyah renk monotonluğunu yok etmek için bazen geleneksel Diyarbakır evlerinde kalker taş kullanılarak polikromi oluşturulmuştur⁹⁸. Homojen bir yapı gösteren bazalt taşı, Diyarbakır'da gerek mevsimsel, gerekse gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklılıklarıyla uğradığı ısıl şoktan ötürü bozulmalar gösterir. Genleşme ve büzüşmeden dolayı kapak atma ve tozlanma gibi belirtiler gösterir. Porozitesi düşük duvar örgü malzemesi bazalt taşa kapilariteye bağlı bozulmalar az görülür. Ancak üst örtü bozulmalarından kaynaklanan yağmur suları girişi, donma ve çözülme etkisiyle taşa bozulmalara sebep olur (Resim 4.15).

Resim 4. 15. Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:1'de Tavanı Çökmüş Ev

Gerek tasarım hatalarından ve gerekse daha sonradan yapılan yanlış onarımlarda söve içerisine genleşmeyi absorbe edebilecek kurşun dökülmeden yerleştirilen pencere şebekesi, sövelerde parça kopmalarına veya çatlamalara sebep olmaktadır. Hafifletme kemerli kapı veya pencere lentolarında, sonradan çıkan katların yaptığı ağırlıkla çatlama ve kırılmalar görülmektedir.

⁹⁷ S. Türker, "Doğal Taşlar", Yapı Malzemesi, İstanbul, 1990, s.64

Bazalta göre daha poröz ve yük dayanımı daha az olan, bazaltla birlikte kullanılan kalker taşındaki bozulma çok daha önemli boyuttadır. Bir yapıda beraber kullanılan, aynı fiziksel çevre etkileriyle karşı karşıya olan farklı cins taşlarda değişik bozulma şekilleri ortaya çıkar⁹⁹. Fiziko-kimyasal özelliğiyle su emme oranı fazla olan kalker taşı; atmosferik etkenler ile karbondioksit etkisi, biçimsel değişikliklere sebep olur. Bu biçimsel değişiklik kendini ayrışmada gösterir. Ayrıca kirlenici partiküller taştan aşınmaya yol açar¹⁰⁰. Taşın boşluklarına yerleşen tuzlar, suyun buharlaşmasıyla yüzeye kadar taşınmadıklarından taşın yüzeyinde çiçeklenmeler görülebilmektedir.

İşlenmesi kolay olduğu için kalker taşın üzerine yapılmış kabartma şekiller bozulmaya uğramıştır. Cas sıva ve derzlerde de zaman ve atmosferik şartlara bağlı olarak bozulmalar görülür. Cephelerde bazalt ve kalker taşı yer yer boyanarak üzerindeki patina etkisi yok edilmiştir. Süsleme malzemesi olarak kullanılan ve cas olarak adlandırılan alçı katkılı derzde veya süslemelerde atmosferik şartlara bağlı olarak bozulmalar görülür. Su etkisiyle, gevşek dokulu bu tür taşlar zamanla eriyebilmekte taştan boşluklar meydana gelebilmektedir. Donma-çözülme, yeniden kristalleşme ve mikroorganizmaların etkisiyle taştan tabakalaşma düzlemine paralel olarak oyulmalar görülmektedir.

Ahşap, tavan örtüsü taşıyıcı donanımı, gerek zamana gerekse üst örtüdeki bozulmalara bağlı olarak içeri giren yağmur sularının etkisiyle şişme, kurumayla da birlikte çatlamaktadır. Yörede kolay bulunan ancak dayanım gücü az olan kavak ağacının ahşap kirleşmeli tavan örtüsü taşıyıcı sisteminde kullanımı ile bozulmalar kendini göstermektedir. Toprak dam örtüsünün organik varlıkların yaşamasına elverişli bir ortam oluşturması, ahşap kirleşmelerde kurtlanma gibi sonuçları da beraberinde getirmektedir. Ahşap malzeme, aşınma, ısı, nem, güneş gibi fiziksel etkenlerden zarar görür. Isı etkisiyle ahşabın hacminde az da olsa bir genleşme olmaktadır. Nem ahşaba zarar veren en önemli etkidir.

⁹⁸ D. Kuban, *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul, 1965, s.61.

⁹⁹ T. Esin, "Doğal Taş Malzemenin Fiziksel Özellikleri ve Dayanıklılık İlişkisi", *Yapı Dergisi*, Sayı.171, İstanbul, 1996, s.97.

¹⁰⁰ E. Gökaltun, "Atmosferik Kirliliğin yapı Malzemeleri Hasarına Etkisi", *Yapı Dergisi*, Sayı.198, İstanbul, 1998, s.114.

Ahşap yumuşar ve zararlı böcek ve mantarların oluşmasına uygun bir ortam oluşur. Ahşabın hücre çeperlerine toplanan su direncini azaltır, hücre boşlukları arasındaki su buharlaştığında ahşap kurur. Kapı ve pencere doğramalarındaki çürümeler ahşabın yer yer boyanmasıyla örtülmeye çalışılmaktadır.

Alçı, $\text{CaSo}_4 \frac{1}{2} \text{H}_2\text{O}$ formülünde olup suyla sertleşme gösterir ve nem çekici bir malzemedir. Nemli bir ortamda nem çeker, şişer, genişler ve bozulur. Atmosferdeki is, duman alçıyı tahrip eder.

Resim 4. 16. Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:13'de Yıkılmış Şahnişin

Geleneksel Diyarbakır evlerinde cephede yer alan süsleme elemanlarında ve oda nişlerinin bordür süslemesi olarak kullanılan alçı malzemede solma ve dökülmeler gözlemlenmektedir.

4.3.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR

Sanayi devrimine gelinceye kadar çevrenin fiziksel nitelikleri ağır bir gelişim evresi izlerken sanayi devriminden sonra eski ve yeni arasında farklılık artmıştır. Doğada olduğu gibi kullanılan malzeme, sanayi devrimi sonrasında yeni malzemelerin sunulmasıyla çeşitlenmiş, yeni yapım yöntemleri geliştirilmiştir. Mekanizasyon ile mimari biçemlerde de değişiklikler olmuş, yeni sanayi ürünlerini barındıran bir kent kurgusu oluşturulmuştur. Yollar mobil araçlara göre yeniden düzenlenmiş, genişletilmiş, anıtların yıkımına sebep olmuştur. Gereksinimlerin çeşitlenmesi, sosyal yapıdaki değişimlerin yanı sıra yapı türlerinde de değişikliklere yol açmıştır.

Sanayi devriminden sonra yaygınlaşan motorlu araçlardan yayılan karbonik gazlar anıtlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu gazlar anıtın dış yüzeyinde tahribata yol açarken derin penetrasyonla malzemede kalıcı zararlar oluşturabilmektedir.

Ailenin sosyo-ekonomik karakteristiği, evde yaşayan kişi ve aile sayısı, bunların çağdaş gereksinimleri fiziksel değişimi şekillendirmektedir. Değişen toplumsal yapı nedeniyle ortaya çıkan çekirdek aile modeli büyük geleneksel konutların terk edilmelerinde etken olmuştur. Ana-baba ve çocuklardan oluşan aile tipi, sanayi devriminin sunduğu çağdaş olanaklara kavuşmak arzusuyla, bakımı zor, gerekli konfor şartlarını şu anki konumuyla sağlayamayan geleneksel evlerden ayrılarak çağdaş konutlara geçmeyi tercih etmektedir. Diyarbakır kenti çeşitli nedenlerle oldukça yoğun bir göç alan bir kent olma sebebiyle geleneksel konutlarını bu marjinal gruba terk etmek zorunda kalmıştır.

Kullanıcı farklılaşması sonucu bu evler artık ev sahiplerinin gösterdikleri bakımı görememekte ve yok olmaya terk edilmektedir. Evlerin her bir kitlesi ayrı ayrı kiracılara kiralanmakta, düşük gelir grubuna dahil bu kiracıların da gerekli onarımları yaptırmaya güçleri yetmemektedir.

Evlerin giderek yok olmasına paralel olarak ev yapım ustalarının sayısı da azalmakta, kimse bu mesleği geliri düşük diye seçmemektedir. Yerel yönetimlerin konuya ilgisizlikleri tahribatı hızlandırıcı etkenler arasındadır.

Sıcak-kuru bir iklime sahip kentte, siyah ve mat bir malzeme olan bazaltla yapılmış geleneksel evlerde termal genişlemeye bağlı tahribatın izleri görülebilmektedir.

Yapıda en büyük sorun üst yapıda suya bağlı olarak kendini göstermekte, toprak damların sızdırmasıyla taşlarda ayrışma ve çatlamlar oluşabilmektedir. Orijinal döşemelerin yerini betonarme döşemenin alması, üste ek kat çıkılması, yeni eklenti merdivenler gibi eklenti yapısal öğeler aşırı yüklenmeyi de beraberinde getirmekte, tahribatı arttırmaktadır.

Planimetrik düzende yapılan bazı değişikliklerle açık mekanlar kapalı, büyük mekanlar da bölüntülü hale getirmiştir. Cephe düzeninde dolu-boş oranları yapılan eklenti yapılarda uygulanmamıştır. Tarihsel bölgenin yeniden canlandırılabilmesi için, bütün bu tahribat nedenlerinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM 5. ÇAĞDAŞ KORUMA KAVRAMI ve YÖNETMELİKLERİ, TÜRKİYE'DE KORUMA KAVRAMINA YAKLAŞIM

5.1.ÇAĞDAŞ KORUMA KAVRAMI

Koruma kavramı, dünya üzerindeki tekrar üretilemeyen sınırlı kaynakları, doğal ve insanoğlunun yarattığı kültür ürünlerinin tümünü içine alırken, mimari koruma insan yarattığı olan fiziksel çevrenin ve kültürel değerlerin korunmasını içerir¹⁰¹. Tarihi doku içerisindeki yapılar imge oluşturma, referans sağlama, çeşitlilik yaratma gibi konularda kentsel çevrelerde gerekli olan verileri sağlarlar. Koruma olgusu kent ölçeğinden başlayarak tarihi yapı ve öge ölçeğine varan farklı uygulamalarla gerçekleşmektedir¹⁰². Uygur ülkelerdeki eski kentlerin bütünü ile korunması eski kentlerin geniş halk kitlelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgeleri olmalarındandır. “Çağdaş koruma kavramının içeriği, o topraklar üzerinde oluşan uygarlıkları yaratan toplumların tüm haklarının bütün zamanlar içindeki sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylerinin belgelerini korumaktır”¹⁰³.

Korumacılığı bir moda veya fayda-maliyet analizleriyle karlı bir yatırımcılık olarak görmemek gerekmektedir. Tarihi eserleri korumanın amacı kültür sürekliliğini sağlamak, tarihe ışık tutmak ve fiziksel boyutla toplumun sosyo-ekonomik boyutunu incelemektir¹⁰⁴. Bilinçli koruma fikri, ilk olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bundan önce koruma fikri, eski yapı parçalarının yeni yapılarda kullanılması dışında oldukça sınırlıydı. Giuseppe Valadier Roma'daki Piazza del Popolo planında yer verdiği Roman forumundaki Titus Kemerini 1821'de restore etmekle belki de ilk bilinçli korumayı gerçekleştirmiştir¹⁰⁵. Müdahale, şekli bozulmuş eski mermer kolonların onarımı ile gerçekleşmiştir.

¹⁰¹ C. Binan, Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Düşünsel Gelişiminin Uluslararası Evrim Süreci, İstanbul, 1999, s.7.

¹⁰² N. Akçura, “Günümüzde Tarihi Çevre Koruması Konusunda Görüşler”, Mimarlık Dergisi, Sayı:249, 1992.

¹⁰³ B. Çeçener, İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları, İstanbul, 1995, s.182.

¹⁰⁴ M.Tapan, “Örgün ve Yaygın Eğitim”, Koruma Bilinci, İstanbul, s.32.

¹⁰⁵ Oberlander, “Principles of Heritage Conservation”, Technical Paper Series 9,p.8

XIX. yüzyılda ünlü mimar Viollet-le-Duc “bir binayı restore etmek onu hiçbir zaman olmadığı gibi bir bütün olarak ele almaktır” der¹⁰⁶. Bu restorasyon tarzında, stil birliğine varmak amacıyla farklı devirlere ait yapı eklentilerinin ayıklanması yoluna gidilir. Üslup pürizmi ve bütünlüğü ilkeleriyle eklentileri ortadan kaldırmak doğru değildir¹⁰⁷. Bu düşünceye John Ruskin tarafından karşı çıkılır. John Ruskin yapıların farklı restorasyon yaklaşımları ile ele alınmaları gerektiğini savunarak, restorasyon yerine basit onarım, basit onarım yerine sağlamlaştırılmayı önermiştir. XIX. yüzyılda estetik görüşler yerine, bilime dayalı bilgilerle yapılan restorasyon ortaya çıkmış ve bunun ilk temsilcisi İtalyan restoratör Giovannini olmuştur. Giovannini’ye göre teorik anlayışlar bir tarafa bırakılarak her anıtın özel problemleriyle ayrı ayrı ilgilenilmelidir. Çağdaş koruma kavramına yakın ilk ilkeler XIX. yüzyıl sonunda (1883) Camillo Boito tarafından ortaya konmuştur¹⁰⁸.

5.1.1. Çağdaş Korumada Uluslararası Örgütlenme

1904 Madrid VI. Uluslararası Mimarlar Kongresinde, anıtlar iki grupta toplanarak ölü anıtlar ve yaşayan anıtlar olmak üzere değerlendirilir. Kullanılan anıtların yaşayan, kullanılmayanların ise ölü anıt olarak adlandırıldığı bu kongrede, ölü anıtlar için önerilen müdahale şekli anıtın yıkıntı hale gelmesini önlemekten ibarettir¹⁰⁹.

Yaşayan anıtlar, mimaride yararlılık esas olduğundan sürekli kullanılabilirlik için onarılmalıdırlar. Bu onarımlar anıtın orijinal stiline uygun olmalıdır. Stil birliğini bozan değişik tarihi devirlere ait eklemlemeler anıtın estetik değerini bozmuyorsa korunmalıdırlar. Anıtların korunmasında yetkinin, bu konuda teknik eğitim görmüş mimarlarda olması ve ulusal hazinelerin envanterini çıkaran bir kuruluşun her ülkede kurulması gerekliliği vurgulanmıştır¹¹⁰.

¹⁰⁶ W. Frodl, “Anıtlar Bakım ve Onarımları” çev.B.Özer, *Akademi Dergisi*, Sayı:5, İstanbul, 1996, s.7.

¹⁰⁷ W.Frodl, a.g.e., s.7.

¹⁰⁸ C. Binan, a.g.e.,s.11.

¹⁰⁹ C. Erder, *Tarihi Çevre Bilinci*, Ankara, 1975, s.276.

¹¹⁰ C.Erder, a.g.e., s.277.

21-30 Ekim 1931 Atina Konferansı sonucunda, “tüm restorasyon” örneklerinin değişik çözümlere açık olduğu vurgulanmış ve “tüm restorasyonun” terk edilmesi öngörülmüştür. Bunun yerine anıtların korunmasını sağlayacak düzenli bir bakım sistemi önerilmiştir. Herhangi bir tarihi devre ait üslubun yok edilmemesi ve saygı görmesi gerekir. Sürekliliği sağlayacak olan kullanımlar anıtın tarihi özelliklerine saygılı olmalıdır.

Konferansta, çeşitli ülkelere ait anıtların korunması için hukuki tedbirler ortaya konmuş, kişi hakları ile kamu hukukunun uzlaştırılması tasarlanmıştır¹¹¹. Tarihi anıtların tek başlarına ele alınmayarak çevreleriyle birlikte saygı görmeleri gerekliliği savunulmuştur. Anıtlarda sağlamaştırma adına yapılan çalışmalar dışarıdan görülmeyecek şekilde gizlenmelidir. Anıtların yıpranmasını önlemeye yönelik olarak korumayla ilgili kişilerin fizik, kimya ve tabii bilim uzmanlarıyla işbirliği yapmaları istenir. Ölü anıtlarda anastylosis için tedbirlerin alınması gerekliliği ortaya konmuştur.

Konferansta devletler arası teknik işbirliğinin gerçekleştirilmesi, Uluslar Birliği (League of Nations) anlaşmasına uygun davranarak artistik ve tarihi anıtların korunmasını sağlamaları önerilmektedir¹¹². Anıtlara saygı için eğitimin yaygınlaştırılması, çocukların ve gençlerin her devir uygarlığının somut belgelerini korumada ilgi göstermelerinin öğretilmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Uluslararası belgelemenin önemi belirtilerek, her ülkenin veya bu amaçla kurulmuş kuruluşların fotoğraflar ve açıklayıcı belgelerle tarihi anıtların envanterlerini yayımlaması istenir.

Carta Del Restaura (İtalya,1931), ihmalden ve aşınmalardan ötürü dayanıklılığını kaybetmiş anıtların sürekli bakımlarının yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Restorasyon sorunlarının tahminlere dayalı olarak değil, anıttan elde edilecek kesin verilere dayandırılması istenmiştir¹¹³.

¹¹¹ C. Erder, Tarihi Çevre Bilinci, Ankara, 1975, s.278

¹¹² C.Erder, a.g.e, s.281.

¹¹³ C.Erder, a.g.c, s.284.

Kullanılmayan ölü anıtlarda anastylosise yer verilmesi ve kullanılacak nötr malzemenin en az düzeyde tutulması gerekmektedir. Sanat değeri taşıyan unsurlar stil birliğine varma amacı güdülmeden korunmalıdırlar. Ancak değersiz eklentiler kaldırılmalıdır.

Tarihi anıt çevresiyle ele alınmalı, çok yakınındaki kötü yapılardan anıt tek başına ortada kalmayacak şekilde arındırılmalıdır. Yapılması gereken eklemeler süssüz, sade olmalıdır. Yerinde kalacak eserler (in-situ) için koruma tedbirleri alınarak restorasyon çalışmaları fotoğraflar, çizimler ve raporlarla belgelenmelidir. Günlük basit koruma çalışmalarının sınırlarını aşan restorasyon işlerinde yüksek kurul fikirlerinin alınması gerekmektedir.

1933 Atina Anlaşması ile anıtların öncelikli olarak tarihi ve duygusal değerleri, sonra da insanın yaratıcılık gücünü göstermesi açısından korunması gerekliliği ortaya konmuştur. Ancak saygı gösterilmesi gereken anıtları akıllıca seçmek gerekmektedir. Çok sayıda örnek yapının bulunduğu tekrar edilmiş durumlarda bunların bazıları belgelemek amacıyla korunur, diğerleri gerekiyorsa yıkılabilir. Bazı ayrıcalıklı durumlarda, buldukları yerlerde kötü durumda olan anıtların çok büyük estetik ve tarihi değerde olmalarından ötürü taşınmaları öngörülebilir. Güzel görünümlü anıtların, orada yaşayanların sefaleti hastalıkları düşünülmeden korunmaları uygun olmaz. Tarih ve güzel görünüş inancı hiçbir şekilde, kişilerin daha iyi koşullar altında yaşamaları ile ilişkili konutların sağlık durumlarından önce gelmez¹¹⁴. Anıtların, şehrin büyümesine bağlı olarak yeni açılan yol trafiği üzerinde olmaları halinde trafiğin yönünün değiştirilmesi ve sıkışık trafiğin rahatlatılması için şehir merkezinin başka bir yere taşınması korunmaları açısından uygun olur.

Tarihi anıtların etrafındaki sağlığa aykırı yapıların yıkılması yüzyılların sağladığı ortamı bozabilir. Bu durum yeşil alanlar açmak suretiyle çözümlenebilir. Tarihi bölgelerdeki yeni yapılaşmada geçmiş devirlere ait üslubun kullanılması kötü sonuçlar vermektedir. Geçmiş köy köyüne kopya etmek sahtecilik yapmakla aynı anlama gelir.

¹¹⁴ C.Erder, Tarihi Çevre Bilinci, Ankara, 1975, s.287.

Eski çalışma koşullarını ve geçerli olmayan bir tekniği kullanmak taklitten başka bir şey değildir ve korunması istenen gerçek eserlerin değerinin kaybolmasına neden olur¹¹⁵.

25-31 Mayıs 1964 Venedik Tüzüğü ile, tarihi anıt kavramının sadece bir mimari eseri içine almadığı, belli bir uygarlığın, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel veya kırsal bir yerleşmeyi de kapsadığı, sadece büyük sanat eserlerinin değil kültürel anlam kazanmış daha basit eserlerin de saygı görmeleri gerekliliği vurgulanmıştır. Anıtların korunmasında yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır. Bunların korunmasındaki amaç, sanat eseri olmalarının yanı sıra birer tarihi belge de olmalarıdır¹¹⁶. Anıtlar korunurken temel amaç korumanın kalıcı olmasıdır. Bu da yararlı bir toplumsal amaç için kullanımla kolaylaştırılabilir. Ancak bu kullanım amacıyla yapının plan ve süslemelerinin değiştirilmemesi, gerektiği kadar değişikliğin yapılması istenir.

Anıtın korunmasında ölçeğin dışına taşmamak koşuluyla bakımının yapılması, kitle ve renk ilişkilerinin değiştirilmemesi tavsiye olunur. Anıtın, tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın bir parçası olmakla birlikte korunmasında ulusal yada uluslararası çıkarların söz konusu olduğu durumlarda tümünün ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına izin verilebilir. Yapılan onarımın amacı, anıtın estetik ve tarihi değerini korumak olduğu için onarımın orijinal malzemeyle, güvenilir belgelere dayandırılması istenir. Tahminlerin başladığı yerde onarım durmalıdır. Eklemelerin mimari kompozisyondan farkının anlaşılabilmesi ve günün damgasını taşıması gerekmektedir. Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, etkinliği deneylerle saptanmış modern bir teknik kullanılarak anıt sağlamlaştırılabilir¹¹⁷. Anıtlardaki farklı üsluplu eklemeler saygı görmeli, stil birliğine varmak amacıyla yok edilmemelidir. Ancak yok edilen malzemenin önemi azsa, ortaya çıkarılacak malzeme tarihi ve estetik değer taşıyorsa buna kurul izin verebilir.

¹¹⁵ C.Erder, Tarihi Çevre Bilinci, Ankara, 1975, s.289.

¹¹⁶ C.Erder, a.g.e., s.290.

¹¹⁷ C.Erder, a.g.e., s.291.

Tüzük, eksik kısımların tamamlanması konusunda açıklık getirmiş, onarımın tarihi tanıklığı yanlış olarak yansıtmaması için orijinalinden farklı yapılmasını ve bütünlüğe uyumlu hale getirilmesini önermiştir. Anıtların buldukları tarihi yerlerdeki kazılar, 1956 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve uluslararası ilkelerle belirlenmiş arkeolojik kazılara uygun yapılmalıdır.

Yeniden inşa işlemlerinden vazgeçilmeli, yalnız anastylosise, mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine, izin verilebilir¹¹⁸. Yapılan bütün onarım ve kazı işlerinde her safhanın fotoğraflarla, çizimlerle belgelenmesi, bu raporların yayınlanması istenir.

Koruma müdahalelerini destekleyen uluslararası örgütlerden ICCROM, (International Center For The Study Of Preservation And Restoration Of Cultural Property) UNESCO tarafından 1959'da kurulmuş ve korumanın bilimsel sorunları ile ilgili belge toplama ve yayma, bu alanda yapılan araştırmaları destekleme, teknik sorunlara danışmanlık yapma, teknik eleman yetiştirme gibi görevleri üstlenmiştir¹¹⁹. 82'si asıl 94 koruma enstitüsünden oluşan ICCROM'un merkezi Roma'dadır. Venedik Tüzüğü'nün uluslararası düzeyde kabulünden sonra tarihsel anıtların korunması ve restorasyonunda uluslararası bir örgüte ihtiyaç duyulmuş ve 1965'te UNESCO tarafından Cracow'da yapılan toplantıda ICOMOS (International Council on Monuments And Sites) kurulmuştur¹²⁰.

ICOMOS, 1966'da Çekoslovakya Levora'da tarihsel merkezlerin sorunları, 1967'de Caceres'da (İspanya) tarihsel merkezlerin korunması ve yaşatılması, 1968'de Tunus'ta İslam dünyasının karşılaştığı koruma sorunları, 1969'da Oxford'da kültürel turizmin etkisinde anıtların ve sitlerin korunması, 1969'da Leningrad'da anıtlar ve toplum, 1969'da Graz'da tarihsel merkezlerde ulaşım konularında toplantılar düzenlemiştir¹²¹.

¹¹⁸ C.Erder, Tarihi Çevre Bilinci, Ankara, 1975, s.292.

¹¹⁹ Z.Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul, 1996, s.134.

¹²⁰ N.Zeren, Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Doktora Tezi, İstanbul, 1981, s.18.

¹²¹ N.Zeren, a.g.e., s.19.

Türkiye'nin de üye olduğu ICOMOS, koruma uzmanlarını bir araya getirerek, koruma ilkeleri ve teknikleri konusunda bilgi toplayıp değerlendirerek bunları yayar.

Viyana sanat tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Direktörü, Avusturya Milli Eğitim Bakanlığı Anıtlar Dairesi Başkanı W. Frodl, restorasyonun temel metotlarını; konsolidasyon (tahkim ve takviye), liberasyon veya kurtarma, reintegrasyon (eksik yerlerin tamamlanması), rekonstrüksiyon (anıtın orijinal haliyle yeniden inşa edilmesi), renovasyon (yenileme) olarak gruplandırır¹²².

5.2.TÜRKİYE'DE KORUMA KAVRAMININ OLUŞUMU

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda bilinçli bir tarihi değer koruma kaygısı görülmemektedir. Ancak Asar-ı Atika Nizamnamelerinden önce eski eserlerin yasal durumları Fıkıh hükümlerine göre belirleniyordu ve bu hükümlere göre taşınmaz eski eserlerin üzerinde kullanıcıların her türlü hakkı bulunmaktaydı. Türkiye'de eski eser koruma anlayışı, Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın St. Irene Kilisesinde 1846 yılında eski eserleri toplamasıyla başlar. Cumhuriyet öncesinde mimari miras salt faydacı bir yaklaşım ve basit onarımlarla amaca uyarlanarak kullanılmıştır. Vakıf sistemi içinde onarım ve kullanımı sürdürme konusundaki dinsel korku ile gerçekleşen yaklaşımlarla anıtlar varlıklarını sürdürebilmişlerdir¹²³.

Eski eser korumasına ait ilk yasa 13 Şubat 1869'da çıkarılan "Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi"dir. Bu nizamnamede tarihi anıt kapsamı sınırlıdır. Asar-ı Atika tanımı, yer üstünde ve yer altında yurdumuzda bulunan arkeolojik eserleri, paraları ve eşyaları kapsar¹²⁴.

¹²² W. Frodl, a.g.e., s.7.

¹²³ Binan, "Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması İle İlgili Riskler", Taç Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı, İstanbul, 2001, s.113.

¹²⁴ F.Akozan, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1977, s.20

Yabancıların yaptıkları arkeolojik kazıları izne bağlayarak, buluntuların yurt dışına çıkarılmasını engelleyen bu yasa, tarihi eserlerin korunmasında yetersiz kalmıştır. 7 Nisan 1874'te yürürlüğe giren İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesiyle kazı sonucu bulunan eski eserin üçte birinin eski eseri bulana, üçte birinin arazi sahibine ve üçte birinin de devlete verilmesi hükmü getirilmiştir. Bu nizamnameyle “mükemmel” yapıların devletçe korunması gereği kabul edilmiştir¹²⁵.

Sanayi-i Nefise Mektebinin kurucusu Osman Hamdi Bey 1881'de müze müdürlüğüne atanmış ve 1874 tarihli İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesinin yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. 9 Şubat 1884 tarihinde yürürlüğe giren Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi, bütün eski eserlerin devlet malı olduğu hükmünü getirmiştir. Yasayla, taşınır eski eserlerle birlikte mabed, saray, tiyatro, kale, köprü, su kemeri, türbe gibi sanat değeri olan taşınmaz eski eserler de koruma kapsamına alınmıştır. Üçte birlik bölünme düzeni kaldırılarak arazi sahiplerinin hak ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaklanmıştır.

Osman Hamdi Bey önderliğinde yapılan kazılar sonucu bulunan eserlerin Müzede saklanması için çalışılmış ve “Müze-i Hümayun” adı verilen yeni bir bina yapılmaya başlanmıştır. Müzenin nasıl yönetileceğini, personel görev ve yetkilerini düzenleyen “Müze-i Hümayun Nizamnamesi” 13 Mayıs 1889 tarihinde hazırlanmıştır. Müze-i Hümayun Anadolu'da, 1902'de Konya'da, 1904'te Bursa'da şubelerini açmıştır.

Dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi, 23 Nisan 1906 (10 Nisan 1322) tarihinde yürürlüğe girerek Asar-ı Atika Müzesi yönetimi açısından tekrar düzenlenmiş, ülke sınırları içinde yaşamış eski medeniyetlerin güzel sanatlara, bilime, edebiyata ve dine özgü her türlü kalıntıları eski eser olarak tanımlanmıştır¹²⁶.

¹²⁵ N.Zeren, Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Doktora Tezi, İstanbul, 1981, s.29.

¹²⁶ N.Zeren, a.g.e., s.30.

Taşınmaz eski eser kavramı genişletilmiş, harabe durumundaki temel ve yapı kalıntılarından tarihi değer taşıyan ev, cami, kilise, sinagog, tiyatro, amfiteatr, stad, hamam gibi yapılar bu çerçeveye içine alınmıştır. Taşınmaz eski eserlerin çevreleriyle birlikte ele alınmaları gerekliliği ortaya konarak, yakınlarında tarihi esere zarar verebilecek kireç ocağı ve tuğla imalathanesi yapımı yasaklanmıştır.

28 Temmuz 1912 tarihinde yürürlüğe giren “Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi”, belediyelere kale, burç, sur gibi yapıları işleme, kitabe gibi kısımlarını belgelemek koşuluyla yıkma hakkı tanımıştır. Yasa, 1936 yılına kadar yürürlükte kalarak pek çok anıtın yıkılmasına sebep olmuştur.

2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”la yurtiçinde korunması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin koruma, bakım onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilke ve programları saptamak üzere Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. GEEAYK, kurulduğu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığına, sonra Kültür Bakanlığına ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına bağlanmıştır.

Kurulun, tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, estetik, şehircilik dallarında ün yapmış kişiler arasından seçilecek birer üye ile bu üyelerin seçeceği konu ile ilgili dört üyeden ve Vakıflar Genel Müdürü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdüründen oluşacağı hükme bağlanmıştır.

Avrupa Konseyi Milli Komitesi 8.2.1973 tarihinde kurulmuş ve 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı çerçevesinde oluşturulan pilot projelere Antalya, İstanbul, Göreme projeleri katılarak koruma kapsamına alınmıştır.

6 Mayıs 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası” korunacak değerlere yeni tanımlar getirmiştir. “Anıtsal Mimari Değer”den sonra yapı grupları- külliye- ve sitler de koruma kapsamına alınmıştır.

Yasa, “tarihten önceki devirlerle tarihi devirlere ait olup, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan, yer üstünde, yer altında veya su içindeki bütün yapıları, taşınır ve taşınmaz malları ve aynı nitelikteki her türlü belgeyi” eski eser olarak tanımlar¹²⁷. Taşınmaz eski eserler, “anıt”, “külliye”, ve “sit” olarak sınıflandırılmış ve sit türleri de “Tarihi Sit”, “Arkeolojik Sit” (özen yeri), “Doğal Sit” olarak belirlenmiştir.

Eski eserler kanunu 21 Temmuz 1983’te kaldırılmış ve yerini 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” almıştır. Kanunun amacı; korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, gerekli ilke ve uygulama kararlarını almaktır¹²⁸. Bu yasayla “eski eser” deyimini yerine UNESCO tarafından benimsenen “kültür varlıkları” deyimini kullanılmıştır. 2863 sayılı yasayla korunacak değerlere kesin bir zaman sınırı getirilerek 19. yüzyıl öncesinde yapılan eserlerin koruma kapsamına alınması sağlanmıştır¹²⁹. 17 Haziran 1987 tarih ve 3386 sayılı kanun ile 2863 sayılı kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, “Koruma Yüksek Kurulu”, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları ise “Bölge Kurulu” adını almıştır¹³⁰. Bununla birlikte yetkilerin bir kısmı Bölge Kurullarına verilmiştir.

Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Bakım ve Onarımlarına İlişkin 28.2.1995 gün ve 378 sayılı ilke kararı ile tüm yapıları kapsayan ve müdahale biçimlerini belirleyen genel sınıflandırmanın yanlış sonuçlar verdiği saptanmış ve yapı grupları 1.ve 2. gruplar olarak belirlenmiştir¹³¹. 5-11-1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı ile yapı grupları kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel siteler, sokaklar ve silüetlerin öğeleri olarak gruplandırılmıştır¹³².

¹²⁷ N.Zeren, a.g.e., s.38.

¹²⁸ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, Ankara, 1996, s.3.

¹²⁹ Z.Ahunbay, a.g.e., s.137.

¹³⁰ N.Kuloğlu, Konuttaki İşlevsel Değişimin Tarihi Çevrelerin Korunmasında Oluşturduğu Güçlükler ve Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, 1994, S.108.

¹³¹ Z.Ahunbay, a.g.e., s.164.

¹³² Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, Ankara, 1999, s.32.

5.2.1. Yasal Sorunlar

Türkiye’de koruma ile ilgili yasalar dünyanın birçok ülkesinde yürürlükteki yasalardan farklı değildir. Kültür ve tabiat varlıkları diğer ülkelerde olduğu gibi devlet güvencesinde olduğu için koruma politikaları da devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Sağlıklı bir koruma politikasının oluşturulamama sebebinin başında sosyal ve ekonomik çarpıklıklar gelmektedir¹³³. Bu çarpıklıklara kentsel planlama kararları, halkın bu konudaki bilinçsizliği ve uygulamaların denetlenmemesi de eklenebilir.

Yapılan işin niteliğine değil, niceliğine para veren inşaat taahhüdü sistemini yükleniciler eski eser restorasyonunda her şey yeniden yapılabilir eğilimi içine sokmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün kullanılan birim fiyatları, bazı onarım, koruma, temizleme ile ilgili pozların eklenmiş olmasına rağmen hala yeniden yapılacak yapı bölümlerinden oluşmaktadır¹³⁴.

Kültürel mirasın korunması yasalar uyarınca merkezi yönetimin görevi olarak kabul edilmiş ve yerel yönetimler koruma konusunda yeterli ölçüde sorumlu tutulmamışlardır. Geleneksel dokunun yoğun olduğu alanlarda kamunun yaptırdığı imar uygulamaları daha çok yenileme ağırlıklı olmuş ve bu planlar uyarınca geleneksel dokunun bir kısmı yıktırılmış, çok katlı yapılaşmaya olanak vererek rant yaratılmıştır.

Koruma konusunda birinci derecede yetkili karar organı koruma kurulları her ilde örgütlenememiş, bölge kurulları niteliğinde kalmıştır. Diyarbakır’da olduğu gibi bazı kurulların yetki alanlarının geniş bölgeleri kapsamaması, kurul üyelerinin başka kentlerden geliyor olması ve toplantı sürelerinin ayda bire düşmesi konuların incelenme sürecini uzatmıştır¹³⁵.

¹³³ M.Tapan, “Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruyamamanın Korunması” Koruma Bilinci, İstanbul, s.74

¹³⁴ C.Binan, “Türkiye’de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması İle İlgili Riskler”, Taç Vakfı’nın 25 Yılı Anı Kitabı, İstanbul, 2001, s.113.

¹³⁵ S. Ener, “Kültürel Mirasın Korunmasında Genel Yaklaşım ve Yerel Yönetimler”, Taç Vakfı’nın 25 Yılı Anı Kitabı, İstanbul, 2001, s.170.

5.3. BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR

Koruma yasalarını batıdan aynen ithal eden ülkemizde, sosyal, ekonomik, kültürel ve kurumsal düzenlemeler yasalarla paralellik göstermeyince koruma olgusu yabancı bir terimden öteye gidememiştir. Asar-ı Atika Nizamnamesiyle yakın devir taşınmaz eski eserlerin koruma altına alınmasına rağmen kendi öz mimarimize ait hanlar, saraylar, evler, köprüler uzun süre ilgisiz kalmıştır. Yasanın taşınır eski eserleri koruma altına alması nedeniyle ilk koruma anlayışımız müzecilik anlayışıyla sınırlı kalmıştır. Eski eser koruma anlayışı estetik bir anlayışla bağlantılı olduğundan egemen sınıfın değer verdiği eski eserler koruma altına alınabilmiş, geniş halk kitlesinin beğenisine çok fazla inilememiştir. Batıda egemen olan tarihi yapı, tarihi çevre bütüncül koruması, 1973 yılında kabul edilen Eski Eserler Kanununa, Sit alanlarının da korunması maddesinin eklenmesiyle ülkemizde yürürlüğe girmiş ancak bu koruma, bünyesinde şehircilik ve sitlerle ilgili birimi bulunmayan Kültür Bakanlığının sorumluluğuna verilmesiyle uygulamaya geçememiştir.

1906 yılında son şeklini alan Asar-ı Atika Nizamnamesi ile neyin korunacağı konusundaki hükümler Milli Eğitim Bakanlığına bırakılmıştır. 1900 yılının korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tescili için bir sınır olması birçok tarihi eserin kapsam dışına çıkarılmasını gerektirmiştir. 2863 sayılı kanun 21-7-1983 tarihinde kabul edilmiş, resmi gazetenin 23-7-1983 gün ve 18113 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 17-6-1987 tarihinde 3386 sayılı kanunla yasanın bazı maddeleri değiştirilmiştir. 1951 den bugüne 50 senelik süre içerisinde koruma yasaları birçok kez değişmiş bu değişiklikler son olarak da 378 ve 660 sayılı ilke kararları ile devam ettirilmiştir. Koruma ile ilgili kanunların bu kadar çok değişiklik göstermesi sürekli bir koruma politikasının uygulanamamasını getirmektedir. Uygulamanın denetlenemez olması yasanın en büyük eksikliğidir. Koruma kurulları uygulamanın denetimini şikayet olmadığı takdirde izleyememektedir.

Tarihi çevrenin korunmasından dolayı çıkarları tehlikeye giren kişilerin siyasilerle kurdukları bağlantı sonucunda koruma kurulları üzerinde baskılar oluşmaktadır. Bu baskılar sonucunda taviz vermeyen kurul üyeleri görevlerinden alınabilmektedir. Koruma kurullarının üzerindeki baskının kaldırılmasında kurulların özerk bir yapıya kavuşturulması önemli bir rol oynayacaktır.

Türkiye'deki koruma ile ilgili yasa ve ilkeler çağdaş ülkelerdeki yasa ve ilkelerden farklı olmamasına rağmen bir koruma politikasının uygulanmaması sonucu sağlıklı bir koruma gerçekleştirilememektedir. Bunun en önemli nedenini de sosyal ve ekonomik bozukluklar oluşturmaktadır. Korumacılık alanında bütün mali yükün mal sahibine bırakılmaması, devletin, yerel yönetimlerin ve kredi kuruluşların destek olması gerekmektedir. Belediyelerin yetkilerinin artırılması korumada katılımın artırılmasında önemli rol oynayacaktır. Belediyeler koruma kurullarındaki temsili görevleri dışında bünyelerinde ayrı bir koruma birimi oluşturmalıdır.

Cumhuriyet tarihinde koruma konusunda önemli adımlar atılmasına rağmen birçok kültürel varlık yok edilmiş veya özgünlüğü bozularak değişik şekillere sokulmuştur. Bireylerin koruma konusundaki bilinçsizliği ve toprak rantının yüksek oluşu kültürel varlıkların tahribatını arttırmıştır. Bu nedenle eğitimin, koruma politikasında büyük bir önemi vardır. Koruma politikasının uygulanamayışının bir diğer nedeni de koruma uygulamaları için bütçeden ayrılan payın yetersiz oluşudur. Yeteri kadar ayrılacak pay ile koruma uygulamaları daha gerçekçi bir görünüm alacaktır.

BÖLÜM 6. KORUMA UYGULAMASI TEKNİK ve YÖNTEMLERİ

6.1.BOZULMANIN ÖNLENMESİ

Koruma uygulamalarını, küçük onarımlarla mevcut durumun korunması ve daha büyük onarımların gerekeceği restorasyon çalışmaları olarak incelemek mümkündür.

6.1.1. Mevcut Durumun Korunması

Olduğu gibi koruma, bir bölgenin dokusunu, bir yapının malzemesini, taşıyıcı sistemini ve mevcut formunu, bütünlüğünü devam ettirmek için bakımın uygulandığı bir yöntem olarak ifade edilir¹³⁶.

Geleneksel Diyarbakır evlerinde küçük müdahalelerle olduğu gibi korunacak yapısal elemanlar vardır. Avlu cephesinde, bazalt taşına kontrast olarak yapılmış beyaz derzlerde meydana gelen bozulmaların giderilmesi gerekmektedir. Özgünlüğünü koruyan ahşap kapı ve pencere doğramalarının kısmi hasarlı yerleri onarıldıktan sonra doğramanın ahşap koruyucularla ömrü uzatılmalıdır. Diyarbakır şehrinde ilk imar planı 1962 yılından önce 1\5000 Nazım Plan ölçeğinde yapılmıştır. 26.9.1962 yılında Suriçi ile birlikte 36 paftadan oluşan 1\1000 ölçekli uygulama imar planları hazırlanmıştır. Diyarbakır Belediyesince 1992'de Yıldız Üniversitesi Koruma Planlama Grubuna Suriçi Koruma Amaçlı İmar planı yaptırılmıştır. Uygulama imkanı bulamayan koruma amaçlı imar planı ile fiziksel mekan analizleri yapılarak kentsel ölçekte başlayan problemler ortaya konmuştur. Geleneksel dokunun konut bölgesinde yoğun olarak yer aldığı belirtilen raporla dokunun bozulmaması amacıyla bölgede yeni yapılaşma şartları ortaya konmuştur.

¹³⁶ W.J. Murtagh, Keeping Time The History And Theory Of Preservation In America, New York, 1997, p.19.

6.1.2. Restorasyon

Restorasyon, kaybolan parçaları yerine koyarak veya daha sonra yapılmış eklentileri kaldırarak bir yapının detay ve bileşenlerinin belirli bir zamanda var olduğu şekliyle formunun belirgin şekilde ortaya konması yöntemidir¹³⁷. Restorasyon uygulamalarının amacı; özgün yapıların malzemeleriyle birlikte ilk yapım yerlerinde (in-situ) ve ilk yapıları üzerinde korumak, yüzyılların bu yapılar üzerine yüklediği değerleri, eskimenin ve tarihsel geçmişin ve zaman içindeki değişimlerin fiziksel izlerini korumak ve ömrünü uzatmaktır¹³⁸.

Tarihi anıtların ayakta tutulması koruyucu bir restorasyon anlayışıyla gerçekleştirilebilir¹³⁹. Koruma bir teknik yetenek, örgütlenme, ve kanuni imkanların varlığıyla anlam bulur. Geleneksel Diyarbakır evlerinde günümüze kadar bilinçli bir restorasyon uygulaması gözlemlenmemektedir. İçlerinde yaşayan insanların koruma konusundaki bilinçsizliği ile geri dönüşü mümkün olmayan onarımlar yapılmaktadır.

6.2.TAŞ MALZEMEDE KORUMA YÖNTEMLERİ

Taşınmaz eski eserlerin korunmasında; analiz, temizleme, yapıştırma-dolgu, enjeksiyon, sağlamlaştırma, koruma ve bakım aşamalarının takip edilmesine rağmen gerektiğinde bu sıra değiştirilerek kullanılır. Yapı malzemesinin korunmasında uygulanacak yöntem, yapı inşasında kullanılmış olan malzemenin kimyasal, minerolojik ve fiziksel özelliklerinin tanımlanmasını, taşın bozulmasına sebep olan etkenlerin ortaya konmasını gerektirir¹⁴⁰.

¹³⁷ W.J.Murtagh, a.g.e., p.20.

¹³⁸ C. Binan, "Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu. ve Özgünlüğünün Korunması İle ilgili Riskler", Taç Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı, Derleyen Haluk Sezgin, İstanbul, 2001, s.110.

¹³⁹ D.Kuban, "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", Vakıflar Dergisi, İstanbul, 1971, s.355.

¹⁴⁰ A. Güleç, "Tarihi Yapılarda Koruma: Kimyasal Sağlamlaştırıcılar ve Koruyucular", Yapı Dergisi Yapı Kimyasalları Özel Eki, S. 185, İstanbul, 1997, s.18.

Diyarbakır'da, geleneksel mimaride kullanılan yapı malzemesi bazalt, ya tek başına ya da kalker ardışığı olarak kullanılmaktadır. Dayanıklı bir taş olan bazalt ancak suyla yoğun temas ettiği bölgelerde bozulmalar göstermektedir.

6.2.1. Taşın Temizlenmesi

Taşın temizlenmesi sırasında yapı malzemesine zarar vermeden sadece bozulmaya neden olan etkenlerin ve kirlerin uzaklaştırılması gereklidir. Temizlemede uygun yöntemin seçimi için çok sayıda, çeşitli testler ve analizler yapılmalıdır. Taş temizliğinde, dış yüzey temizliğinin yanı sıra bünyesinde barındırdığı tuzlar ve diğer maddeler de önem taşır. Günümüzde halen, uzmanlık gerektiren bu konuya sadece temizlik açısından yaklaşılmakta, yapıda zamanla oluşan patina yok edilmektedir.

Temizleme yapılırken bu konuda seçici davranılmalı ve yapının orijinal yaşı kaybedilmemelidir. Taşın durumunu, çeşidini, rengini anlamak için tüm bitkilerin sökülmesini de içeren bir temizleme yapılmalıdır.

Taş, doğadaki diğer maddelerde olduğu gibi ışık, hava ve suyun etkisiyle bozulma gösterir. Birçok durumda, orijinal rengi, dokuyu ve bozulmaları görebilmek için taşı temizlemek gerekmektedir. Temizleme ise kirin ve tuzların uzaklaştırılmasıyla sağlanır. Temizleme konusunda dikkat edilmesi gereken konulardan biri de ancak uzman olan üstlenicilerin bu konuda çalışmaları gerektiğidir. Uygulanacak yöntem belirlendikten sonra doğru çözüm önce taşın sadece bir bölümü için uygulanmalı daha sonra alınacak sonuca göre bütün yüzey ele alınmalıdır. Temizleme esnasında uygun, korunaklı bir iş iskelesi kullanılmalıdır.

Kireç taşının temizliğinde en çok kabul edilen yöntem; kiri sprey olarak yoğun bir şekilde duvara tutulan suyla yumuşatmaktır. Kir dikkatli bir fırçalama ile giderilir veya yüksek basınçta düşük su miktarıyla kiri uzaklaştırmak gerekir. Bu işlem yapılırken çabuk ufalanabilecek taşlara dikkat etmek gerekmektedir.

Buhar ve kimyasallar kireç taşı temizliğinde tavsiye edilmez¹⁴¹. Ancak kimyasal yöntemlerin kullanılması durumunda uygulama süresi büyük önem taşımaktadır. Suyla karışık kum püskürtmek sadece sert taşlarda çok dikkatli olarak yapılmalıdır. Aksi takdirde yumuşak taşlara çok büyük zarar verilebilir.

6.2.2. Taşın Sağlamlaştırılması ve Korunması

Taşın sağlamlaştırılmasındaki amaç, taşın mekanik dayanıklılığını arttırmak ve bozulmuş bölümlerle bozulmamış bölümler arasında bağlantıyı sağlamaktır. Taşıyıcı sistemin, temel dahil olmak üzere onarılması, çatlakların giderilmesi ve zayıf bağlantıların güçlendirilmesi gerekmektedir. Onarım şekline karar verdikten sonra bozulmuş olan taşlar değiştirilmelidir. Eski taş yapıda enjeksiyonun amacı; taşıyıcı gücü arttırmak, boşlukları doldurmak, gevşek taş ve derzleri sağlamlaştırmak, eksik derzi tamamlamak ve lokal noktalarda taşa büyük güçler kazandırmaktadır¹⁴². Enjeksiyon için bütün çimento çeşitleri ve hafif taşların tozları uygundur. Sulu kireç enjekte edilebilmesine rağmen taş malzemedede yeterli sağlamlık sağlamaz. Çimento enjeksiyonu için su-çimento faktörü 0.8 e 1 dir ve 6 bara kadar olan basınç kullanılır¹⁴³. Enjeksiyonun başarısı yüksek oranlı su-çimento faktörüne bağlıdır. Aksi takdirde harç susuzluktan yanar. Enjeksiyondan önce derin penetrasyon için boşlukların tozdan arındırılması gerekir. Taş duvara yapılan enjeksiyon tuzla temas ederse kuruduktan sonra kristalleşebilir, bu da çiçeklenmeye yol açar.

Portland çimentosu kullanılmamalı, kireç harcı tercih edilmelidir. Dolgu maddesi korunacak taşın özelliğini taşıyan tozların yapıştırıcı ile karıştırılmasıyla elde edilir. Yapışma gücü ve mekanik özelliğiyle epoksi reçineler en uygun bağlayıcılardır. Epoksi reçineyi derin çatlaklarda kullanmak ve ışığı sabit tutan akrilik reçine ile kaplamak gerekmektedir. Sağlamlaştırma yapılmadan önce kapilaritenin önüne geçilmeli, içeride yoğunlaşan buharın dışarı çıkması önlenerek duvar içinde suyun dolaşımı durdurulmalıdır.

¹⁴¹ J. Bowyer, Vernacular Building Conservation, London, 1980, p.38

¹⁴² F. Wenzel, "On The State Of Structural Repair Of Masonry", Structural Repair and Maintenance of Historical Buildings, Boston, 1993, p.84

Yapıda kullanılan malzemelerin büyük bir çoğunluğu gözeneklere veya kapilariteye sahiptir. Malzeme ıslak olduğu zaman su gözeneklere hücum eder ve kapilariteyle hareket eder. Suyun gözenek içerisinde hareket sürekliliği bağıl neme, yoğunluğa, malzemenin yapısına ve sıcaklık derecesine bağlıdır. Eğer toprak nemli ise malzemeye su, kondensasyon olarak nüfuz eder. Nem gözenekleri doldurur ve yüksek sıcaklıkla yapıda yükselir.

Atmosfer, ısı, su ve canlı organizmaların etkisiyle taşlarda ayrışmalar meydana gelir. Erime, çiçeklenme, ayrılma ve kabuk oluşumu şeklindeki ayrışmalar yapı dokuları gereği magmatik taşlarda daha az görülür¹⁴⁴.

Taş duvarda bağlayıcı olarak kullanılan kireç harcı zemin seviyesinin altında kaldığı zaman karbondioksitin eksikliğine bağlı olarak düzgün bir şekilde sertleşmez, genellikle kireç yumuşar ve kolay ufalanabilir. Bu durum, yapının yüklenmesi artmadıkça veya topraktaki su oranı değişmedikçe önemli değildir .

Sağlamlaştırıcıda önemli olan sağlamlaştırıcının derin penetrasyon sağlayabilmesidir. Derine inmediği zaman alttan gelen su ve tuzların etkisiyle sağlamlaştırıcı yukarıya itilir ve etkisini kaybeder. Derin penetrasyon, taşın porozitesine, sağlamlaştırıcının cinsine ve uygulama yöntemine bağlıdır. Kullanılan kimyasal madde zamanla renk değiştirmemeli, malzemenin direnç ve termik özelliklerine yakın olmalıdır. İstenildiği zaman temizlenebilmeli, taşın solunumuna izin vermeli ve suyun penetrasyonundan daha hızlı penetrasyon sağlayabilmelidir. Hem sağlamlaştırıcı hem de koruyucu olarak kullanılan epoksi reçinelerin penetrasyonu zordur ve sağlamlaştırıcı maddeler milimetrenin onda birinden daha büyük çatlakları bağlayamazlar. İşlemeli yüzeylerde, değiştirme, onarım ve korumada daha dikkatli davranmak gerekmektedir. Sağlamlaştırma işleminden sonra yüzeye belirli periyotlarla koruyucu bir tabaka sürülmelidir.

¹⁴³ F. Wenzel, a.g.e., p.84.

¹⁴⁴ G. Özdemir, Yapıda Ayrışmış Taşların Tamamlanmasında Uygun Bağlayıcı Seçimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s.7

Taş yüzeyine sürülen bu film tabakasının amacı, dışarıdan gelen suyu kesmek, içerideki suyu buharlaştırarak dışarı çıkarmaktır. Sağlamlaştırma ve koruma işlemi periyodik kontrol ve lokal onarımlarla sürdürülmelidir.

6.2.3. Taşın Onarımı ve Ocaktan Yeni Taş Kullanımı

Taş değiştirilmeden önce kaçının değiştirileceği ve hangisinin desteğe ihtiyacının olduğunu anlamak için bir değiştirme planı hazırlanmalıdır. Yeni taşın renginin dokusunun ve kimyasal yapısının eskisine uygun olmasına dikkat edilmelidir. Bozulmuş taş tümüyle değiştirilebileceği gibi, taş yüzeyinin 100 mm. kadar derinlikte kesilerek dış yüzeyin yeni taşla kaplanması yoluna da gidilebilir¹⁴⁵.

Diyarbakır'da bazalt rahatlıkla elde edilebildiği için mekanik ve fiziksel özellikler aynen sağlanabilmektedir. Diyarbakır'da restorasyon çalışmalarında kullanılacak bazalt, taş işleme merkezlerine; Mardin yolu üzerinde Kurtkaya bölgesinden, Devegeçidi'nden, Havar Köyü yakınlarından, Eğil İlçesi civarından ve Siverek yolu üzerinde bulunan ocaklardan getirilmektedir. Ocaklarda taş, el yardımıyla, iş makinaları ve patlayıcılarla elde edilmektedir. Urfa ve Mardin yolu üzerinde yer alan taş işleme merkezlerine monolit olarak gelen kaya parçaları, kesme makinaları ile istenilen ölçülerde şekillendirilmektedir (Resim 6.1.).

Moloz olarak şantiyeye gelen taşlar, burada ince yonu veya kaba yonu olarak madırğa ve çarpacakla işlenmekte, murç ve kalemle gönyeye gelen taş parçalarının yüzeyleri mucarta ile şekillendirilmektedir. Cephede yer alacak ince yonu taş molon adı verilmektedir. Köşeye gelen taşlar köşe taşı adını alırken gönyesiz, dik açı oluşturmeyen, farisi olarak adlandırılan köşeler de bulunmaktadır. Kullanılan başlıca taşçı aletleri; çekiç, madırğa, külünk, tarak, kalem, dişli kalem, murç, tahta tokmak ve gönyeden oluşmaktadır.

¹⁴⁵ J. Bowyer, a.g.e., p.41.

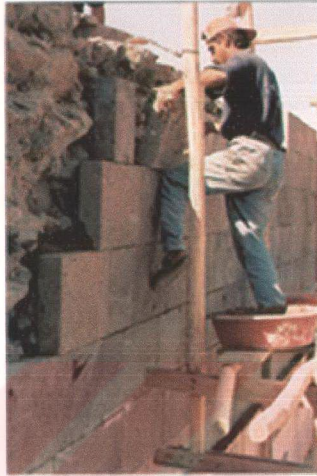
Resim 6. 1. Urfa Yolu Üzerinde Taş Kesme Fabrikası

Taş ocakları bir maden ocağı gibi işletilmemeli, dinamit ve hava çekici kullanılmamalıdır. Taş, özenle çıkarılmalı ve büyük küpler halinde şantiyeye getirilerek maksimum oranda kullanılmalıdır. Taş sipariş edilirken taş duvarın kalınlığı ve sıraların yüksekliği dikkate alınmalıdır. Suyu direkt olarak alan korniş, pencere sövesi, harpuşta taşları daha sert, düşey kaplama taşları daha yumuşak seçilebilir.

6.2.4. Bağlayıcı Harç

Taşlar arasındaki bağlantıyı sağlayan, yüzeyde akan suyun duvara penetrasyonunu önleyen ve duvarın nefes almasını sağlayan harçta, söndürülmüş kireç kullanmak gerekmektedir. Onarım yapılacak yapıda harç; söndürülmüş kireçten elde edilen kireç kaynağı, kum ve priz alma zamanını azaltmak için portland veya beyaz çimentodan oluşturulur. Kireç harcı birlikte kullanıldığı taşla kimyasal ve fiziko-mekanik açıdan uyumlu olduğu için geleneksel yapılarda kullanılmıştır¹⁴⁶. Kullanılacak agrega olarak taşın kendi tozu en iyi çözümdür. Kireç kullanılmadan on sekiz saat önce ıslatılmalı ve kolay çalışılabilecek kadar su eklenmelidir.

¹⁴⁶ D. Ulusoy, Binan, Güzelyurt Örneğinde Kapadokya bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s:303

Resim 6. 2. Taşçı Ustasının İnce Yonu Taş Duvar Yenilemesi

Harç plastik bir kıvama geldiğinde çimento eklenmelidir. Harçta kullanılacak malzemelerin oranları yapılacak analiz ve laboratuar sonuçlarına göre belirlenmelidir. Kireç esaslı harcın prizini geç alması ve taşın ağırlığı sebebiyle bir günde en çok iki sıra taş işlenebilmektedir.

6.3. REHABİLİTASYON

İşlevlerini sürdüren binalarda bile yaşam şartlarındaki değişimler nedeniyle bazı sorunlar yaşanmaktadır. Değişimlerin bir kısmının nedeni sosyal niteliklidir ve yüzyılın çağdaş yaşam kalitesine ulaşmayı hedeflemektedir. Yapının günlük hayata katılması yaşamı için bir zorunluluktur. Ancak kent dinamiği içerisinde tarihi çevrelerin ve yapıların birer tarihi belge olarak saklanması, belge koruma etkinliği olarak görülmesi, bu çevreleri müze-kent olmaktan ileri götürmez.

Eski kent dokuları, geçmiş dönemlerin mimarisi, sosyal yapısı hakkında bilgi vermekle birlikte kent bütünü içinde üstlenebilecekleri fonksiyonlarla da önemli bir role sahiptir¹⁴⁷. Tarihi dokuları, değişimleri içerisinde koruyabilmede kullanım şemaları, malzeme donanımı ve çağdaş sistem entegrasyonunda doğru ilişkiler kurulmalıdır. Çevre değişimleri binaların yeniden değerlendirilmesini gerektirebilir. Bu değerlendirmede, yapay öğeler; eski yeni binalar, yollar, enerji hatları, kent mobilyalarının yanı sıra, doluluk boşluk oranları, malzeme, renk ve dokunun da dikkate alınması gerekmektedir.

Taşınmaz kültür varlığı koruma politikasını, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyinin belgeleri olan anıtsal yapıların ve evlerin kullanılarak korunması için çağdaş konfor şartlarıyla donatılması oluşturmaktadır¹⁴⁸. Evin mekansal oluşum şeması verilecek yeni işlevle doğrudan ilişkilidir ve en önemli faktördür. Öncelikli olarak verilecek fonksiyonun esas biriminin analizi gereklidir. Yeniden işlevlendirmede fiziksel ve toplumsal çevre verileri önemli rol oynar. Dini mimari dışında, eski binaları yapıldığı devir koşullarında kullanmak zordur. Fonksiyonu değişmeyen evler bile toplum yapısındaki değişikliklerle karşı karşıyadır¹⁴⁹. Bir binanın eski haline getirilmesi ancak müze anlayışıyla bağdaştırılabilir. İşlevlendirmede en önemli yaklaşım önerilen kullanımın bölgeye uymasudur¹⁵⁰. Fiziksel ve ekonomik gerçekler göz ardı edilmemelidir.

Halep'te 1978 yılında başlayan koruma çalışmalarında izlenen yol, Güneydoğu Anadolu kentlerinden Diyarbakır gibi, yapısal, kültürel ve toplumsal benzerlikleri olan bir kentte de uygulama alanı bulabilir. Suriye'de Master Plan dahilinde yapılan koruma çalışmalarıyla Halep kenti onarılmaya çalışılmaktadır. Bu tarihi bölge 1984 yılında UNESCO tarafından Dünya Tarihi Miras listesine katılmıştır. Yapılan yanlış bir planlamayla bölge ana bir yol ile bölünmeye çalışılmış ancak bu uygulama kısa zamanda durdurulmuştur. Koruma planı kaynak buldukça bölüm bölüm uygulamaya konulmaktadır.

¹⁴⁷ N. Akçura, "Günümüzde Tarihi Çevre Korunması", *Mimarlık Dergisi*, 1992.

¹⁴⁸ B. Çeçener, *İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları*, İstanbul, 1995, s.191.

¹⁴⁹ B. Çeçener, a. g. e., s174.

Proje kapsamında yer alan Acil Yardım Fonu ile evinin bir kısmı veya tamamı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kiracı veya ev sahibi Koruma Bürosuna başvurarak yardım isteyebilmektedir¹⁵¹. En fazla beş bin dolar kadar olabilen bu yardım; malzeme, işçilik ve mimari danışmanlık hizmeti biçiminde gerçekleştirilmektedir. Uzun vadeli kredinin kullanıcılara nakit yerine hizmet olarak verilmesi kaynağın gerçekçi kullanımını sağlamaktadır. Projeye korumaya kullanıcı katılımı özendirilmektedir.

6.4.BÖLÜM SONUCU VE YORUMLAR

Karacadağ'dan püsküren lavların çok geniş bir alana yayılması, vernaküler mimarinin ana malzemesini bazalt olarak belirlemiştir. Sanayi devrimine gelinceye kadar geçen sürede taş malzeme kullanımı ile şekillenen kentte, taş işçiliği büyük bir sektör haline gelmiştir. Geleneksel evlerde kullanılan taşlar insan gücüyle ocaklardan çıkarılır ve bloklar halinde şantiyeye getirilirdi. Şantiyede taşlar istenilen boyutlarda ustalar tarafından işlenir, harç malzemesi olarak kullanılan kireç, kuyularda söndürülerek bekletilirdi. Ev mimarisinde görülen yapı elemanlarının şekilsel benzerliği yörede taş işçiliğinin ulaştığı seviyeyi göstermektedir. Tarihi şehri sınırlayan surlar, dini ve sosyal amaçlı yapılar, sivil mimari örneklerinden evler taşçılık sektörü tarafından şekillendirilmiştir. Şehrin adı bile bazı kaynaklarda, kullanılan bazalt taşının siyah renginden dolayı "Kara Amid" olarak anılır.

Taş işçiliğiyle şekillenen geleneksel Diyarbakır mimarisi, modernleşmeyle birlikte çağdaş yapı malzemesinin uygunsuz olarak kullanımına sahne olmuş, bir ortaçağ kent görünümü yerini kimliksiz yapılara bırakmıştır. Yöre mimarisinin geliştirmiş olduğu zanaat dalı taşçılık, gelirin ve iş sahasının az olması nedeniyle yok olmakla karşı karşıyadır. Bu daldaki kalifiye insan eksikliği nedeniyle tarihi yapılar gerektiği gibi onarılamamaktadır. Yapılan bilinçsiz, acemice onarımlarla geri dönüşü olmayan yanlışlıklar yapılmaktadır.

¹⁵⁰ W.C. Shopsis, *Restoring Old Buildings For Contemporary Uses*, New York, 1989, p.54.

¹⁵¹ S. Özkan, "Yaşadıklarım", *XXI Mimarlık Kültür Dergisi*, Sayı.7, 2001, s.30.

SONUÇ: DİYARBAKIR TARİHİ SURİÇİ BÖLGESİ, GELENEKSEL EVLERİ İÇİN KORUMA YÖNTEMİ ve UYGULAMA ÖNERİLERİ

KURAMSAL ÖNERİLER

Sosyal ve Ekonomik Öneriler

Kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmanın en etkili yollarından biri; kullanıcıların korumaya katılımını sağlamaktır. Tarihi bölgenin merkezi yaptırımlarla kullanıcılardan yoksun hale getirilmesi tahribatı hızlandırıcı etkenlerdendir. Bölgeyi tümüyle üst gelir grubuna hitap eder konuma getirmek de geniş kitlelerin kültürel varlıklardan faydalanabilmesini engeller. İmar planları düzenlenirken mevcut karakteristik dokunun korunmasına çalışılmalı, arsa spekülasyonuna engel olunmalıdır. Dokudaki yoğunluğun artırılması alt yapı sistemlerinin yetersiz hale gelmesine yol açar. Tarihi bölgedeki katılımcı korumayla bölgenin sosyo-ekonomik düzeyi yükseltilecektir. Kullanıcı grupları için koruma uygulamalarının yanı sıra belirli zamanlarda meslek eğitimine yönelik teorik dersler de verilmelidir. Yok olmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlarımızın yaşatılması için bu oldukça önemlidir. Meslek eğitimini tamamlayan kullanıcılar belediyelerde istihdam edilebilir.

Koruma çalışmalarının uygulanabilirliği mali olanakların sağlanabilmesine bağlıdır. Kültürel sürekliliğin sağlanabilmesinin yanı sıra tarihi çevrenin sağlıklılaştırılması ile ekonomik girdiler elde etmek de mümkündür.

22-10-1993 tarih ve 21736 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Katkı Fonu Yönetmeliği; özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümlerine göre tescili yapılmış taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımları için Kültür Bakanlığınca yapılacak ayni, nakdi ve teknik yardımlar ile verilecek kredilerin usul ve esaslarını belirler¹⁵². Yönetmeliğin 4. maddesine göre yardımlar, ayni ve nakdi, kredi, proje sağlanması ile onarım sırasında hizmet yardımı olarak verilebilir.

¹⁵² Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, Ankara, 1996, s.229.

Verilecek kredi miktarı keşif bedelinin %70'ini aşamaz. Ancak bu katkı fonu mali yetersizlikler nedeniyle kullanılamamaktadır. Fona belirli vergi ve harçların aktarılması gerekmektedir.

Dünyadaki koruma uygulamaları devlet tarafından da üstlenildiği halde Türkiye'de koruyuculuk görevinin mali yükü eser sahibine bırakılmıştır¹⁵³. Ancak devletin tüm bu ekonomik yükün altından kalkması da mümkün değildir. Kamu kesiminin bu evleri kamulaştırarak restorasyon ve bakımını üstlenmesi bütün olanaklar denendikten sonra en son çare olmalıdır.

2863 sayılı yasanın 11. maddesi uyarınca kültür ve tabiat varlıkları malikleri muafiyetlerden yararlanırlar. Ancak kanunun belirlediği bakım ve onarım sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin mülkleri kamulaştırılır. Bu kanunun özendirici olabilmesi için onarım masraflarının yüksek oranlı vergi iadesi kapsamına alınması gerekmektedir¹⁵⁴.

Verilecek düşük faizli ve uzun vadede geri ödemeli banka kredileri korumayı özendirici tedbirler arasındadır. 3386 sayılı kanun ile değiştirilen 2863 sayılı yasanın 15. maddesi uyarınca koruma amaçlı imar planında kültürel amaçlara ayrılan tescilli yapıların belediyelerce kamulaştırması yapılabilir¹⁵⁵. 3386 kanunla değişik bu madde gereğince ev olarak değerlendirilmeyecek kadar büyük bazı özellikli yapılar belediyece kamulaştırılıp sosyal ve kültürel aktivitelere yönelik olarak işlevlendirilebilir.

Diyarbakır Suriçi bölgesinde yaşayan insanların çoğunluğu hiçbir gelir grubuna bağlı olmadan günlük işlerde çalışan insanlardan oluşmaktadır. Bu tarihi bölgedeki evlerde kiracı olarak yaşamaları da duyarsızlıklarını biraz daha arttırmaktadır.

¹⁵³ N. Fersan, Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İstanbul, s.89.

¹⁵⁴ Z.Aygen, Koruma, Kullanıcı Katkısı, Tarihsel Temeller ve Günümüzdeki Olanaklar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.213.

¹⁵⁵ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, Ankara, 1996, s.8.

Kullanıcıların öncelikli tercihlerini sığınacak ucuz bir ev bulma kaygısı oluşturmaktadır. Kullanıcılara yaşadıkları evlerin tarihsel değeri anlatılmalı, korumayla daha çağdaş yaşam şartlarına kavuşacakları bilinci verilmelidir. Ancak devletin tek başına bu mali yükün altından kalkamayacağı da bir gerçektir. Kullanıcıların katılımı ile evlerin onarılması çok daha düşük maliyetlerde gerçekleştirilecektir. Koruma etkinliklerine kullanıcılar, ekonomik, kültürel, sosyal yararlarına ulaştığı, yaşamına renk geldiği oranda bizzat katılacaktır¹⁵⁶.

Ataerkil düzen içerisinde gerçekleştirilmiş büyük bazı evlerin yeniden ev olarak bir bütün halinde kullanılmaları zordur. Bu nedenle yapılara ev fonksiyonu dışında başka fonksiyonlar vermek gerekmektedir. Bu şekilde tarihi bölgenin ihtiyacı olan bazı sosyal donatılar da mevcut yapılarda çözümlenecektir. Bölgeye önerilecek fonksiyonlar; el sanatları üretimi ve el sanatları ürünlerinin satışı, hediyelik eşya üretimi ve bu tür eşyaların satışı, çocuk rehabilitasyon merkezi, gençlik merkezi, Diyarbakır'ı Tanıtma Vakfı, sağlık ocağı ve büyük bir çoğunluğu için "yine ev" olarak kullanımlardır. Bu tür işletmeler için isteklilerin ev koşulları düzeltilmeli, en uygun koşullu kredilerle desteklenmeleri sağlanmalıdır.

Yasa ve Yönetmeliklerde Yeni Öneriler

Tarihi Suriçi bölgesinin koruma altına alınarak sağlıklılaştırılması için etkin bir planlama ve organizasyonu sağlayacak bir **PLANLAMA EKİBİ** nin oluşturulması gerekmektedir. Gerekli finanssal kaynağın sağlanması ve planlamadan uygulamaya kadar geçen süreçte karşılaşılan tüm sorunları çözme yetkisine sahip olacak olan bu ekip; kredileri yönlendirmede, restorasyon uygulamalarında, kullanıcı katılımını sağlamada, malzeme, teknik hizmet ve eğitim verme konularında etkin olacaktır. Ayrıca basit onarımlarda projeye gerek olmadan bazı onarımlar da yapılabilir. Halka koruma konusunda en yakın yönetsel örgütlenme olan yerel yönetimlerin etkinleştirilmesi gerekmektedir. Yasalarla desteklenmiş, merkezîyetçi tutumdan uzak yerel yönetimler korumada yetkili kılınmalıdır.

¹⁵⁶ İ. Okyay, Kentsel Koruma ve Geliştirme Planlaması, İstanbul, s.69.

Kültürel ve Eğitimsel Öneriler

1975 yılının Avrupa Mimari Miras Yılı olarak kabul edilmesi Türkiye’de korumacılık alanında önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri de korumacılığın sağlayacağı toplumsal yararın bireylere öğretilmesinin sağlıklı korumacılık bilincinin ülkede yerleşmesini sağlayacağıdır¹⁵⁷. Korumanın sürekliliği açısından halkın korumanın gereğine inandırılması gerekmektedir. Geleneksel evler, ev sahiplerinin terk etmesiyle kırdan kente göç etmiş, kırdaki yaşantısını kente getiren marjinal grubun kentleşme sürecinde basamak olarak kullandıkları mekanlar haline gelmiştir. Kır kültürünün geleneksel evlerde yaşatılmaya çalışılmasıyla tahribatın boyutları daha da büyümektedir.

Bugün Türkiye’de koruma sorunu, bu çevreyle doğrudan ilişkili sosyal yapı dışında sadece belli sayıda mimar ve bilim-sanat adamı için önem taşımaktadır. Bu yönüyle sürdürülebilir bir koruma için burada yaşayan halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bilinçlendirme; halkın uygulamalara katılması, onların görüşünün alınması ve bu konuda fikir sahibi edilerek tarihi kent koruma, geleneksel ev koruma ile ilgili slayt film gösterileri, sergiler, kentin önemli yerlerine asılacak afişler ve basit, resimli kitaplarla sağlanabilir. Kamuoyunun bilinçlendirilmesi için koruma ile ilgili bu kitapçıkta evlerin tipik hasarları gösterilecek, halkın yapabileceği uygulamalar anlatılacaktır¹⁵⁸. Anlaşılabilir olması açısından halkın yapılmış ve kullanılabilir durumda olan örnekler görmesi gerekmektedir. Tahkim ve takviye ile daha ucuza ev kazanılacağı konusu halka anlatılmalıdır.

Görsel ve basılı yayın organlarının korumacılık konusunda eğitici programlar hazırlaması yararlı olacaktır. Örgün eğitimle de kuramsal olarak benimsenmiş bazı ilkelere toplumun büyük bir çoğunluğuna benimsetilmesi gerekecektir. Gerekli maddi güce sahip kişi veya kurumların örnek ürünler vermesi büyük önem taşır.

¹⁵⁷ M. Tapan, “Örgün ve Yaygın Eğitim”, *Korumaya Bilinci*, İstanbul, s.31.

¹⁵⁸ N.Fersan, a.g.e., s.97.

Buna en güzel örneği de Yazar Esmá Ocak'ın restore ettirerek müzeye dönüştürdüğü ev oluşturur. Korumacılık konusunda toplum eğitiminde Mimarlar Odası da yapılan uygulamalara eleştiri getirerek toplumun bilinçlenmesinde katkı sağlamalıdır.

KORUMA UYGULAMALARI

Tarihi Diyarbakır Suriçi geleneksel evlerinde uygulanacak koruma uygulamalarını; yüzeysel temizlik ve periyodik bakımların yapıldığı Bakım, yapı elemanlarının sağlamlaştırılarak onarıldıkları Onarım ve wc-duşların binanın içine alındığı, üst örtünün yenilendiği ağır müdahalelerden oluşan Restorasyon uygulamaları olarak değerlendirmek mümkündür. Yapılması gereken koruma uygulamaları; kentsel ölçekten mekansal ölçeğe ve yapısal ölçeğe inen bir sıralama izleyecektir.

Kent Ölçeğinde Uygulamalar

Kent ölçeğinde koruma çalışmalarına tarihi dokuyu çevreleyen surların onarılmasıyla başlanmalıdır. Koruma alanı sınırları içinde, tarihi dokunun mimari özelliklerine aykırı yapıları istimlak etmeksizin, uyumlu olmayan cepheleri stilize edilmiş geleneksel elemanlar ile donatarak, pencere boyutlarını yeniden düzenleyerek ıslah etmek gerekir¹⁵⁹. Surların etrafının yeşil bir kuşakla çevrilmesi tarihi yapının okunulabilirliğini sağlayacaktır.

Suriçi'nde yaya ve araç yollarının yeniden belirlenmesi, tarihi bölgedeki araç baskısının azalmasını sağlayacak, burayı yayalar için bir cazibe merkezi haline getirecektir. Dört yol ile Balıkcılarbaşı arasında kalan Gazi Caddesi zorunlu haller dışında araç trafiğine kapatılarak tamamen yayalaştırılmalıdır. Otobüs ve minibüs hattının Çift Kapı-Dağ-Kapı arasındaki Suriçi'nde kalan bölümü iptal edilerek bu hat sur etrafındaki dış yoldan sağlanmalıdır.

Tarihi kentin kuzey-doğusunda kalan ve Dicle Nehrine bakan, vista noktası olan İçkale bölümüne motorlu araç sokulmamalıdır.

¹⁵⁹ İ.Okyay, Kentsel Koruma ve Geliştirme Planlaması, İstanbul, s. 66.

En eski yönetim bölgesi olma gibi birincil bir özelliği olan ancak bugün hak etmediği, insanların dolaşım yolları dışında ve pasif bir konumda olan, içinde adli hizmetler için kullanılmış binalar, cezaevi ve askeri tesisleri barındıran İçkale'ye girişler sınırlı olup kentle ilişkisi kopuktur. Diyarbakır kentini Dicle Nehriyle ilişkilendiren bu bÖlgedeki tarihi binalara halkın bu alanla kaynaşmasını kolaylaştırıcı yeni işlevler yüklenmelidir. İçkale girişi, kente bağlantıyı güçlendiren folklorik değerleri taşıyan bir aksla kente bağlanmalıdır. Dicle Nehriyle arasındaki eğimli alanların yeşil terasmanlar biçiminde düzenlenerek Fis Kayasının kimlik öğesi öne çıkarılmalıdır. Bölgedeki kamusal yapılara kültürel işlevler yüklenmelidir. Bunlar; ocuk dÜnyası, gençlik aktiviteleri ile ilgili kullanımlar ve geleneksel el sanatlarını özendirecek üretime ve sergilemeye yönelik işlevler olacaktır.

İçkale içinde ve eteklerinde yer alan kaçak yapılaşmanın ulaştığı boyut dikkate alındığında tümünün ayıklanması ekonomik ve sosyal olarak oldukça zordur. Ancak bÖlgedeki bir kısım aykırı yapıların ayıklanarak diğerlerinin de sağlıklaştırılması, buradaki yapılara yükseklik, doku ve renk gibi bazı standartların getirilmesi gereklidir. Bu yapıların, üniversiteye yakın olması sebebiyle öğrencilere kira evi olarak işlevlendirilmesi önerilmektedir.

Tarihi kentte evlerin avlusunda yer alan yeşil alanlar, bu evlerin çoğunun yok olması ve yerlerine büyük bloklar yapılması sonucu yok denecek kadar azalmıştır. Suriçi'nde kamulaştırılan bazı boş parsellerin yeşil alan olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihi kente, ana ulaşım akslarına yakın yerlerden başlayarak programlı bir sağlıklaştırma uygulanmalıdır. Korunması gerekli Suriçi bölgesine çok değişik işlevli yapıların girmesine izin verilmemelidir. Bölgede yaşayanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere ocuk bahçesi, kreş gibi yapılar mevcut yapılar kullanılarak sağlanmalıdır. Yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlere tanıklık etmiş kentin sokak dokusu korunmalıdır. Komşuluk ilişkilerini pekiştiren çıkma sokakları, yüksek avlu duvarlarının çevrelediği kıvrımlı sokakları ile tarihi kent dokusu orijinalliğini sürdürmektedir. Sokak dokusunu şekillendiren parsellerin boyutları değerştirilmemeli, tevhid ve ifraz işlemlerinden kaçınılmalıdır.

Tarihi bölgede daha büyük ve yüksek binalar yapabilmek amacıyla bazı parseller birleştirilmiş bazıları da parçalara bölünmüştür. Boş parsellerde yapılacak yeni yapıların çevreye uygun özellikler taşımasına dikkat edilmeli, yüksek, çok katlı, yeni yapılara izin verilmemelidir.

Aşırı yüklenme sonucu kentin atık su ve temiz su tesisatı yetersiz kalmakta, sık sık sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Granit sokak kaplaması sökülmemekte, küçük çaplı, geçici onarımlar yapılmaktadır. Atık su ve temiz su sistemlerinin artan ihtiyaca göre yeniden boyutlandırılması, zaten dar olan sokaklarda yer alan elektrik ve telefon hatlarının da yer altına alınması hem görsel kirliliğin engellenmesi hem de tarihi dokunun orijinalliği açısından önem taşımaktadır. Ancak alt yapı oluşturulurken yer üstü ve yer altındaki korunması gerekli değerler tahrip edilmemelidir. Dicle Nehri'ne atılan atık sular, arıtma tesislerinde işlendikten sonra Nehre ulaştırılmaktadır.

Restorasyon uygulamalarının pilot bölge olarak başlatılabileceği bölge, bozulmanın daha az oranda yaşandığı ve tarihsel dokunun daha çok korunduğu; Ziya Gökalp Mahallesi, Süleyman Nazif, Lale Bey, Abdal Dede ve Ali Paşa Mahallesi'nin bir kısmı olarak belirlenmiştir (Şekil. Sonuç 1). Öncelikli olarak bu mahallelere ulaşımı sağlayan anaarter olan Melek Ahmet Paşa Caddesinin kapsamlı olarak rehabilitasyonu gerekmektedir.

Cadde üzerinde park etme alışkanlığı ile mücadele edilmeli, caddeye belirli saatler içinde en azından özel araçlar sokulmamalıdır. Caddede araç trafiğinin akışı kent dokusunda yeni tahribatlar yaratmayacak şekilde alternatif kanallara aktarılmalıdır. Bu alternatif kanal ise Dağ- Kapı Dörtüyl'dan gelen araç trafiğinin Turistik Caddeye yönelimidir. Melek Ahmet Paşa Caddesi üzerindeki dükkan ve işletmelerin levha ve panolarındaki düzensizlik giderilmeli, tek tip uygulamasına gidilmeden işletmeciler uygun tasarımlara yönlendirilmelidirler. Cadde üzerindeki binalara, gabari, renk ve doku açısından uygun bir standart getirilmelidir.

Planimetrik Düzende Uygulamalar

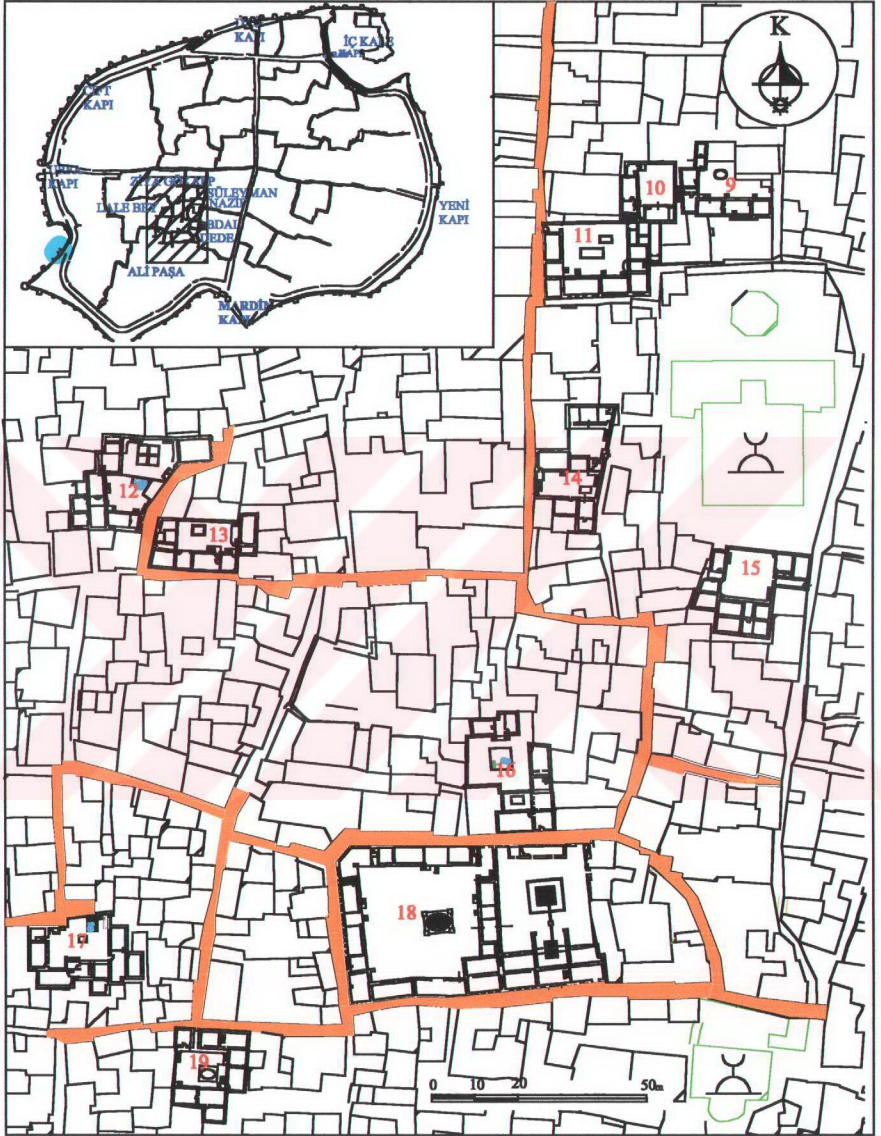
Korumada çağdaş konfor şartlarına uygun mekan organizasyonunun sağlanması sürdürülebilirlik açısından gereklidir. Ancak getirilecek bu düzenlemeler asgari düzeyde tutulmalı, önerilerde orijinal dokunun bozulmamasına dikkat edilmelidir. Geleneksel evlerin korunmasında esas, kullanım sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu kullanım sürekliliği ise çağdaş kullanıcı ihtiyaçlarının mevcut geleneksel evler içerisinde karşılanmasıyla sağlanabilir. Evlerde bugünün kullanıcı ihtiyaçlarının değerlendirilmesi sonucunda bazı eklemelerin, tamamlamaların yapılması zorunlu olacaktır. Bu nedenle Diyarbakır Suriçi geleneksel evlerinin geneline uygulanabilecek koruma yöntemi önerileri pilot bölge üzerinde sunulmuştur.

Pilot bölgede; Ziya Gökalp Mahallesi, Lale Sokaktan da ulaşılabilen bir nirengi noktası olan Mimar Sinan ekolüne ait Behram Paşa Cami kendini gösterir. Caminin etrafında yer alan, geleneksel Diyarbakır ev mimarisinin özelliklerini günümüze kadar taşıyan; Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak no:21 (Tesbit no:11), Sülüklü Sokak no:12 (Tesbit no:10), Kılıççı Sokak no:6 (Tesbit no:9), Lale Sokak no:27 ve Kapulu Sokak no:3 (Tesbit no:14), Abdal Dede Mahallesi Behram Paşa Sokak no:32 yani Behram Paşa Konağı (Tesbit no:15), nda olduğu gibi özgünlüğünü koruyan evler yer almaktadır. Lale Sokaktan güneye doğru inen aksa dik olarak giden Sülüklü Sokak üzerinde Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak 19 nolu ev (Tesbit no:13), ve yıkılmaya yüz tutmuş, terk edilmiş Lalebey Mahallesi Sülüklü Sokak 38 nolu (Tesbit no:12) ev yer almaktadır. Hemen yanındaki 40 nolu ev bir restorasyon geçirmiştir. Lale Sokak aksının daha güneyinde Ali Paşa Mahallesi Köylü Sokak no:6 da (Tesbit no:18) haremlik ve selamlık kısımları iki ayrı bina olan Cemil Paşa Konağı yer alır. Konakla aynı sokakta Ziya Gökalp Mahallesi Köylü Sokak no:17 (Tesbit no:16) de özgünlüğünü koruyan bir ev vardır. Aksa dik olarak geçen Çelik Sokakta ise Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak 7 nolu (Tesbit no:17) ev ve Ali paşa Mahallesi Hambeli Sokakta 5 nolu (Tesbit no:19) ev yer alır (Şekil Sonuç 1.).

Sülüklü Sokak 21 nolu evin, Sülüklü Sokak 12 nolu evin haremi olma olasılığı vardır. Sülüklü Sokak 21 nolu evin kuzeydoğu köşesinde 12 nolu eve geçişi sağlayan kapalı bir geçit bulunur. Yapının doğu bölümünde yer alan ve avluya cephesi açık olan mutfağın ahşap-camdan oluşan bir camekanla kapatılması hijyen açısından gereklidir. Sülüklü Sokak no:12 yle bağlantının yeniden sağlanması yapının bütünlüğünü sağlayacaktır. Batı bölümünde, eyvanın kuzeyinde yer alan odada bir giriş holü yaratılarak wc-duş imkanı sağlayacak bir mekan oluşturulmalıdır. Wc-duşun havalandırılması bir hava bacasıyla sağlanacaktır. Ayrıca hazır olarak alınabilecek bir wc-duş kabininin yerleştirilmesi imkanı da değerlendirilmelidir. Kuzey bölümünde yer alan ve avluya açılan eklenti wc kaldırılmalıdır.

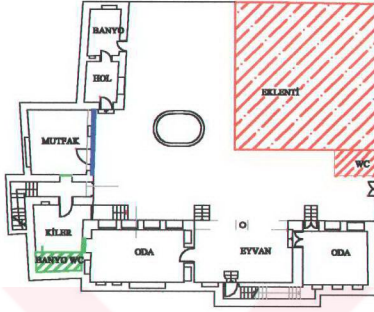
Sülüklü Sokak 12 nolu evin güney bölümünde yer alan iki kemerli eyvan duvarla kapatılarak odaya dönüştürülmüştür. Sülüklü Sokak no:21 le bağlantı sağlanarak eyvanın önündeki eklenti duvar kaldırılmalıdır. Batı bölümünde yer alan mutfağa ek olarak yapılan avludaki banyo kaldırılarak mutfağın ön cephesi bir camekanla kapatılacaktır. Mutfakla güneyindeki oda ilişkilendirilerek giriş holündeki eklenti B.A. merdivenin olduğu yerde wc-duş imkanı sağlanacaktır. Bu bölümün taban ve tavanı B.A. ile değiştirilmiş ancak ahşap kirişlemeler yapılmamıştır. Özgünlüğü korumak için tavan ahşapla kaplanarak altına ahşap kirişler yerleştirilmiştir. Girişte yer alan, sağlık şartlarına aykırı wc kaldırılmalıdır.

Ziya Gökalp Mahallesi Kılıççı Sokak no:6 da yer alan evin kuzeyinde eklenti bir yapı vardır. Bu eklenti yapının yeniden düzenlenmesi ve geleneksel mimariyle uyum sağlayacak şekilde plan ve cephe düzeyinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Batı bölümünde yer alan mutfağın cephesi camekanla kapatılacak, odalarla içten bağlantısı sağlanacaktır. Mutfağın güneyinde yer alan kiler bölümünde wc-duş imkanı sağlanmalı, avluda yer alan eklenti wc kaldırılmalıdır. Ticaret merkezine yakın olması sebebiyle yapı gençlik aktivitelerini içeren bir merkez olarak değerlendirilebilir (Şekil Sonuç 2.)

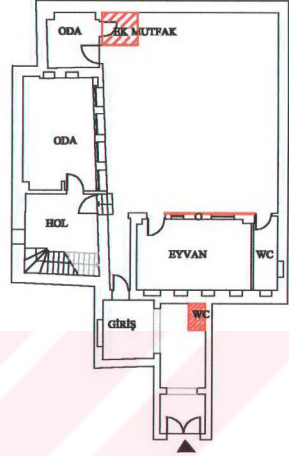
Şekil Sonuç 1. Diyarbakır Suriçi Pilot Bölge Koruma Örneği Konum Planı

SEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

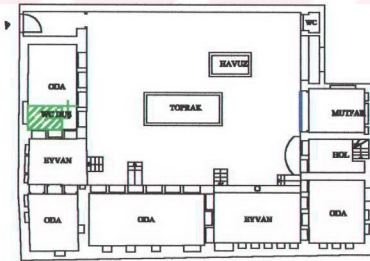
TESBİT NO:9

0 1 2 4 10 m

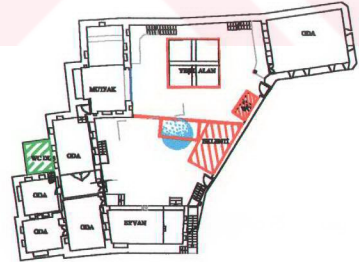
TESBİT NO:10

0 1 2 4 10 m

TESBİT NO:11

0 1 2 4 10 m

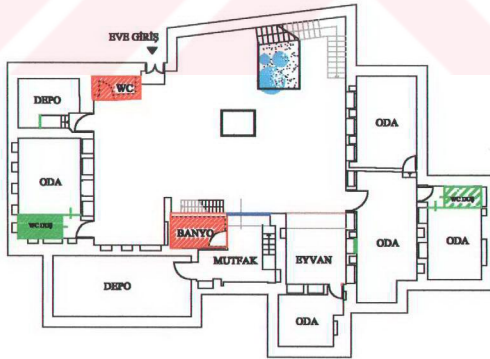
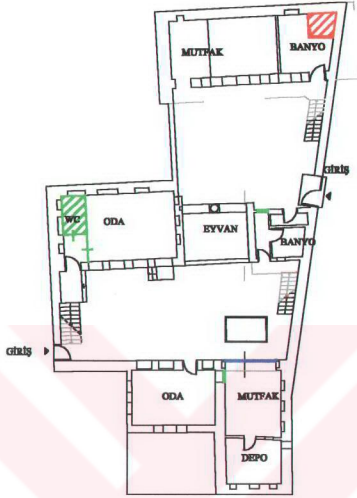

TESBİT NO:12

0 1 2 4 10 m

- ▨ KALDIRILACAK EKLENENLER
- ▨ YENİ UYGULAMALAR
- ▨ KAPATILACAK MEKAN

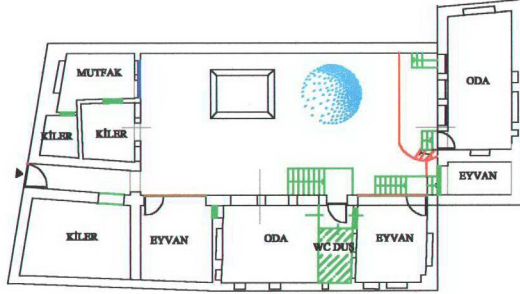
ŞEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

- ▨ KALDIRILACAK EKLENTİLER
- ▨ YENİ UYGULAMALAR
- ▨ KAPATILACAK MEKAN

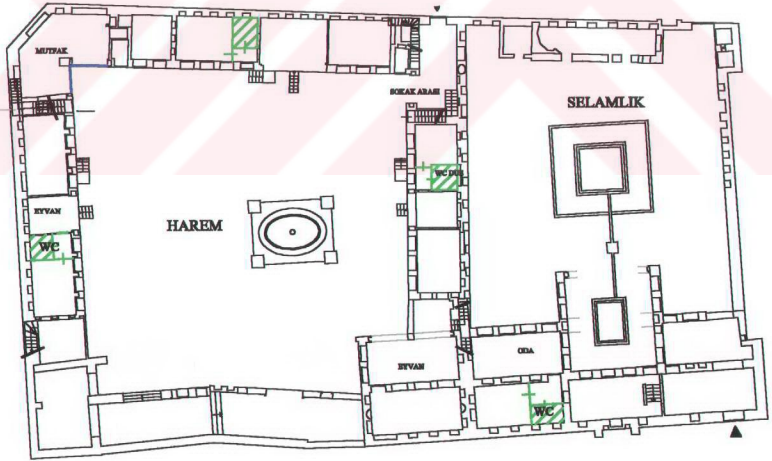
Şekil Sonuç 3. Koruma Önerisi

SEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

TESBİT NO:13

0 1 2 4 10 m

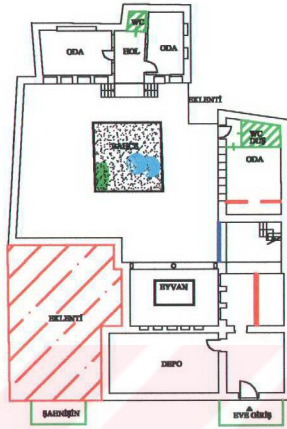

TESBİT NO:18

▨ KALDIRILACAK EKLENTİLER
▨ YENİ UYGULAMALAR
▨ KAPATILACAK MEKAN

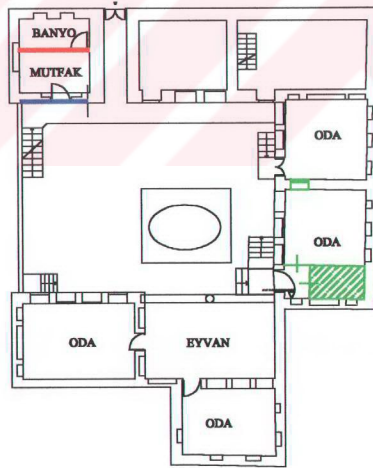
Şekil Sonuç 4 Koruma Önerisi

SEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

TESBİT NO:16

0 2 4 10 m

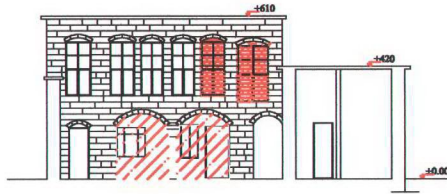
TESBİT NO:19

0 2 4 10 m

- ▨ KALDIRILACAK EKLENTİLER
- ▨ YENİ UYGULAMALAR
- ▨ KAPATILACAK MEKAN

Şekil Sonuç 5. Koruma Önerisi

SEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

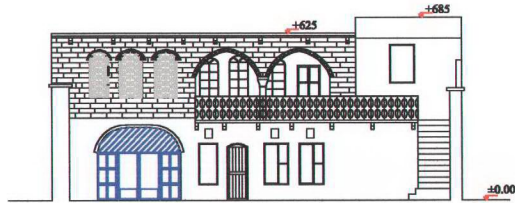
TESBİT NO:10 AA KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

TESBİT NO:12 BB KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

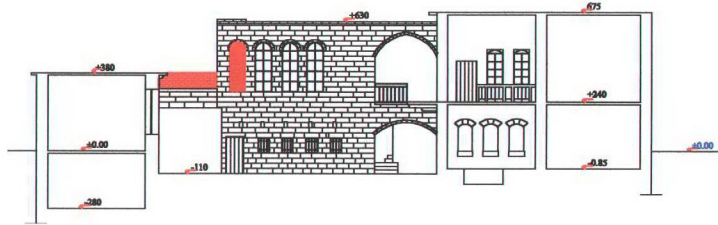

TESBİT NO:14 AA GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

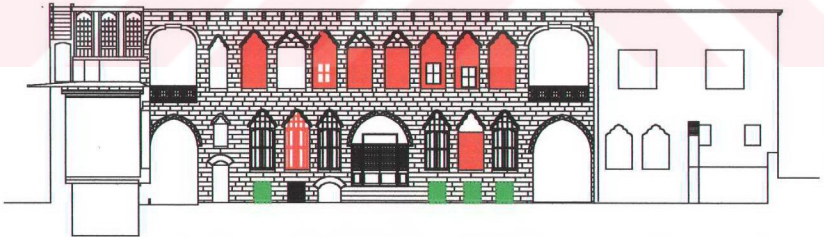
■ KALDIRILACAK EKLENTİLER
■ KAPATILACAK MEKAN

SEÇİLEN PİLOT BÖLGE İÇİN KORUMA ÖNERİLERİ

TESBİT NO:16 AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

TESBİT NO:18 BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

■ KALDIRILACAK EKLENTİLER
■ YENİ UYGULAMALAR

Şekil Sonuç 7. Koruma Önerisi

Ziya Gökalp Mahallesi Lale Sokak 27 nolu ve Kapulu Sokak 3 nolu evler tek yapı olarak planlanmasına rağmen daha sonra iki ayrı ev olarak bölümlenmiştir. Lale Sokaktan avluya, bir merdiven sahanlığının altından girilir. Merdiven sahanlığının hemen altında yer alan wc, duş imkanıyla birlikte kuzeyinde yer alan odada yaratılacak bir hol içinde değerlendirilmelidir. Güney bölümünde yer alan mutfağın ön cephesinin camekanla kapatılması hijyen açısından gerekmektedir. Evin, Kapulu Sokak no:3 le, kapalı olan bağlantısı yeniden açılmalı, bir bütünlük sağlanmalıdır. Avluda yer alan wc kaldırılarak kuzey bölümünde, içte yeniden yapılmalıdır (Şekil Sonuç 3.)

Abdal Dede Mahallesi Behram Paşa Sokak 32 nolu eve bir sokak aralığından girilir. Depo olduğu tahmin edilen yere giriş kapısı moloz taş duvarla kapatılmıştır. Taş duvarın yıkılarak duvar hizasından 2 cm. geriden, daha sonradan yapıldığının belli olması amacıyla yeniden örülmesi sonradan kapatıldığını ifade etmek açısından yerinde olacaktır. Doğu bölümünde, mutfakla bitişik olarak yapılmış wc, batı bölümünde oda içerisinde oluşturulacak bir hol içine alınmalıdır. Merdiven sahanlığında yer alan ve Diyarbakır evlerine özgü bir özellik olan sahanlıktaki wc aynen korunacaktır. Güney bölümünde yer alan arka odalar kullanıma açılmalıdır. Evin çocuk rehabilitasyon merkezi olarak işlevlendirilmesi önerilmiştir.

Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak 19 nolu eve bir sokak aralığından geçilerek girilir. Güney bölümünde, odanın yanında yer alan iki eyvan camekanla kapatılmıştır. Eyvanın yarı açık mekan özelliğine ters düşen bu uygulama kaldırılmalıdır. Oda pencerelerinden biri açılarak kapıya dönüştürülmüştür. İçeride oluşturulacak bir holde wc-duş imkanı sağlanacaktır. Doğu bölümünün üstüne yapılmış, tümüyle eklenti yapı kaldırılmalıdır. Batı bölümünde yer alan mutfağın ön cephesi sökülebilir yapı elemanı olan camekanla kapatılmalıdır. Avludaki B.A. merdivenler yenilenerek bazalttan yapılacaktır.

Lalebey Mahallesi, Sülüklü Sokak 38 nolu evin durumu oldukça kötüdür. Tek yapı olarak planlanan 38-40 nolu evlerden 40 nolu ev yeni bir restorasyon geçirmiştir.

Avlunun eklenti yapılardan temizlenmesi, wclerin batı bölümüne, oda içinde bir hole alınması uygun olacaktır. Ahşap doğramalar yenilenerek mutfağın önü ahşap-cam camekanla kapatılmalıdır.

Ali Paşa Mahallesi, Köylü Sokak 6-8 nolu Cemil Paşa konağının harem ve selamlık bölümleri ayrı iki yapıdan oluşmaktadır. Yapının el sanatlarının üretimini yaptığı ve satışa sunulduğu bir el sanatları merkezi haline getirilmesi uygun olacaktır.

Ziya Gökalp Mahallesi, Köylü Sokak 17 nolu evin, iki girişi bulunmaktadır ve asıl giriş doğu tarafındadır. Evin batı bölümü eklenti olup giriş kapısının üstünde, yıkık durumda bir şahnişin yer alır. Taş konsolları mevcut olan şahnişinin yeniden yapılması gerekecektir. Doğu bölümünde eyvanda yer alan, eklenti duvarla ayrılmış depo kaldırılarak eyvanın bütünlüğü sağlanmalıdır. Avluda, batı bölümünde yer alan eklenti bölüm mevcut yapıya uyum sağlayacak şekilde yeniden inşa edilmelidir. Mutfak bölümü burada tasarlanmalıdır. Wc-duş, doğu ve bölümündeki odalarda oluşturulacak hollerde yer alacaktır.

Ziya Gökalp Mahallesi, Çelik Sokak 7 nolu evin, güneybatı bölümünün üstüne yapıyla uyumsuz eklenti bir kat yapılmıştır. Bu eklentinin kaldırılması veya yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Avluda yer alan wc, doğu ve batı bölümlerinde oda içerisinde yaratılacak bir giriş holüne alınmalı, mutfağın önü camekanla kapatılarak daha hijyen hale getirilmelidir. Üst katta gezemekte yer alan wc-duş altta oluşturulacak wc-duşun üstüne yapılmalıdır. Eklenti merdivenler yenilenmelidir.

Ali Paşa Mahallesi, Hambeli Sokak 5 nolu eve girmek için bir sokak aralığından geçilir. Evde wc-duşun batı bölümünde bir odadaki hole alınması uygun olacaktır. Gelişigüzel olarak duvarla kapatılmış mutfak, daha uygun bir biçimde, sökülebilir bir malzeme olan camekanla kapatılmalıdır.

Genel olarak; geleneksel Diyarbakır evlerinde; tuvalet, banyo ve bunların tesisatları için duvarlarda ve döşemelerde alınacak tedbirler değerlendirilmelidir. Mevcut elemanların elden geçirilmesi, sağlamaştırılması gerekecektir.

Avlu köşesinde, giriş yakınında eklenti halinde duran tuvalet ve banyoların mutlaka hijyen sağlama açısından evin içine alınması gerekmektedir. Avludan geçirilecek bir atık su borusuyla kanalizasyon şebekesine bağlanacaktır. Zemin katta, odanın bir basamakla ayrılmış olan ayak terkisi bölümünün taşıyıcı sistemi, bodrum katta taş basık kemerlerle oluşturulurken araları da taş plaklarla veya ahşap direklerle geçilmiştir. Odanın oturma bölümü ise yataydaki ahşap direklerin üstünde yer alan horasan harcıyla kaplanmıştır. Ancak çoğu zaman bu iki bölüm arasındaki kot farkı yapılan yanlış uygulamalarla şap dökülerek aynı seviyeye getirilmiştir.

Ayak terkisi bölümünün gerek taşıyıcı sisteminin uygun olması ve gerekse döşemesinin taş kaplama olması burada ayırıcı bir duvarla tuvalet ve banyonun oluşumuna izin verecektir. Büyük evlerde bazı odalar bölme duvarlarıyla bölünmektedir. Mekanın bütünlüğünü bozan bu uygulamalardan kaçınmak gerekmektedir.

Kullanıcı gereksinmelerine bağlı olarak, avluya cephesi açık olan mutfakların gerek hijyen şartlarını sağlamak ve gerekse kışın soğuktan korumak için bir yapı elemanı ile kapatılması gerekmektedir. Ancak bu kapatma hafif, sökülebilir olması sebebiyle ahşapla sağlanmalıdır. Mutfak, tezgah ve dolap ilavesiyle çağdaş kullanıma uygun hale getirilmelidir.

Cephe Düzeninde Uygulamalar

Geleneksel evlere eklenti yapılmasına izin verilmemesi, evlerin üstlerine veya avlunun bir köşesine yapılan eklentilerin kaldırılması, eğer bazı zorunlu hallerde ihtiyaca karşılık olarak kaldırılamıyorsa cephe oranlarının, doku ve renklerinin tarihi cepheyle bağdaştırılması gerekmektedir. Konfor şartlarını sağlayabilmek amacıyla, bazı eyvanlar gerek duvar örgüsüyle ve gerekse metal doğramalı çerçevelerle kapatılmıştır. Cephedeki doluluk-boşluk oranları yapılan bu yanlış uygulamayla yok edilmektedir. Yazları oturup serinlemek için kullanılan yarı açık mekan kapatılmamalıdır. Ancak kapatılacaksa da tümüyle şeffaf, arada kayıt bulundurmayan ve kapıları olan bir cam duvar kullanılmalıdır.

Sülüklü Sokak 21 nolu evin batı bölümü kullanılmadığı için pencere boşluklarında ahşap doğramalar yoktur. Doğramaların orijinale uygun olarak yeniden yapılması gerekecektir. Sülüklü Sokak 12 nolu evin güney bölümünde, eyvanın üstünde yer alan basık kemerli pencerelerin doğramaları yenilenecek, tuğla duvarla kapatılmış pencere boşlukları açılacaktır. Ali Paşa Mahallesi Köylü Sokak 6 nolu evin harem bölümünde birçok pencere tuğla duvarla kapatılmış, selamlık bölümünde ise pencere boşluklarının hiçbirinde doğrama kalmamıştır. Bu pencere doğramalarının yeniden yapılması gerekecektir. Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak 7 nolu evin sıvanmış ve boyanmış duvarları temizlenmelidir. Ziya Gökalp Mahallesi Köylü Sokak 17 nolu evin bodrum kat pencere boşluklarının eklenti duvar örgüleri sökülerek yerlerine ahşap doğramalar ve önlerine de tel kafesler takılmalıdır. Yapının korkuluk ve doğramaları orijinale uygun hale getirilmelidir. Eyvanın sıvanan duvarları temizlenerek taş dokusu ortaya çıkarılmalıdır.

Yapısal Uygulamalar

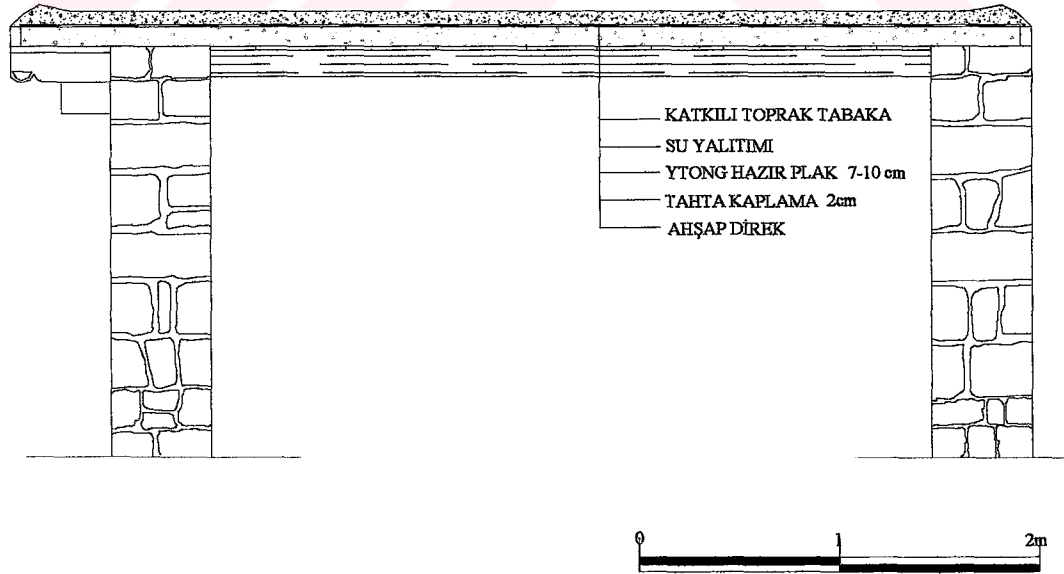
Taşıyıcı Sistem

Geleneksel Diyarbakır evlerinin taşıyıcı sisteminde meydana gelen bozulmaların giderilmesi için; enjeksiyon ve yeniden yapma yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir.

Enjeksiyon uygulamasına başlamadan önce mevcut bağlayıcı harcın laboratuvar araştırmalarının yapılması gerekecektir. Harçta bağlayıcı olarak kullanılan malzemenin kireç olması sebebiyle yeni yapılacak harçta çimentonun kullanımı sınırlı olmak zorundadır. Rijitlik katsayısı kirece göre daha fazla olan çimentonun daha kolay sertleşen bir malzeme olduğu için kullanımı kaçınılmazdır. Enjeksiyonda kullanılacak harca; ince kum, kireç ve çimento katılmalıdır. Akıcı bir kıvamda olması gereken harç, ayrılmış derzlere üstten enjekte edilerek priz alması sağlanmalıdır.

Üst Örtü

Üst örtünün toprak olması sebebiyle evlere su üstten girmektedir. Yağmur ve kar suları, periyodik bakımı çoğu zaman yapılmayan toprak damdan içeri girerek üst sıradaki taşlarda ayrışma ve erimelere sebep olmaktadır. Toprak damlar onarılrken; üst örtüyü oluşturan toprak tabakası kaldırılmalı, kavak kirişleri ve üstündeki kaplama tahtaları gerekiyorsa yenilendikten sonra kavak kirişlerin duvara oturan başları emprenye edilmelidir. Ahşap kaplama tahtasının üzerine su yalıtımı yapıldıktan sonra geçirimsizliği sağlanmış katkılı toprak tabakası serilir. Bir diğer öneri ise; ahşap kaplama tahtasının üzerine hafif bir yapı elemanı olan ytong plak yerleştirilmesidir. Plağın üzerine su yalıtımı ve daha sonra da geçirimsizliği sağlanmış katkılı ince toprak tabakası serilmelidir (Şekil Sonuç 7.). Ytong plağın konsol çıkan bölümleri taş malzemeye kaplanmalıdır. Bu yolla ucuz, daha dayanıklı, fazla bakım gerektirmeyen, böceklerle ve çiçeklenmelere karşı koyabilen, geçirimsiz bir örtü oluşturmak mümkündür.

Şekil Sonuç 8. Üst Örtü Önerisi

Tesisat Uygulamaları

Evlerin içine alınacak tuvalet ve banyoların havalandırması, dama kadar çıkan bir hava bacasıyla sağlanabilir. Mutfakta yer alan duman bacasından havalandırma bacası olarak yararlanılabilir.

Evlerde ısıtma sistemi hala kullanımda olan sobalarla devam ettirilmelidir. Bu yöntem ucuz olması sebebiyle tercih edilmelidir. Ancak sosyal kültürel hizmet binası olarak kullanılabilen bazı büyük evlerde merkezi ısıtma kullanılmalıdır.

Evlerin temiz ve pis su boruları yenilenerek sağlıklı hale getirilmelidir. Elektrik tesisatı yenilenirken görsel kirliliğe ve yapının tahribatına sebep olabilecek uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Malzeme

Geleneksel Diyarbakır evlerinde malzeme koruma yöntemi, yapılacak olan laboratuvar analizleri sonucu ortaya çıkacak olan sonuçlarla belirlenecektir. Ancak gözlemlere dayalı analizler sonucunda kullanılmış olan bazalt ve kireç taşı malzemede temizleme ve taş tamamlama yöntemlerinin uygulanması önerilmiştir.

Temizleme

Geleneksel Diyarbakır evlerinin cephelerinde görülen bozulma şekilleri hava kirliliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kentin sıcak-kuru bir iklime sahip olması sebebiyle neme bağlı olarak ortaya çıkan yosunlanma ve çiçeklenme gibi kirlenme şekilleri görülmemektedir. Gözenekli taşların kullanıldığı cephelerde kirlenmeler, partiküllerin gözeneklere girmesiyle kendisini gösterir.

Ardışık olarak kullanılan kireç taşında ise hava kirlenmesine bağlı olarak renk değişimi söz konusudur. Taşın temizlenmesi için yüzeye spreyci halinde sıkılacak suyla kirlerin yumuşatılarak uzaklaştırılması önerilmiştir. Gerekli durumlarda suyla fırçalama yöntemi de uygulanacaktır.

Püskürtülecek su düşük miktarda ve yüksek basınçla uygulanmalıdır. Kireç taşının varlığına bağlı olarak cephelerde buharla temizleme ve kimyasalların kullanımı sakınca yaratacaktır.

Sağlamlaştırma

Geleneksel Diyarbakır evlerinde kullanılan bazalt taşı sağlamlaştırmaya ihtiyaç göstermezken ardışığı olarak kullanılan kalker taşı, daha çabuk bozulması sebebiyle sağlamlaştırmaya ihtiyaç göstermektedir. Bozulmalar duvardaki yumuşak taşların erozyonla ufalanması, sülfat kristallerinin varlığına bağlı olarak kabuklanma, yüzeyin tabakalaşması ve yüzeyde 9-15 mm. derinliğinde çatlakların oluşmasıyla gerçekleşir¹⁶⁰.

Sağlamlaştırıcılar, bir fırça ile, püskürtülerek, kılcallık yoluyla ve boşluk doldurma yöntemiyle uygulanabilir, suyun duvar yüzeyince emilmesini geciktirirler. Son yıllarda silikat çözeltileri taş sağlamlaştırmasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu tedavi kireç taşında ve gövdede sülfat kristallerinin varlığı hissedildiğinde kullanılabilir¹⁶¹. Fırçalamada yüzey ıslak tutulmalı, atık maddeler bırakılmamalıdır. Kireçli suyun kireç taşına emdirilmesi sık uygulanan bir yöntemdir. Başka bir yöntem de kireç taşı üzerine yeni sönmüş kireç tabakasının emdirilmesi ve bunun iki-üç hafta ıslak tutulmasıdır. Bu tabakanın kaldırılmasıyla kirler de büyük oranda temizlenir. Daha sonra yüzey kireç, taş tozu ve kazeinden oluşan bir tabakayla kaplanır¹⁶².

Taşın Onarımı

Sağlamlaştırıcıların yetersiz kaldığı durumlarda taş yüzeyinin çürütülerek tekrar kaplanması veya taşın tümüyle yerinden sökülerek yenilenmesi gerekmektedir. Diyarbakır çevresinde geleneksel evlerde kullanılan bazaltın fiziksel ve mekanik özelliklerini taşıyan bazalt ocakları halen çalışmakta olduğu için yeni kullanılacak taşın mevcut yapı malzemesiyle uyumsuzluğu söz konusu değildir.

¹⁶⁰ J. Bowyer, Vernacular Building Conservation, London, 1980, p.40.

¹⁶¹ J. Bowyer, a.g.e., p.42.

¹⁶² J.Bowyer, a.g.e., p42

Bazalt malzemedeki kırılma ve çatlamlar genellikle yağmur sularına maruz kalan saçak altlarında nadir de olsa görülmektedir. Onarım yapılırken kullanılacak harçta priz almayı kolaylaştıracak sınırlı düzeyde portland çimentosu, taşın kendi kırığı veya tozu ve kireç harcı kullanılmalıdır.

SURİÇİ'NDE YENİ KONUT TASARIMINDA ÖNERİLER

Tarihi Suriçi bölgesinde türlü nedenlerle boşalan arsalarda yeni yapılacak evlerin planlanmasında uyulması gerekli kriterlerle aykırı yapılaşmanın önüne geçilecektir. Kriterlerin belirlenmesi için cephe ve plan tipolojileri araştırılmıştır (Ek 1-2).

Sokak dokusunun bozulması engellenerek kentsel korumanın devamlılığı sağlanmalı, arsa spekülasyonun önüne geçilerek büyük ebatlı yapıların yapılmasına izin verilmemelidir.. Tarihi bölgeye gereksiz sosyal donatılar yerleştirilerek nüfus yoğunluğu arttırılmamalıdır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 19.4.1996 tarih, 419 nolu kentsel sitler koruma ve kullanma koşullarına ilişkin ilke kararı ile kentsel sit alanlarında kültür varlığı parseline komşu parsellerde her türlü inşai ve fiziki uygulama (yeni yapım ve onarım dahil) için koruma kurulundan izin alınması gerekmektedir¹⁶³.

Çağdaş malzeme kullanılarak yapılacak yeni yapılarda kullanılacak oran ve boyutlar tarihi yapılara saygılı olmalı, geri planda bırakmamalıdır. Dış cephe tasarımının bölgenin mimari özelliklerine uygun olmasına, doku ve renk özelliklerinde uyuma dikkat edilmelidir. Yeni yapıların subasman seviyesi 1.00 m. olmalı ve gabariye dahil edilmelidir. Sokak kapılarının genişliği 1.20 m. yi aşmamalı, en/boy oranı 1/1.8 ile 1/2.2 arasında olmalıdır. Pencere ve sokak kapıları; basık, dilimli veya yarım daire kemerli olarak yapılabilir. Pencereilerin en/boy oranları 1/1.8 ile 1/2.2 arasında olmalıdır.

¹⁶³ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, Ankara, 1999, s.3.

Zemin katta, sokak cephelerinde pencereler cephe uzunluğunun %35'ini geçmemelidir ve pencere eni en fazla 0.70 m. tutulmalıdır. Pencere parapeti yol kotundan 2.00 m. yükseklikten başlamalıdır. Üst kattaki pencereler cephe uzunluğunun %50 'sini geçmemelidir¹⁶⁴. Pencere genişliği en fazla 1.00 m. olmalıdır.

Sokak cephesinde açık çıkma yapılmamalı, sadece kapalı çıkmaya sokak genişliğinin 5 m.den fazla olduğu durumlarda izin verilmelidir. Çıkma derinliği en fazla 1.00 m. ve kat yüksekliği en az 3.00 m. olmalıdır. Çıkmaların ön cephesine pencere açılmaz. Ancak yan taraflarına sokağı görebilecek pencereler açılabilir. Damlar teras çatı olmalı ve saçak payları 0.50 m. yi geçmemelidir.

Yeni yapılaşmada çağdaş yapı malzemesi kullanmak gerekmektedir Ancak eski taklit edilmemeli, geleneksel bazı elemanlar stilize edilerek tekrardan kullanılabilir.

¹⁶⁴ Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı Açıklama Raporu Plan Notları, İstanbul, 1990.

KAYNAKLAR

AĞARYILMAZ, İ., (1991), Diyarbakır Kenti Tarihi Yapısı, Sorunları ve Korunması İçin Temel Yaklaşımlar, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi.

AHUNBAY, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

AKBULUT, İ., (1994), 'Diyarbakır Hanları ve Eski evleri', İlgi dergisi, Sayı.79, Sonbahar, s.5.

AKÇURA, N., (1992), "Günümüzde Tarihi Çevre Koruması Konusunda Görüşler", Mimarlık Dergisi, Sayı:249, TMMOB, Ekim.

AKOZAN, F., (1977), Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul.

ALİOĞLU, F., (1989), Geleneksel Mardin Şehir Dokusu ve Evleri Üzerine Bir İnceleme, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

ALSAÇ, Ü., MADRAN, E., ve ÖZGÖNÜL, (1990), N., Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Onarılması Konularında Kaynakça, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ankara.

ALTINYILDIZ, N., (1997), Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

AKIN, G., (1984), 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel ev Tiplerinde Anlam', Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

AREL, A., (1982), Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar, Ege Üniversitesi, İzmir.

ARSLAN, R., (1991), "Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesimde Toplumsal-Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği, Ankara.

ASATEKİN, G., (1994), The Role Of The Inhabitants In Conservation A Proposal For The Evaluation Of Traditional Residential Architecture In Anatolia, Ph.D. Thesis, Midle East Technical University, Ankara.

AVŞAROĞLU, A., H., (1999), Geleneksel Diyarbakır Kenti ve Evleri Üzerine Bir Konuşma, 30-07-1999, Diyarbakır.

AYGEN, Z., (1992), Koruma ve Kullanıcı Katkısı Tarihsel Temeller ve Günümüzdeki Olanaklar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

BEYSANOĞLU, Ş., (1997), Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi. cilt.1, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Ankara.

BEYSANOĞLU, Ş.,(1999), “Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi”, Diyarbakır Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BİNOĞUL, E., (1991), “Diyarbakır İli ve Anahatlarıyla Diyarbakır Tarihi”, Diyarbakır’ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu’na 70. Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği, Ankara.

BİNAN, C., (1991), Diyarbakır Kenti Tarihi Yapısı, Sorunları ve Korunması İçin Temel Yaklaşımlar, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

BİNAN, C., (1999), Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü’nden Günümüze Düşünsel Gelişiminin Uluslararası Evrim Süreci, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

BİNAN C., (2001), “Türkiye’de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler”, Taç Vakfı’nın 25 Yılı Anı Kitabı, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, Derleyen; Haluk Sezgin, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

BİNAN, U., D., (1993), Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

BOWYER, J., (1980), Vernacular Building Conservation, The Architectural Press Ltd, London.

BÜYÜKMIHÇI, G., (1997), Taş Sivil Mimarlık Örneklerinde Korumaya Yönelik Yöntem Önerileri ve Bu yöntemlerin Kayseri Örneğinde Uygulanışı, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

CAN, C., (1991), ‘Diyarbakır Tarihi Çevre Değerlerinin Kronolojik Yerleşmesi ve Şehir Strüktürü’, Diyarbakır’ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu’na 70 Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

CEYLAN, O., (1989), Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimi, Basılmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

ÇAKMAK, S., (1997), The Preservation Concept In the World And In Turkey During Historical Period, A Thesis For Master's Degree, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

ÇEÇENER, B., (1995), İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları, Mimarlar Odası, İstanbul.

ÇELİK, N., (2000), Ankara Kalesi ve Kaleiçi Yerleşim Dokusunun Korunabilmesi Amacıyla Bir Yöntem Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

DAĞ, R.; KART, E.,(1998), "Göçün Kent Makroformuna Etkileri", Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kent Ölçeğinde Araştırılması, TMMOB, Ankara.

"Diyarbakır", Gelişim Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt.8, İstanbul, Gelişim Basım ve Yayım, 1976.

"Diyarbakır" İslam Ansiklopedisi, cilt.3. s.601, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1963.

ERDER, C., (1975), Tarihi Çevre Bilinci, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

ERGİNBAŞ, Doğan, 1953Diyarbakır Evleri, İstanbul, İstanbul teknik Üniversitesi,.

ELDEM, S., H., (1984), Türk Evi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

ENER, SEMRA, (2001), "Kültürel Mirasın Korunmasında Genel Yaklaşım ve Yerel Yönetimler", Taç Vakfı'nın 25 Yılı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, Türkiye Anıt ve Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

ESİN, T., (1996), "Doğal Taş Malzemenin Fiziksel Özellikleri ve Dayanıklılık İlişkisi", Yapı Dergisi, Sayı:171, s.97-102, İstanbul.

FEILDEN, M. B., (1997), Conservation Of Historic Buildings, St. Edmundsbury Press Ltd, Suffolk.

FERSAN, N., Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

FRODL, W., çev., ÖZER, B., (1966), "Anıtlar, Bakım ve Onarımları", Akademi, sayı:5, s.4-13,.

GABRIEL, A., Türkiye Tarih ve Sanat Memleketi. Çev. Azra Erhat, Yapı Kredi Yayınları.

GABRIEL A., Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale, Paris.

GÖKALTUN, E., (1998), "Atmosferik Kirliliğin Yapı Malzemeleri Hasarına Etkisi", Yapı Dergisi, Sayı:198, s.114-117, İstanbul.

GÜLEÇ, A., (1997), "Tarihi Yapılarda Koruma: Kimyasal Sağlamlaştırıcılar ve Koruyucular", Yapı Dergisi, Yapı Kimyasalları Özel Eki, Sayı:185, İstanbul.

GÜNELİ, Z., YILMAZ, A., YILDIRIM, M., (1998), "Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisi'nde Mekan Örgütlenmesi ve Geleceğe Yansıması", Mozaik Dergisi, s.38-43, Nisan.

İLHAN, M., (1991), "Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu' na 70. Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

KIZIL, F., (1978), Toplumsal Geleneklerin Konut İçi Mekan Tasarımına Etkisi ve Toplumsal Geleneklerimizi Daha İyi Karşılacak Konut İçi Fiziksel Çevre Koşullarının Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul.

KONYAR, B., (1936), Diyarbakır Yıllığı, cilt.3,Diyarbakır.

KUBAN, D., (1965), Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

KUBAN, D., (1971), "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", Vakıflar Dergisi, Sayı. VIII, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

KUBAN, D., (1995), Türk Hayatlı Evi, Eren Yayıncılık, İstanbul.

KUBAN, D., (2001), Türkiye’de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KULOĞLU, N., (1994), Konuttaki İşlevsel Değişimin Tarihi Çevrelerin Korunmasında Oluşturduğu Güçlükler ve Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

KÜÇÜKERMEN, Önder, Kendi Mekanının Arayışı İçinde TÜRK EVİ, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

KÜÇÜKERMEN, Önder, 1981 “Geleneksel Türk Evinde Çevre Tasarımı ve Oda Kavramı”, Akademi 10 Mimarlık ve Sanat Dergisi, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Yayın No:82, s.36-37. İstanbul.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

MURTAGH, W. J., (1997), Keeping Time, The History And Theory of Preservation In America, , John Willey & Sons Inc, New York.

MUTLU, A., (1975), “Türk Evi ve Türk Mahalleleri”, Arkitekt Dergisi, Sayı.3s.127,

OBERLANDER, J; K., H, Leman, R., Editor: McKinnan, Mary, (1989), “Restoration Principles And Procedures”, Heritage Trust, British Columbia, Ministry Of Municipal Affairs,.

OBERLANDER, J., KALMAN, H., LEMAN, R., (1989), Editor: McKinnan, Mary, “Principles of Heritage Conservation” Heritage Trust, British Columbia, Ministry Of Municipal Affairs,.

OKYAY, İ., Kentsel Koruma ve Geliştirme Planlaması, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

ÖZKAN, S., (2001), “Yaşadıklarım”, XXI Mimarlık Kültürü Dergisi, Sayı.7 s.30.Mart-Nisan.

ÖZDEMİR, G., (1997), Yapıdaki Ayrışmış Taşların Tamamlanmasında Uygun Bağlayıcı Seçimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

PENELİS, G; KARAVEZİROĞLU, M., ve PAPAYİANNİ, J., “Grouts For Repairing And Strenghtening Old Masonry Structures”, Structural Repair And Maintenance Of Historical Buildings, Computational Mechanics. Boston.

RAMSAY, W.M. (1962), The Historical Geography of Asia Minor, Adolph M. Hakkert-Publisher, Amsterdam.

RAPOPORT, A., (1969), House Form And Culture, London, Prentice-Hall,.

SEZGİN, H., (1981), “Anadolu Türk Vernaküler Mimarisinin Yayılma ve Etki Alanları”, Akademi 10 Mimarlık ve Sanat Dergisi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Sayı 82, , s27-30, İstanbul.

SHOPSİN, W. C., (1989), Restoring Old Buildings For Contemporary Uses, , Whitney Library Of Design, New York.

SÖZEN, M., (1971), Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul.

ŞENER, H., (1977), Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu İle Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, , İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

“Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı”, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, 1996.

TANYELİ, U., (1987), Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15.yy), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TAPAN, M., (?), Koruma Bilinci, İstanbul.

TOGAY, H., (1947), “Diyarbakır Evleri”, Arkitekt Dergisi, s.165-191,

TOSUN, Y., (1979), ‘17-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu’da Osmanlı Türk Şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları,’ Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

TUNCER, O. C., (1999), Diyarbakır Evleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Ankara.

TURANI, A., (1995), Sanat Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

TÜRKER, S.,(1990), “Ahşap”, Yapı Malzemesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TÜRKER, S.,(1990), “Doğal Taşlar”, Yapı Malzemesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

TÜRKYILMAZ, A., (1998), Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.

ÜNLÜ, A., (1986), Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

WEAVER, M. E., (1993), Conserving Buildings, John Wiley & Sons Inc., New York.

WENZEL, F., (1993), "On the State Of Structural Repair of Masonry", Structural Repair and Maintenance of Historical Buildings, Edited by. C.A. Brebbia, Computational Mechanics Publication, Boston.

YILDIRIM, M., (1996), Diyarbakır Hasan Paşa Hanı Koruma ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yıldız Üniversitesi Koruma Grubu, Diyarbakır Belediyesi Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı Açıklama Raporu-Plan Notları, İstanbul, Yıldız Üniversitesi, 1990.

YILMAZÇELİK, İ., (1995), XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ZEREN, N., (1981), Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

YEREL SÖZLÜK

- Cas** :Süzülmemiş kireç, külhan külü, kum ve keçi kılı ile kitreden oluşan harç.
- Delil** :Hac yoluna rehberlik eden kimse.
- Ev Ortası** :Sofa
- Gezemek** :Eyvan önünde uzun balkon.
- Kadeh** :Havuzda fişkırın suyun dolduğu oyma taş.
- Karasıva** :Oda döşemelerinde tahta kaplama üzerine yerleştirilen toprağa verilen ad.
- Kitre** :Dikenden çıkartılan bir çeşit zamk.
- Koltuk** :Arka tarafta bulunan ve genellikle tepe pencereleriyle aydınlatılan ikinci derecede oda.
- Kühul** :Süzme kireç, yumurta akı, mısır püskülü karışımı harç.
- Loğ** :Toprağı tesviye etmek için silindir taş.
- Paca** :Kapaksız dolap.
- Pişrük** :Toprak ve saman tabakalarıyla küpler halinde oluşturulup bekletilen daha sonra dam sıvası olarak kullanılan çamur.
- Serdap** :Bodrum katlarında serinlemeye yarayan soğukluk.
- Sokak Arası** :Avluyu dışarıdan görünmekten koruyan geçit.
- Şahnişin** :Taş konsol ve üzerinde ahşap konsollarla binadan sokağa çıkma.
- Tütünlük** :Mutfak ocağının sokak duvarında açılan veya dam üzerinde ahşap çatkılı çamur sıvalı bacası.
- Zerzembe** :Bodrum katta kiler.

EKLER

EK1 : PLAN TİPOLOJİSİ

EK2 : CEPHE TİPOLOJİSİ

EK3 : DİYARBAKIR'DA KORUNMASI GEREKLİ TESCİLLİ EVLERİN LİSTESİ

EK4 : İNCELENEN GELENEKSEL EVLER KATALOĞU

EK5 : DİYARBAKIR SURİÇİ İNCELENENEN BÖLGE İŞLEVSEL ANALİZİ

EK6 : DİYARBAKIR SURİÇİ İNCELENENEN BÖLGE KAT ADEDİ ANALİZİ

EK7 : DİYARBAKIR SURİÇİ İNCELENENEN BÖLGE YAPI DURUMU ANALİZİ

EK8 : DİYARBAKIR SURİÇİ İNCELENENEN BÖLGE KORUNMASI GEREKLİ
DEĞERLER PAFTASI

EK9 : İNCELENEN EVLERİ GÖSTERİR ADRES PAFTASI

EK10:İNCELENEN EVLERİN KATALOG VE ÇİZİMLERİ

GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİ PLAN TİPOLOJİSİ			
			ORTA AVLULU
			İÇ AVLULU
			DIŞ AVLULU PLAN TİPİ
			PARÇALI U TİPİ
			U TİPİ
			L TİPİ

**EK3: DİYARBAKIR İL MERKEZİNDE BULUNAN 1710-5805 SAYILI
YASALAR UYARINCA KORUNMASI GEREKLİ EVLERİN LİSTESİ**

NO	ADRES	PAFTA	ADA	PARSEL
1	Abdaldede Mahallesi Teyze Sokak No:19	19	399	53
2	Süleyman Nazif Mahallesi Ocak Sokak No:21-23	8	438	43
3	Süleyman Nazif Mahallesi Saitpaşa Sokak No:10	8	443	9
4	Süleyman Nazif Mahallesi Saitpaşa Sokak No:12	8	443	22-23
5	Süleyman Nazif Mahallesi Saitpaşa Sokak No:15	8	438	4
6	Abdaldede Mahallesi Behram Paşa Sokak No:21	19	377	1
7	Ziya Gökalp Mahallesi Behram Paşa Sokak No:48	10	396	22-23
8	Abdaldede Mahallesi Abdin Paşa Sokak No:33	19	402	1
9	Ali Paşa Mahallesi Din Sokak No:3	18	257	8
10	Ali Paşa Mahallesi Kurdoğlu Sokak No:27	18	280	100
11	Ziya Gökalp Mahallesi Hanbelli Sokak No:16	10	418	21
12	Ali Paşa Mahallesi Hanbelli Sokak No:5	17	278	3
13	Ali Paşa Mahallesi Birinci Sokak No:18	18	258	8
14	Ali Paşa Mahallesi Köylü Sokak No:6	18	255	1
15	Ziya Gökalp Mahallesi Kapı Sokak No:3	10	396	15
16	Ziya Gökalp Mahallesi Lale Sokak No:27	10	396	19
17	Ziya Gökalp Mahallesi Lale Sokak No:30 Karşısı	9	415	10
18	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:7	10	396	24
19	Ziya Gökalp Mahallesi Kılıçlı Sokak No:6	9	415	15-16
20	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:	10	417	3
21	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:3	10	417	2
22	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:3	10	416	7
23	Lale Bey Mahallesi Kırkdirek Sokak No:13-15	14	297	8,9
24	Lale Bey Mahallesi Çıkmaz Sokak No:3	14	297	31
25	Ziya Gökalp Mahallesi Dörtler Sokak No:35	9	422	4
26	Ziya Gökalp Mahallesi Devekaldıran Sokak No:9	14	297	23
27	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:19	10	420	8,9
28	Lale Bey Mahallesi Sülüklü Sokak No:40	14	297	50
29	Lale Bey Mahallesi Sülüklü Sokak No:38	14	297	14
30	Lale Bey Mahallesi Sülüklü Sokak No:32	14	297	33
31	Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu Sokak No:13	10	419	2
32	Ziya Gökalp Mahallesi Abacı Sokak No:5	10	417	21
33	Ziya Gökalp Mahallesi Abacı Sokak No:3	10	417	22
34	Lale Bey Mahallesi Ana Sokak No:6	14	298	5
35	Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak No:7	10	418	17
36	Lale Bey Mahallesi Taşkırın Sokak No:5	14	295	12
37	Lale Bey Mahallesi Dörtler Sokak No:55	14	295	19,29,21
38	Lale Bey Mahallesi Orta Sokak No:1	14	296	12
39	Ziya Gökalp Mahallesi Dörtle Sokak No:1	9	441	3
40	İskenderpaşa Mahallesi Telgrafhane Sokak No:63-65	2	134	36
41	Camii Kebir Mahallesi Müze Sokak No:29	5	353	2
42	Camii Kebir Mahallesi Müze Sokak No:3	5	351	2,3
43	Ziya Gökalp Mahallesi Kuşçular Sokak No:1	9	403	1

NO	ADRES	PAFTA	ADA	PARSEL
44	Ziya Gökalp Mahallesi Artıklar Sokak No:8	9	408	5
45	İnönü Mahallesi Telgrafhane Sokak No:20-Ziya Gökalp Sokak No:14	3	148	20,23,24
46	Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:3	5	334	3
47	Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:1	5	334	4
48	Camii Kebir Mahallesi Pirinççi Sokak No:5	5	335	3
49	Camii Kebir Mahallesi Telgrafhane Sokak No:18	5	444	1
50	İnönü Mahallesi Manav Sokak No:1	3	455	29
51	İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak	3	455	33
52	İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:21	3	152	35
53	İnönü Mahallesi Güllü Sokak No:3	3	149	8
54	İnönü Mahallesi Tuncay Sokak No:2	3	150	2
55	Camii Kebir Mahallesi Telgrafhane Sokak No:39	5	332	7
56	İskenderpaşa Mahallesi Telgrafhane Sokak No:1	2	133	11
57	Ziya Gökalp Mahallesi Gökalpler Sokak No:7	9	407	1,12
58	Ziya Gökalp Mahallesi Yeşil Sokak No:6	9	407	13,14
59	Ziya Gökalp Mahallesi Ziya Gökalp Caddesi No:4	9	405	6
60	Ziya Gökalp Mahallesi Tahtalı Çeşme Sokak No:1-3	9	405	4,5
61	İskenderpaşa Mahallesi Tahtalı Çeşme Sokak No:10	2	134	20
62	Savaş Mahallesi Küçük Kavas Sokak No:6	35	390	4
63	Savaş Mahallesi Yukarı Ali Emir Sokak No:14	35	395	2
64	Savaş Mahallesi Büyük Sürgü Sokak No:20	35	385	14
65	Savaş Mahallesi Büyük Sürgü Sokak No:18	35	385	13
66	Cemal Yılmaz Mahallesi Dumlupınar Sokak No:2	32	30	3
67	Özdemir Mahallesi Sabuncu Sokak No:26	46	218	25,47
68	Özdemir Mahallesi Zingilli Sokak No:10	46	194	5,6
69	Cemal Yılmaz Mahallesi Şair Sırrı Sokak No:2	32	247	1
70	Hasırlı Mahallesi Çizmeci Sokak No:1	49	673	98
71	Hasırlı Mahallesi Aşağı Saman Sokak No:5	49	673	99
72	Hasırlı Mahallesi Köprülü Sokak No:36	50	232	11
73	Hasırlı Mahallesi Köprülü Sokak No:41	50	231	1
74	Hasırlı Mahallesi Muallak Sokak No:26	49	673	213,228,229
75	Dabanoğlu Mahallesi Marangozlar Sokak No:23	36	171	14
76	Dabanoğlu Mahallesi Kadı Cami Geçidi No:2	36	169	(5)8,9,10
77	Dabanoğlu Mahallesi Tuzlu Sokak Çıkmazı No:14	36	163	12
78	Dabanoğlu Mahallesi Nar Sokak No:29	38	160	20
79	Özdemir Mahallesi Bıyıklı Mehmet Paşa S. No:136	45	201	49
80	Özdemir Mahallesi Paşa Hamamı Sokak No:1	45	201	29
81	Savaş Mahallesi Yukarı Ali Emiri Sokak No:7-9	35	382	29
82	Savaş Mahallesi Yukarı Ali Emiri Sokak No:13	35	382	31
83	Savaş Mahallesi Palancılar Sokak No:9	35	381	32
84	Özdemir Mahallesi Şeftali Sokak No:6	45	200	18
85	Özdemir Mahallesi Göçmen Sokak No:17	45	197	24,25
86	Dabanoğlu Mahallesi Yiğit Ahmet Sokak No:32	37	175	2
87	Dabanoğlu Mahallesi Dabanoğlu Sokak No:5	36	174	10
88	Dabanoğlu Mahallesi Tütenk Sokak No:1	38	176	5

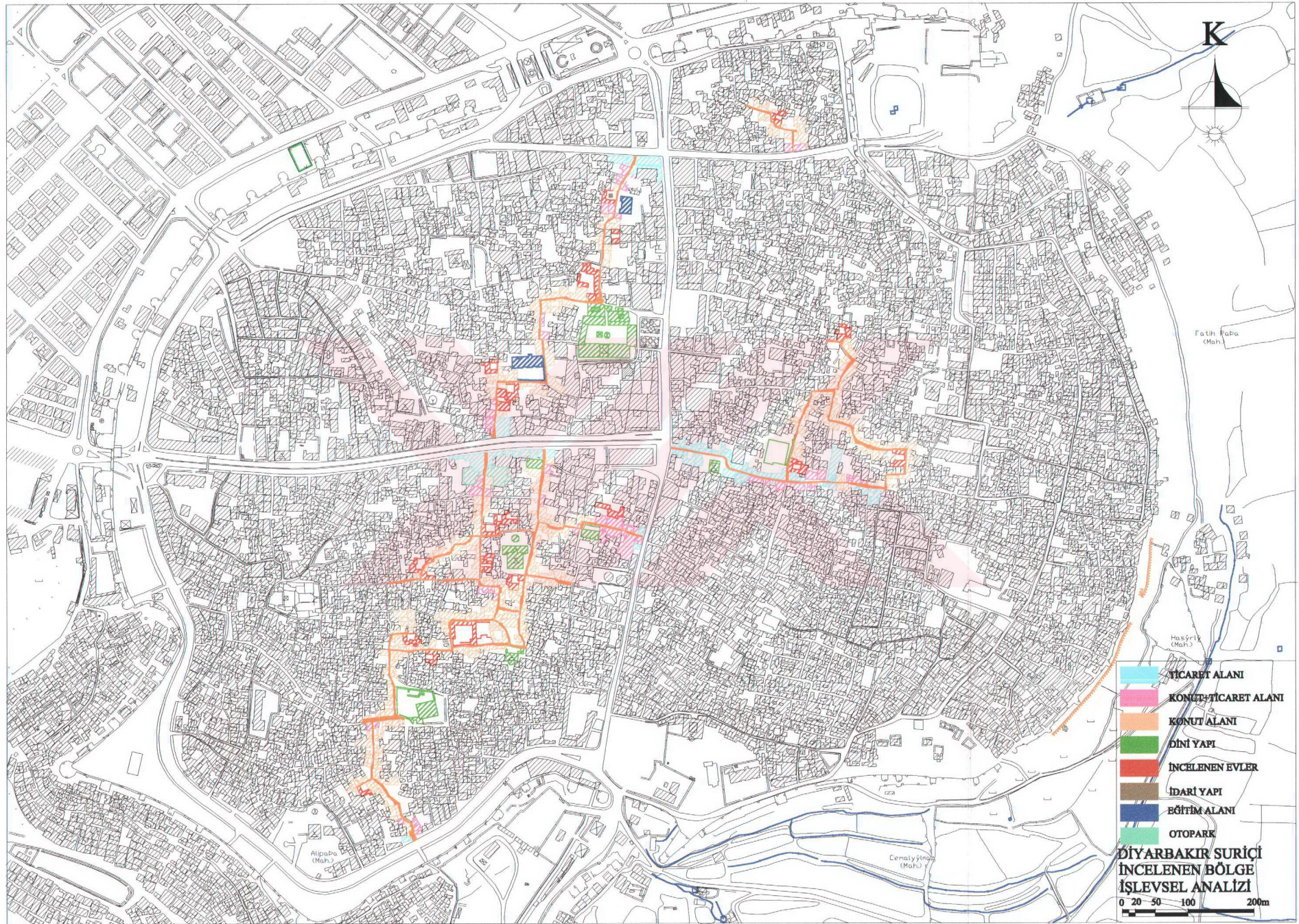
NO	ADRES	PAFTA	ADA	PARSEL
89	Özdemir Mahallesi Altay Sokak No:2-3	45	190	15,16(1)
90	Özdemir Mahallesi Yağcı Sokak No:2	45	192	6
91	Özdemir Mahallesi Kurşunlu Cami Sokak No:17	45	214	6
92	Özdemir Mahallesi Kurşunlu Cami Sokak No:10	45	215	2
93	Cevat Paşa Mahallesi Çelikmen Sokak No:2	42	40	
94	Dabanoğlu Mahallesi Çakmak Sokak No:	36	174	13
95	Özdemir Mahallesi Yılmaz Sokak No:12	45	201	9
96	Özdemir Mahallesi Bıyıklı Mehmet Paşa S. No:156	45	203	2,3
97	Bıyıklı Mehmet Paşa Sokak No:152	45	203	1
98	Özdemir Mahallesi Altay Sokak No:43	45	213	10
99	Özdemir Mahallesi Saloğlu Sokak No:28	44	211	16
100	İnönü Mahallesi Yıldız Sokak No:13	4	798	10
101	İnönü Mahallesi Yardımcı Sokak No:1	4	144	24
102	Cevat Paşa Mahallesi Çelikmen Sokak No.:10	42	39	27
103	Cevat paşa Mahallesi Kozlu Sokak No:19	39	56	7
104	Cevat paşa Mahallesi Kozlu Sokak No:13	39	56	9
105	Cevat paşa Mahallesi Kozlu Sokak No:17	39	56	8
106	Cevat paşa Mahallesi Kendili Sokak No:1	39	56	10

EK4: İNCELENEN GELENEKSEL EVLER KATALOĞU

Yapılan çalışmada, Sur içinden 24 ev örneklem olarak seçilmiştir. Evlerin özgün niteliklerini yoğun bir şekilde korumaları, fiziksel özellikleri nedeniyle korumaya elverişlilik göstermeleri seçim kriterlerini oluşturmuştur.

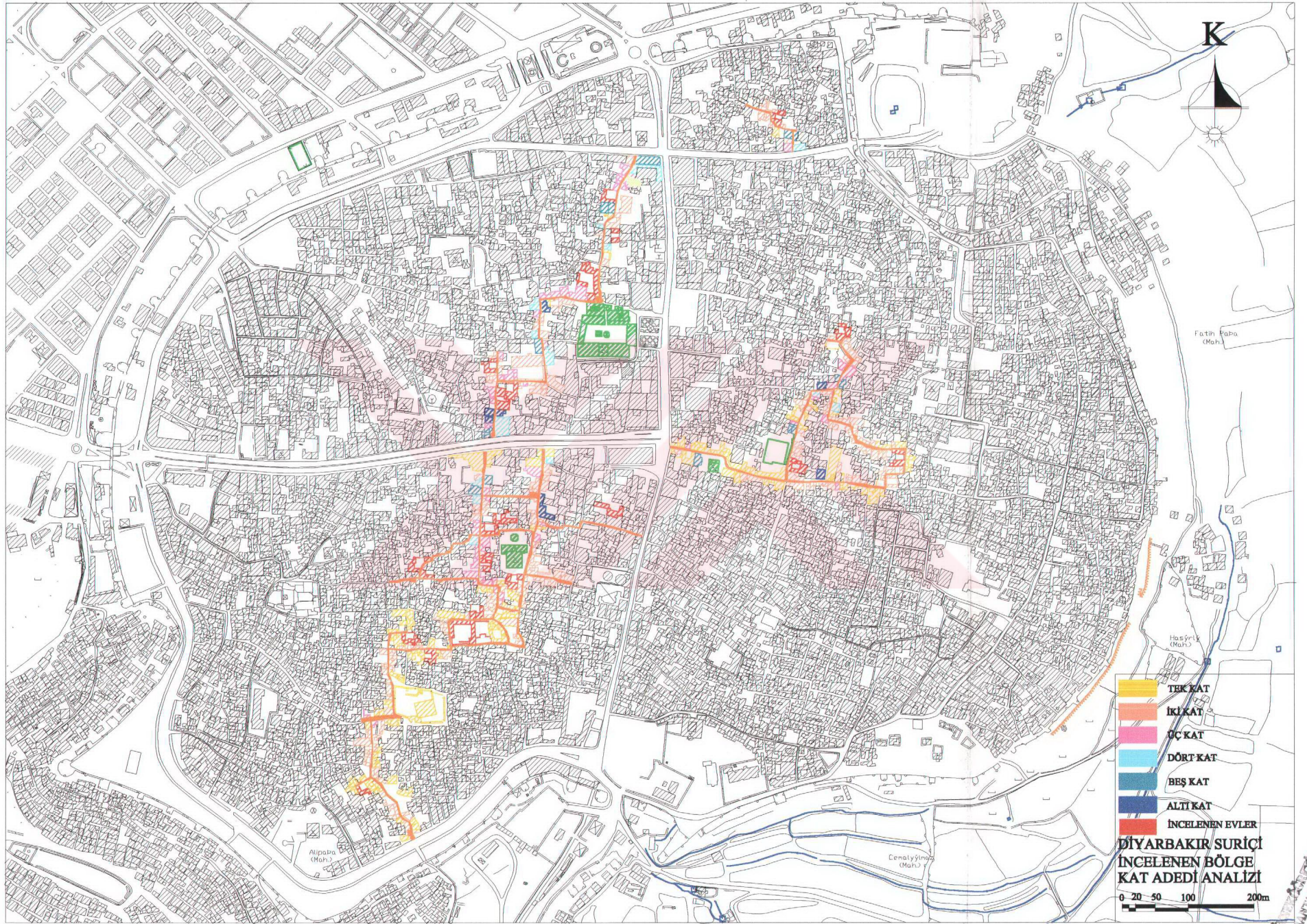
İncelenen Yapıların Listesi:

- 1 İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:27
- 2 İnönü Mahallesi Manav Sokak No:1
- 3 Camii kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:3-5
- 4 Camii kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:1
- 5 Ziya Gökalp Mahallesi Gökalp Sokak No:4
- 6 Camii Kebir Mahallesi Yeşil Sokak No:6
- 7 Ziya Gökalp Mahallesi Gökalpler Sokak No:7
- 8 Süleyman Nazif Mahallesi Sait Paşa Sokak
- 9 Ziya Gökalp Mahallesi Kılıç Sokak No:6
- 10 Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:12
- 11 Lalebey Mahallesi Sülüklü Sokak No:21
- 12 Lalebey Mahallesi Sülüklü Sokak No:38-40
- 13 Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:19
- 14 Ziya Gökalp Mahallesi Lale Sokak ve Kapulu Sokak No:27
- 15 Abdaldede Mahallesi Behram Paşa Sokak No:32
- 16 Ziya Gökalp Mahallesi Köylü Sokak No:17
- 17 Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak No:7
- 18 Alipaşa Mahallesi Köylü Sokak No:6
- 19 Ali Paşa Mahallesi Hambeli Sokak No:5
- 20 Ali Paşa Mahallesi Bölüm Sokak No:13
- 21 Savaş Mahallesi Göçmen Sokak No:17
- 22 Kurşunlu Cami Sokak Özdemir Mahallesi No:10
- 23 Dabanoğlu Mahallesi Kadı Cami Sokak No:29
- 24 Cevat Paşa Kozlu Sokak No:13

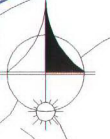

- TİCARET ALANI
- KONUT-TİCARET ALANI
- KONUT ALANI
- DİNİ YAPI
- İNCELENEN EVLER
- İDARİ YAPI
- EĞİTİM ALANI
- OTOPARK

DIYARBAKIR SURIÇİ
İNCELENEN BÖLGE
İŞLEVSEL ANALİZİ
0 20 50 100 200m

K

Fethi Paşa (Mah.)

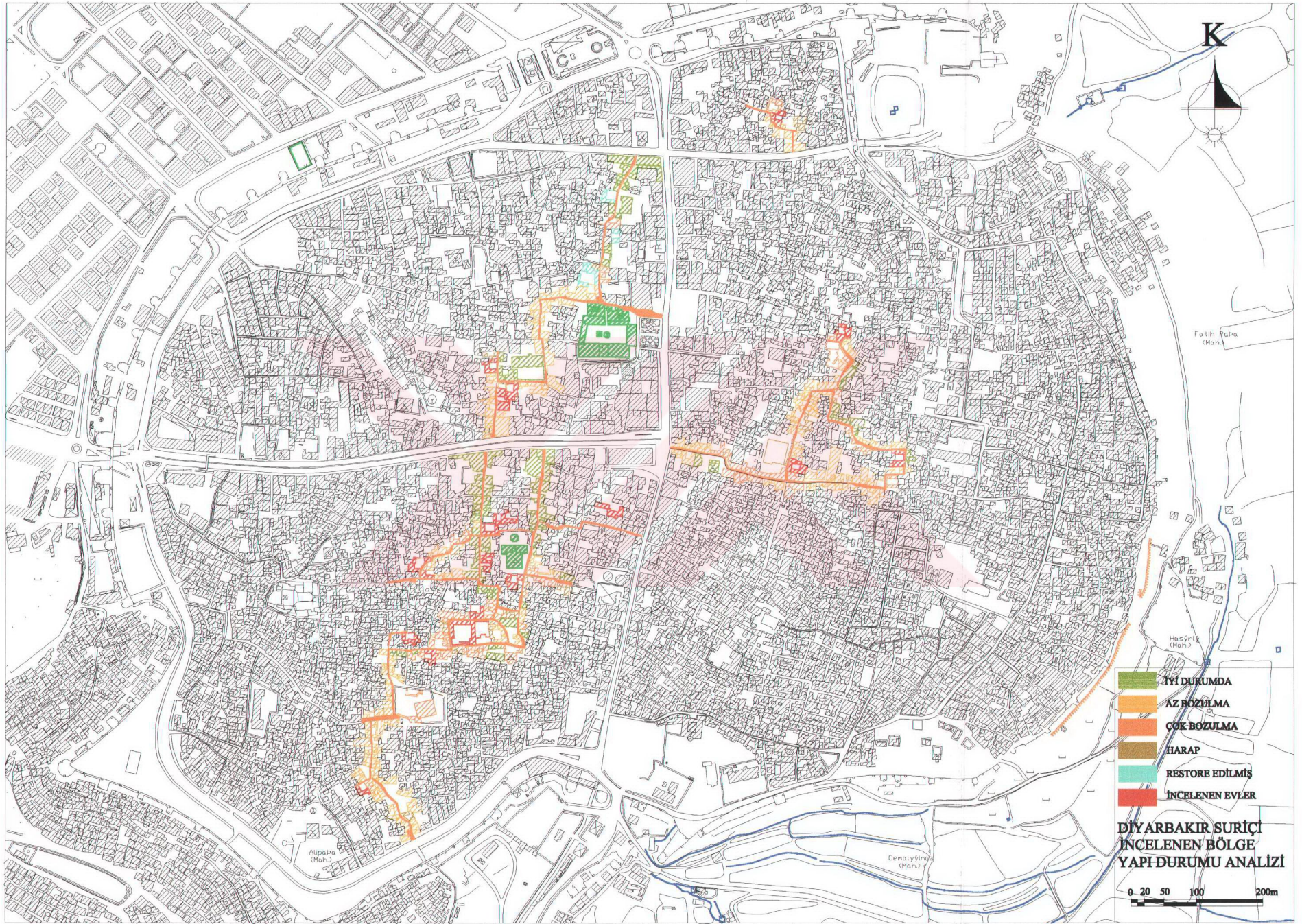
Hasret (Mah.)

Alipaşa (Mah.)

Cenabiyim (Mah.)

- TEK KAT
 - İKİ KAT
 - ÜÇ KAT
 - DÖRT KAT
 - BEŞ KAT
 - ALTI KAT
 - İNCELENEN EVLER
- DIYARBAKIR SURİÇİ**
İNCELENEN BÖLGE
KAT ADEDİ ANALİZİ
- 0 20 50 100 200m

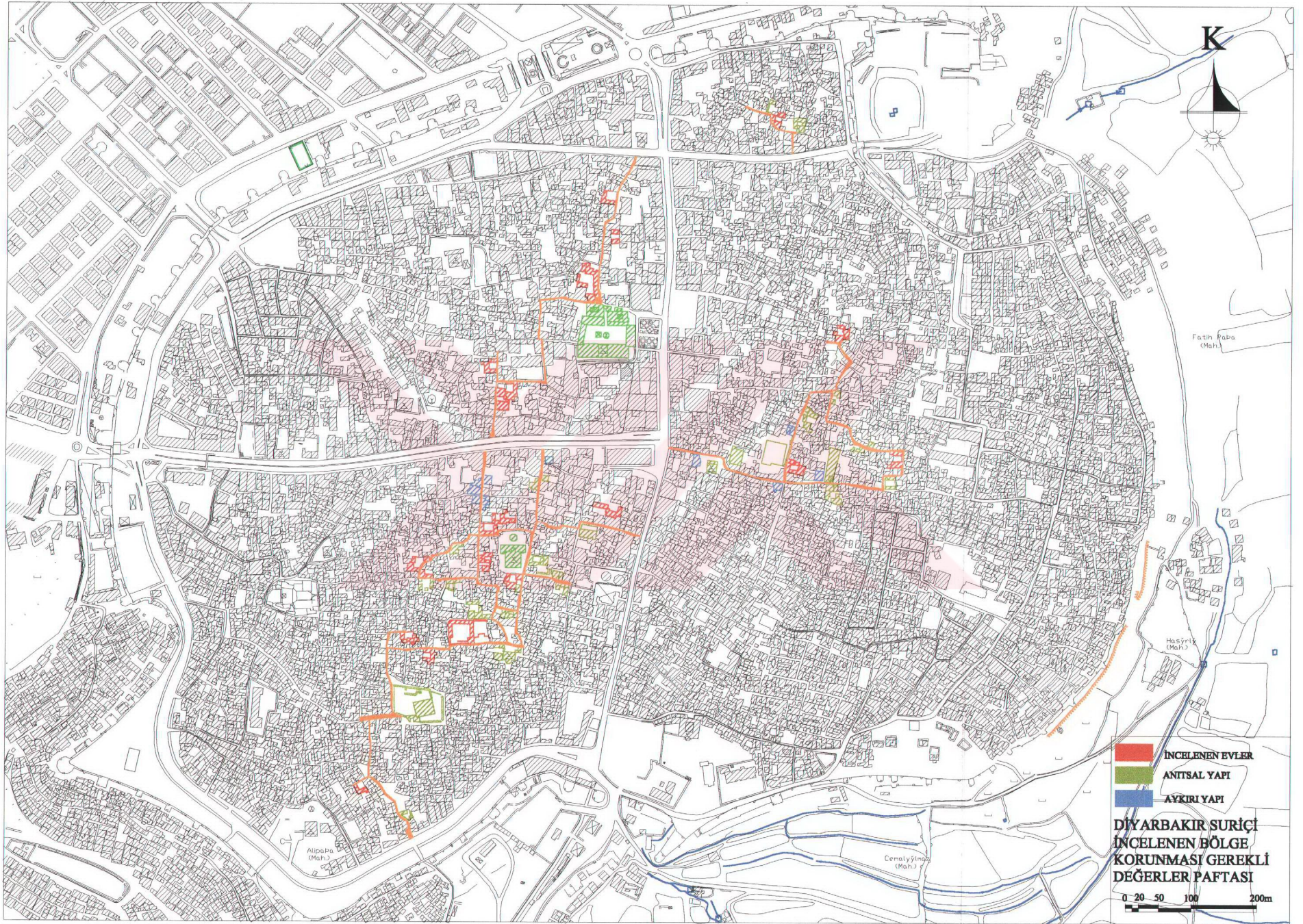
İÇİŞİLER BAKANLIĞI MÜHÜRÜ

- İYİ DURUMDA
- AZ BOZULMA
- ÇOK BOZULMA
- HARAP
- RESTORE EDİLMİŞ
- İNCELENEN EVLER

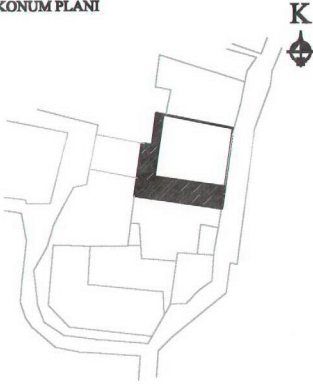
**DIYARBAKIR SURİÇİ
İNCELENEN BÖLGE
YAPI DURUMU ANALİZİ**

0 20 50 100 200m

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	İnönü Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:27	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	152/35	Dış Avlulu	Tek Göz Eyvanlı
YAPIM TARİHİ	1886		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma M		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		İZ VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

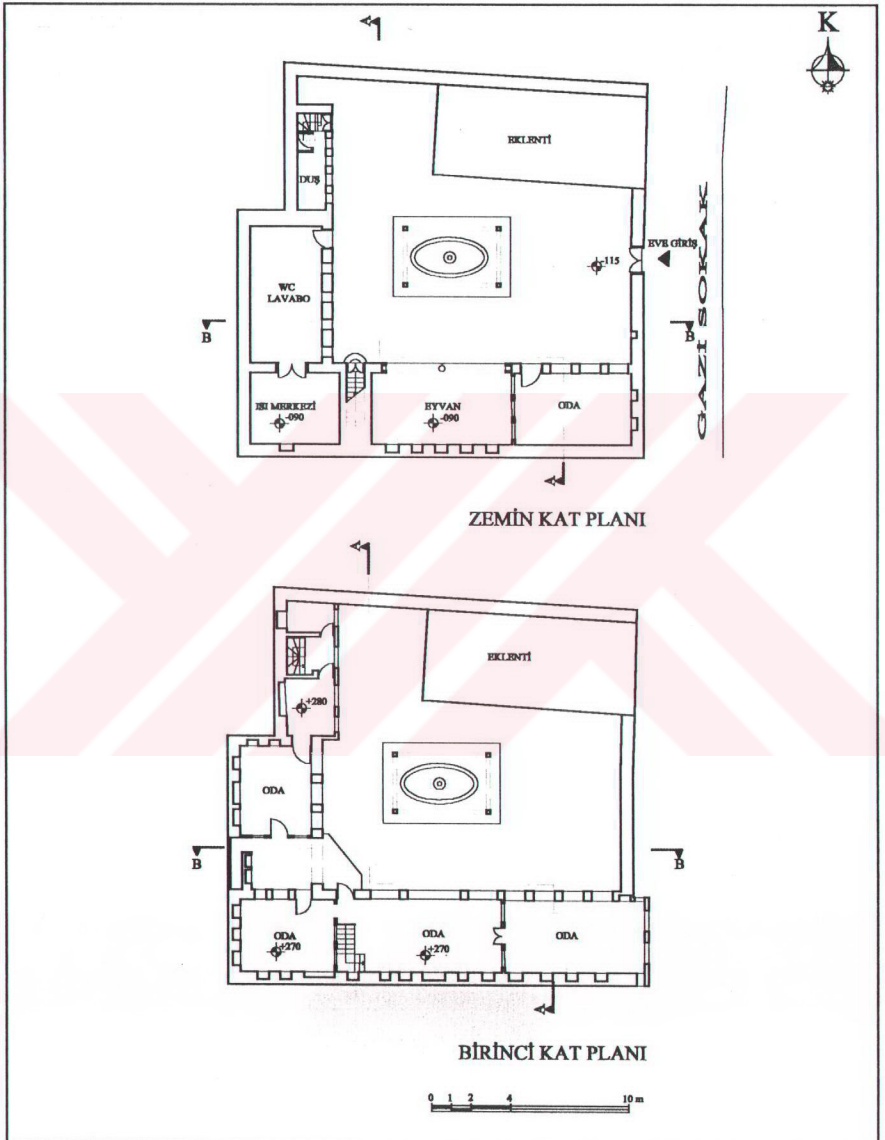
YAPISAL DURUM

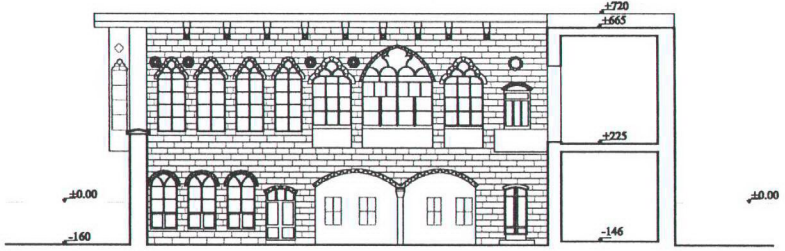
İyi	Orta	Kötü	Harap
Yapı yeni restore edilmiş ve işler durumda. Bir onarıma ihtiyaç duymamaktadır.			

BOZULMALAR

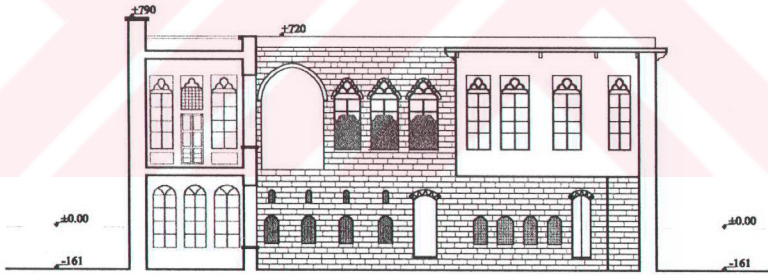
PLANDA	CEPHEDE
Avluda, gereksinimi karşılamak üzere ek yapı yapılmış.	

KATALOG NO:1

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

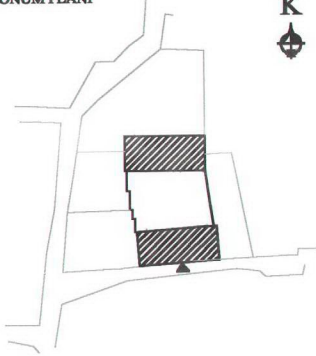

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	İnönü Mahallesi Manav Sokak No:1	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	146/28	İç Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Kızılay Aş Evi		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		B
	C	Kötü	C	C	C	C	C	C	C	C	NEMLİ	

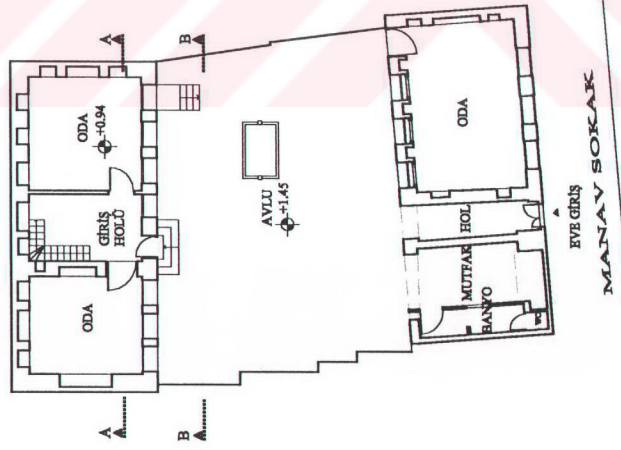
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
Yapı restore edilerek kullanılır hale getirilmiştir. Yeni bir onarıma ihtiyaç göstermemektedir.			

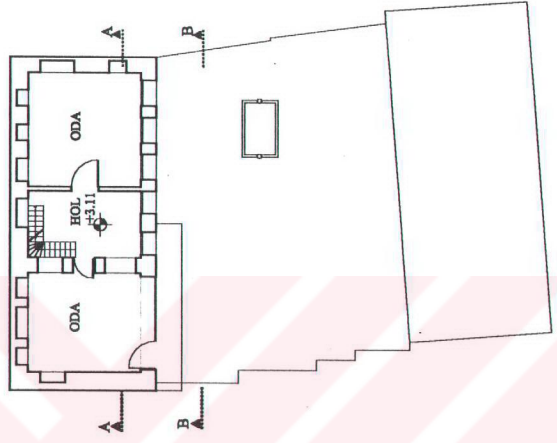
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Avluda eklenti olarak yapılan merdiven tek kollu olması gerekirken çift kollu sahanlıklı olarak inşa edilmiştir.	Orijinale aykırı olarak yapılan merdiven cephede dolu-boş düzeninin değişmesine sebep olmuştur.

KATALOG NO:2

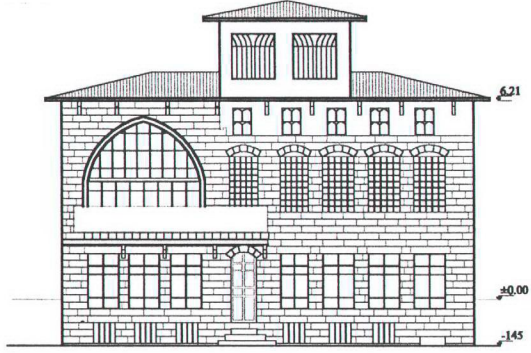

ZEMİN KAT PLANI

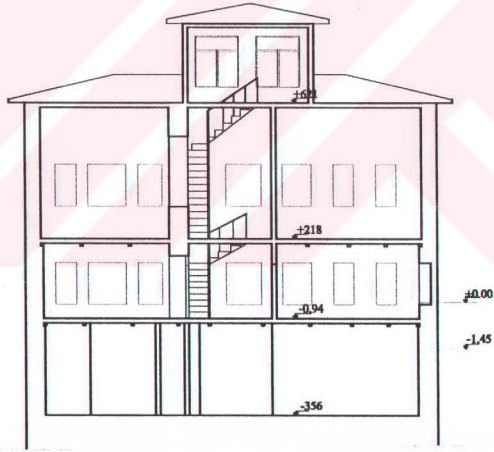

BİRİNCİ KAT PLANI

ÖN GÖRÜNÜŞ

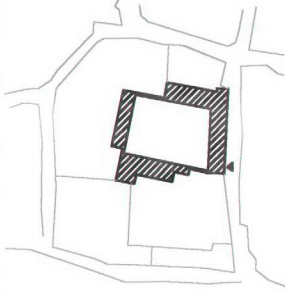

AA KESİTİ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp S.No3-5	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	334/3	Orta Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1747		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	İyi		Taşıyıcı Sistem	Dış Yapı		İç Yapı		Süslemeler	Nem		YOK Zİ VAR NEMLİ
	A	B		A	B	A	B		A	B	
	C	Kötü		C	C	C	C		C	C	

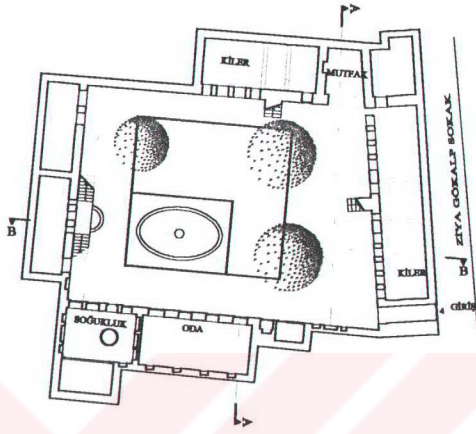
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
Yapı 2001 yılında yapılan yeni bir restorasyonla elden geçirilmiş, yeni bir onarıma ihtiyaç göstermemektedir.			

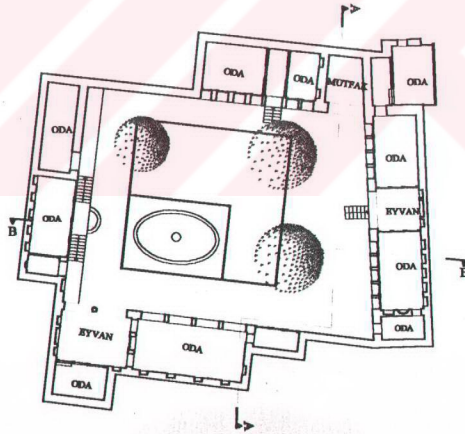
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
	Yapılan yeni restorasyon sonucunda cephede yer alan patina yok edilmiştir.

KATALOG NO:3

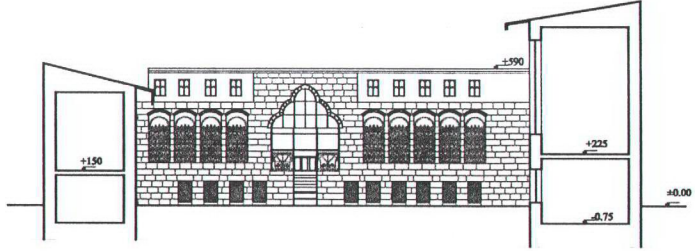

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURİCİ

KONUM PLANI

ADRES	Camii Kebir Mahallesi Ziya Gökalp S.No:1	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	334/4	Dış Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1911		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Yok		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		B		EZİ VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

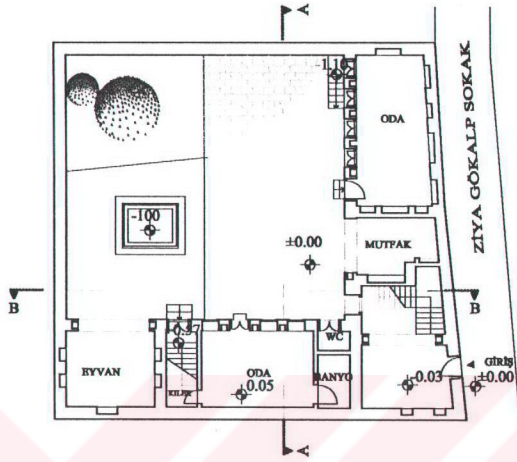
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Yapının statik durumunun iyi olmasına rağmen kullanıcı eksikliği ile gerekli onarımlar yapılmamakta, üstten gelen sular tahribata neden olmaktadır.		

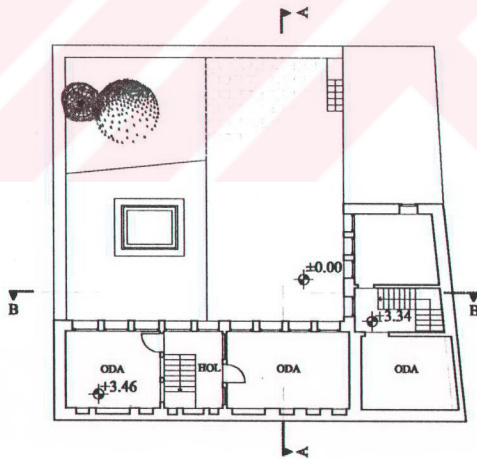
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
	Cephede yer alan yağmur suyu boruların tarihi yapının orijinalliğini bozmakta, üstten gelen su sebebiyle saçak altındaki taşlarda ayrışma yer almaktadır.

KATALOG NO:4

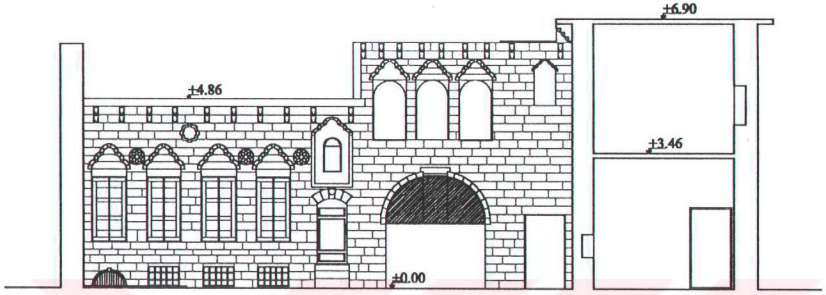

ZEMİN KAT PLANI

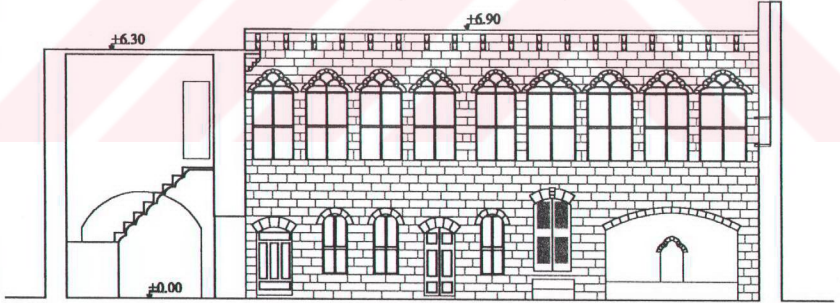

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

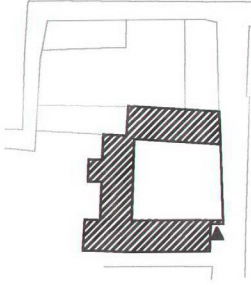
BB KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

K

ADRES	Camii Kebir Mahallesi Gökaltın S. No:4	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	408/6	Dış Avlulu	İki Gözlü Byyan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A B	Dış Yapı	A B	İç Yapı	A B	Süslemeler	A B	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		ELI VAR		
	C Kötü		C		C		C		NEMLI		

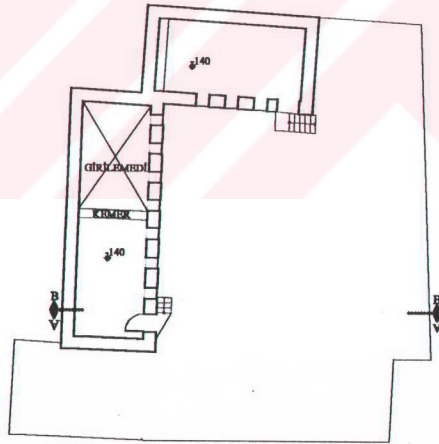
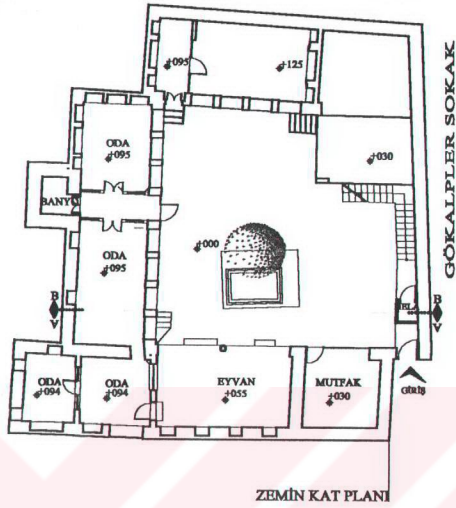
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Yapının statik durumunun iyi olmasına rağmen yapılmayan periyodik bakım eksikliği malzemede eskimeyi oluşturmıştır.		

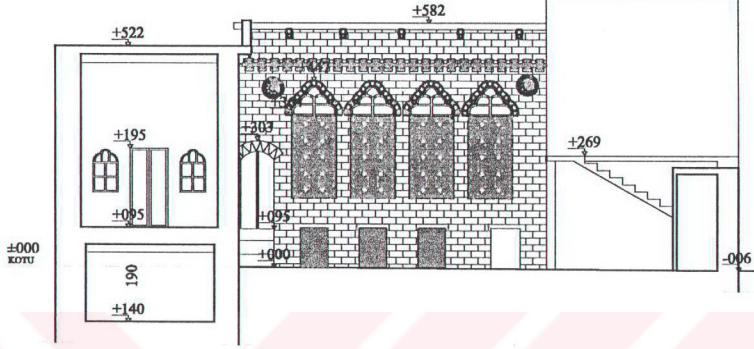
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Güney blokta B.A. ile değiştirilmiş tavan. Kuzeydoğuda avluda eklenti yapı.	

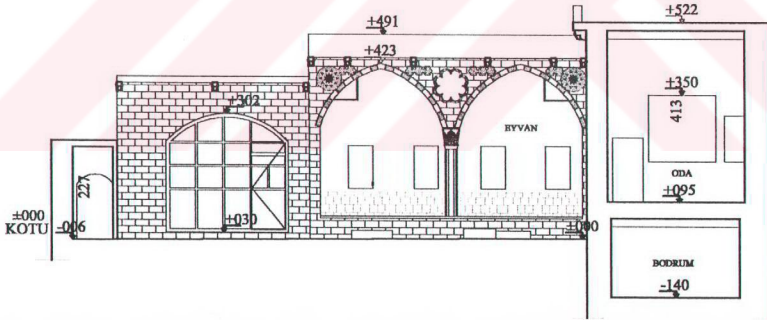
KATALOG NO:5

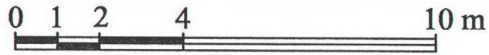
0 1 2 4 10 m

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

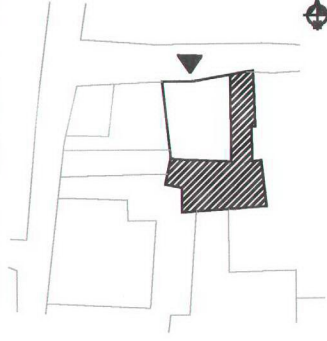

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Camii Kebir Mahallesi Yeşil Sokak No:6	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	407/2	Dış Avlulu	İki Gözlü Byvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		EL VAR		
	C	Kötü		C		C		C		NEMLİ		

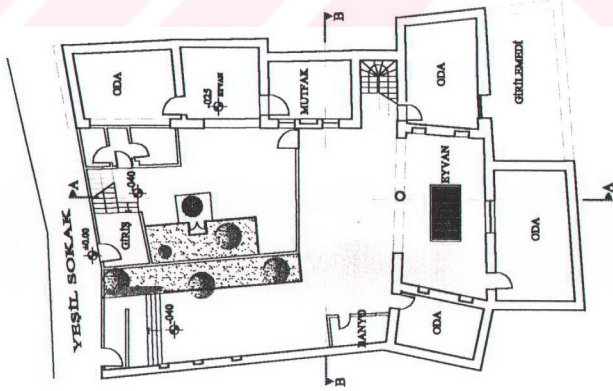
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Taşıyıcı sistem sorunu olmayan yapıda malzeme bozulmaları görülmektedir.		

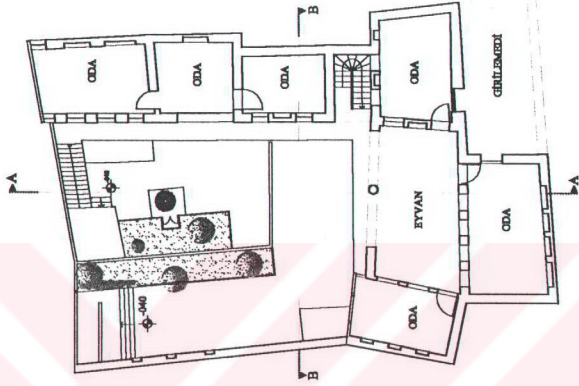
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Yapı bir duvarla ayrılarak iki ayrı ev olarak kullanılmaya başlanmış. Avluda eklenti banyo ve tuvaletler yer almakta. Tavanlar B.A. ya dönüştürülmüş.	Kapatılan cyvanlar dolu-boş oranlarını bozmuş.

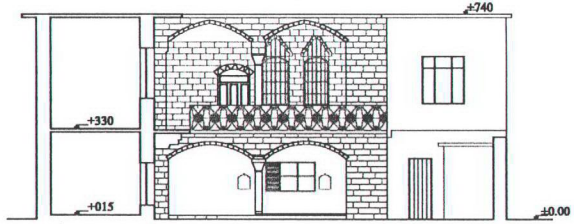
KATALOG NO:6

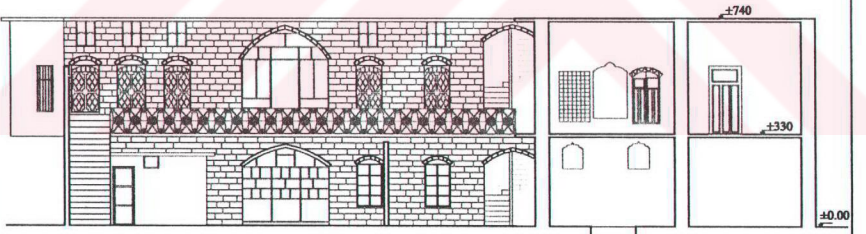
ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

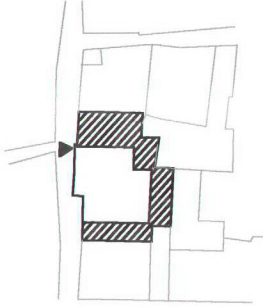

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Gökalpler S.No:7	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	407\12		
YAPIM TARİHİ	1806		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Yok		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A B	Dış Yapı	A B C	İç Yapı	A B C	Süslemeler	A B C	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		B		ZI VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

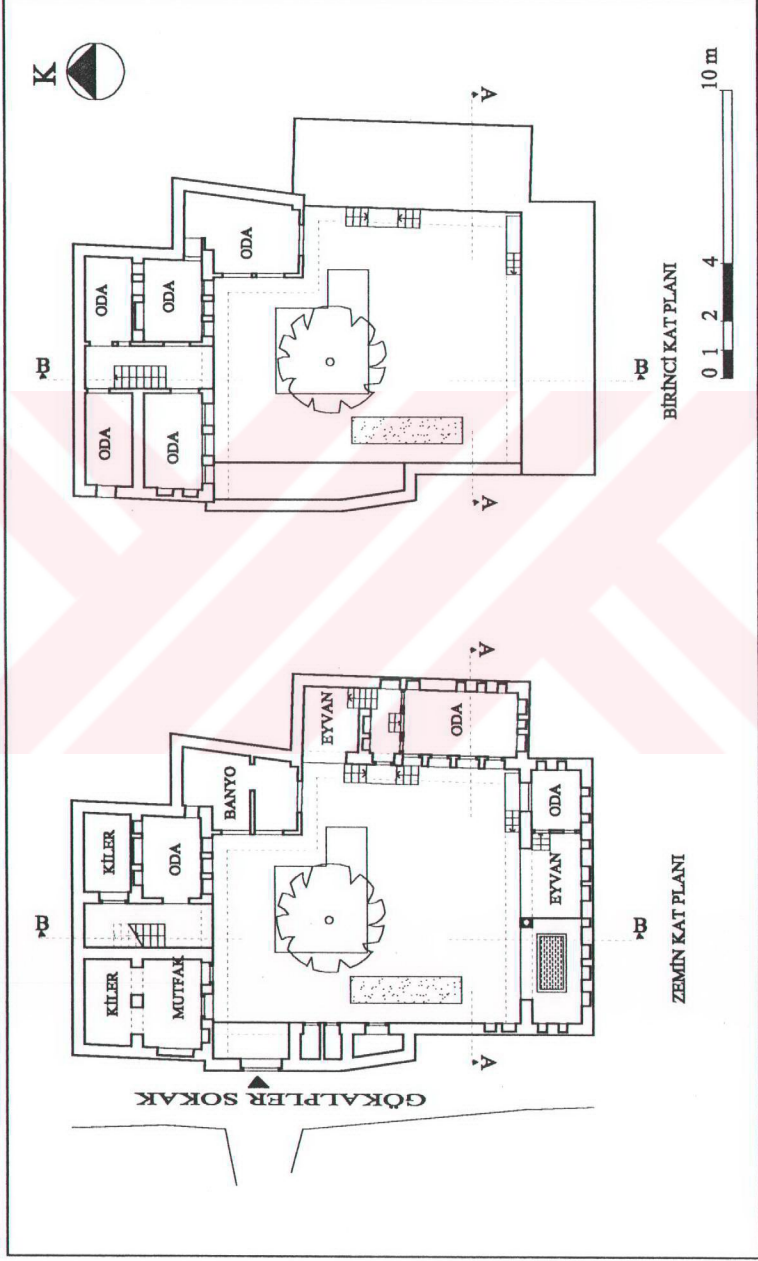
YAPISAL DURUM

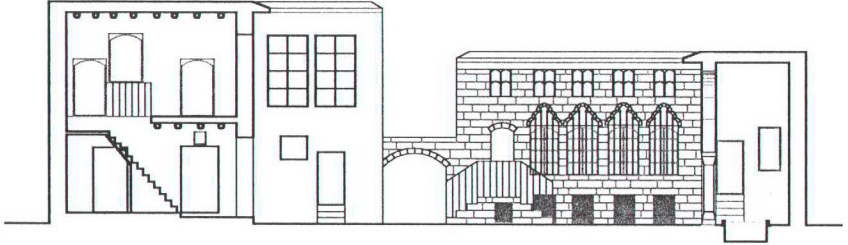
İyi	Orta	Kötü	Harap
Yapı restorasyon görmüş olmasına rağmen henüz kullınımda değildir. Yapı yeni bir onarıma ihtiyaç göstermemektedir.			

BOZULMALAR

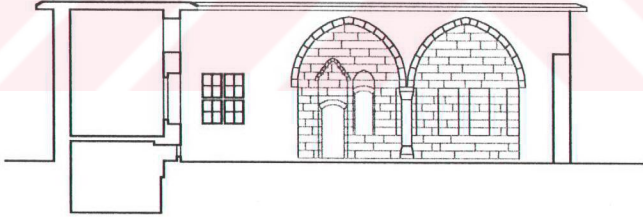
PLANDA	CEPHEDE

KATALOG NO: 7

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

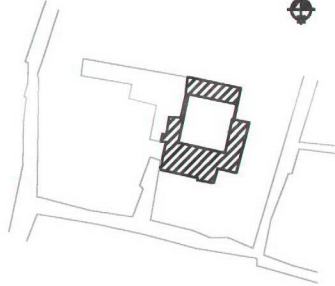

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

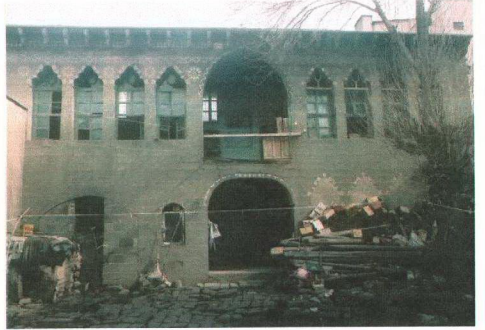

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

K

ADRES	Süleyman Nazif Mahallesi Saat Paşa Sokak No:10	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	443/9	Dış Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1863		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK	
	B	Orta		B		B		B		B		B	İZ VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		C	NEMLİ

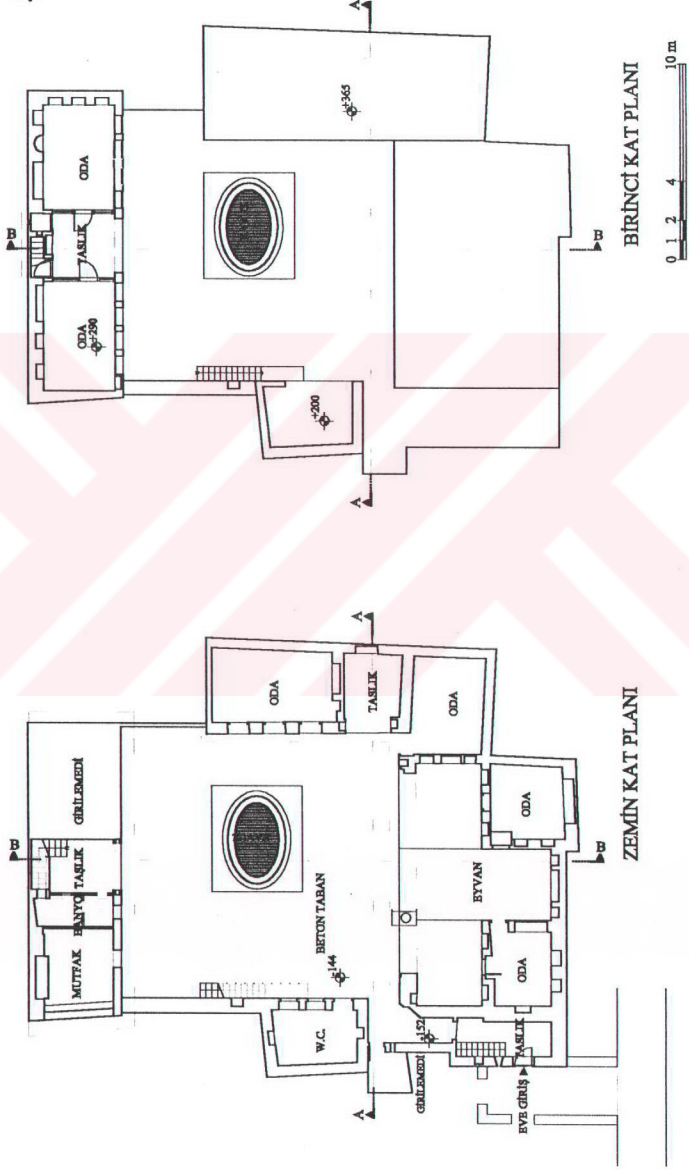
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Yapının üst örtüsünde ve bu bölgedeki taşlarda sudan kaynaklanan bozulmalar var. Malzemenin onarım ihtiyacı var.	

BOZULMALAR

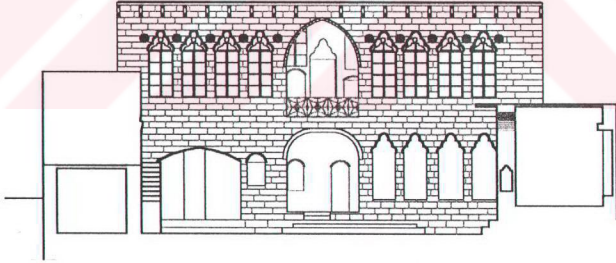
PLANDA	CEPHEDE
Kuzey blokta tavan B.A ya dönüştürülmüş. Güney blokta ahşap girişlerde çökme var. Avluda eklenti merdiven yer almakta.	Taş duvarda yapılan sıva ve boyalar dokuyu bozmuş. Bazı pencere boşlukları duvar örgüsüyle kapatılmış.

KATALOG NO:8

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

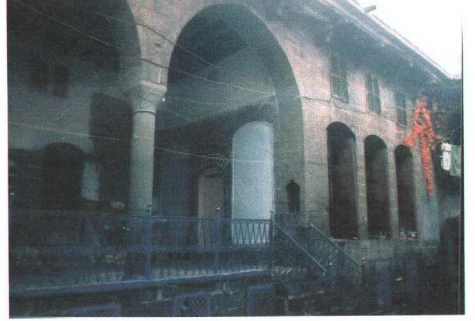
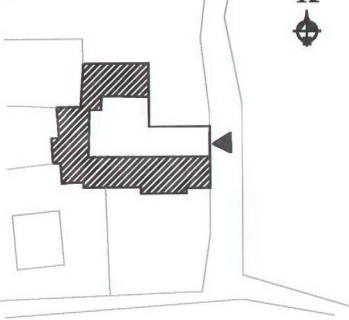

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Kılıççı Sokak No:6	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	415/6	Dış Avlulu	İki Göz Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YAK
	B Orta		B		B		B		B		EL VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEML

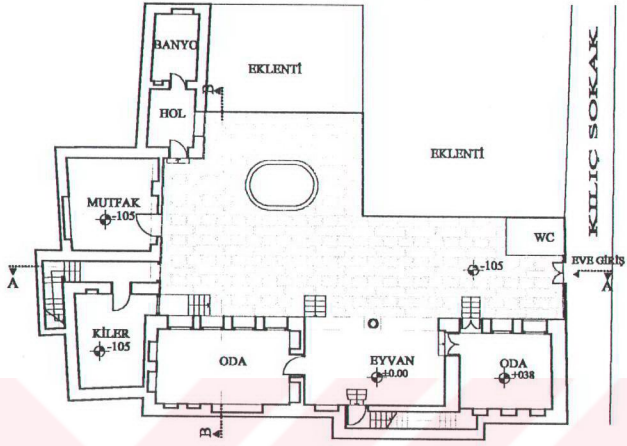
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Yapının üst örtüsünde ve malzemede bozulmalar var.	

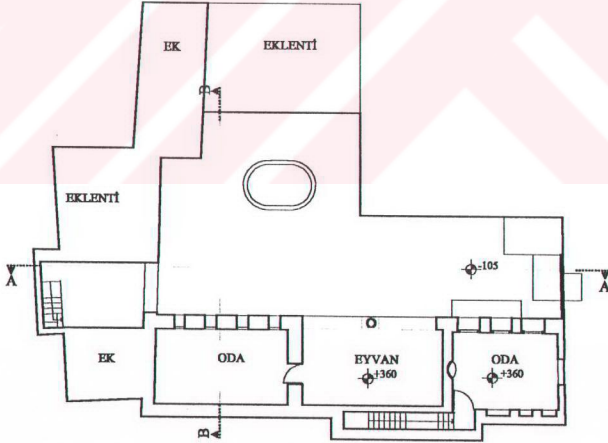
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Parselde yıkılan tarihi bir kitlenin yerine aykırı, yüksek bir yapı yapılmış. Avluda eklenti B.A. merdiven yer almakta.	Avludaki aykırı yapı ile oranlar bozulmuş, bazı cephe duvarlarında sıva yapılmıştır. Mutfak cephesi duvarla kapatılmış.

KATALOG NO:9

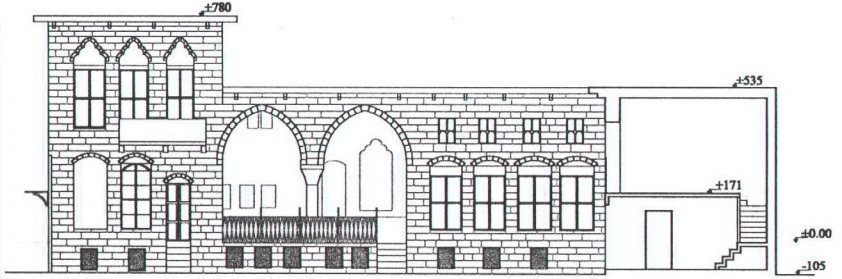

ZEMİN KAT PLANI

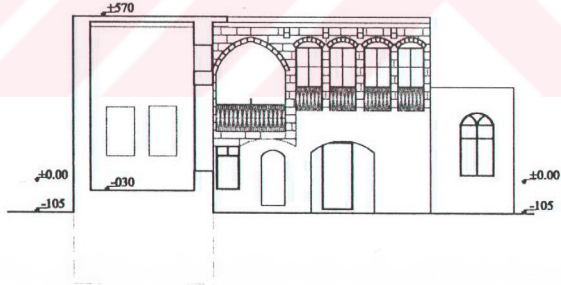

BİRİNCİ KAT PLANI

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

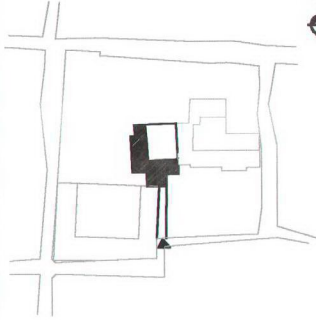

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:12	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	415/9	Dış Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A B	Dış Yapı	A B	İç Yapı	A B	Süslemeler	A B	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		B		ELİ VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

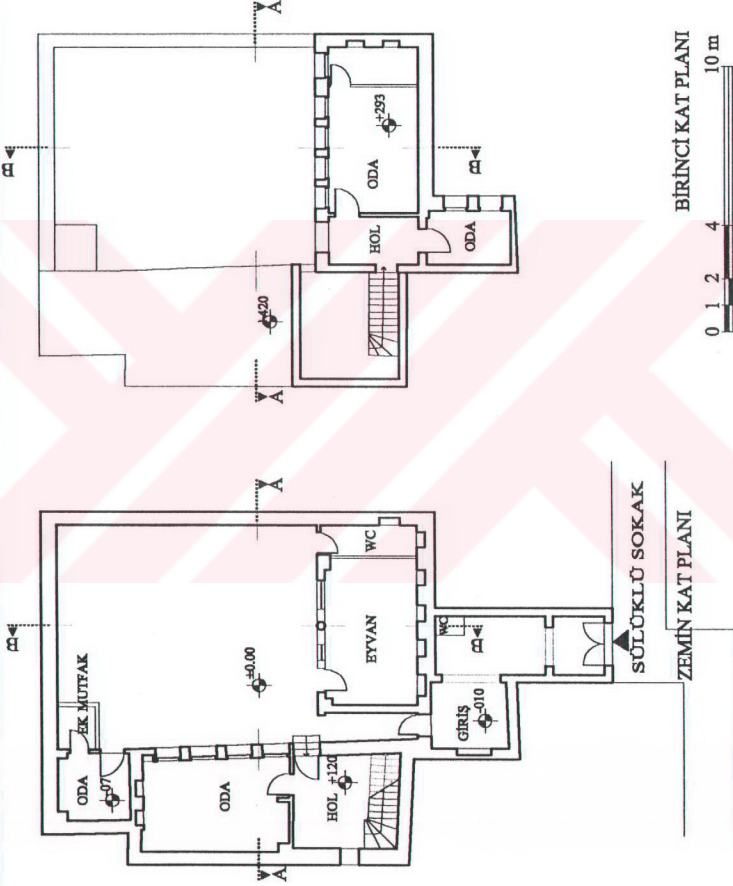
YAPISAL DURUM

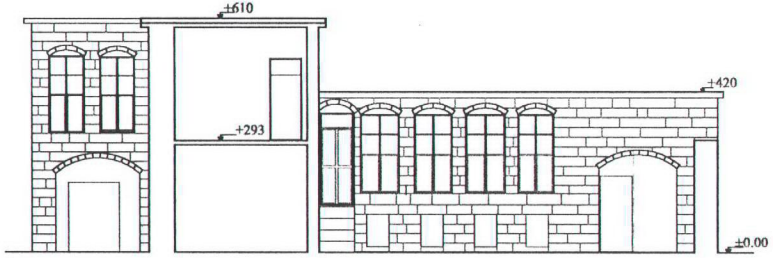
İyi	Orta	Kötü	Harap
		Yapının statik durumu iyi, fakat malzemede onarıma ihtiyaç var. Örtünün onarılması gerekmektedir.	

BOZULMALAR

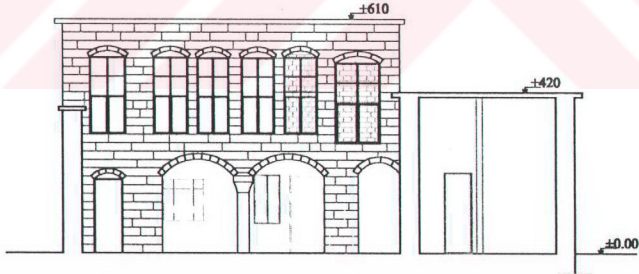
PLANDA	CEPHEDE
Avluda ihtiyacı karşılamak üzere eklenti bir mutfak yapılmış. Güney blokta ki eyvan kapatılarak oda haline getirilmiş. Birinci katta ahşap döşeme B.A. ya dönmüş. Batı blokta holde eklenti B.A. merdiven. Sülüklü Sokak No:21 le bağlantı kapatılmış.	Cephede bazı pencereler ve eyvan kemeri doldurularak kapatılmış, cephedeki dolu-boş oranları yok edilmiştir.

KATALOG NO:10

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

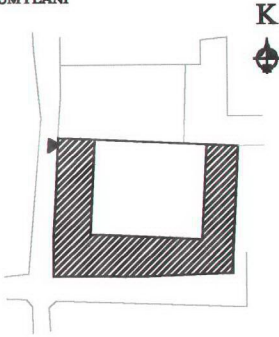

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Sülükütü S. No:21	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	415/10	Dış Avtulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1748		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Taş Yiğme		
İNCELEME TARİHİ	1998		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		C		C		C		C		C
	C	Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

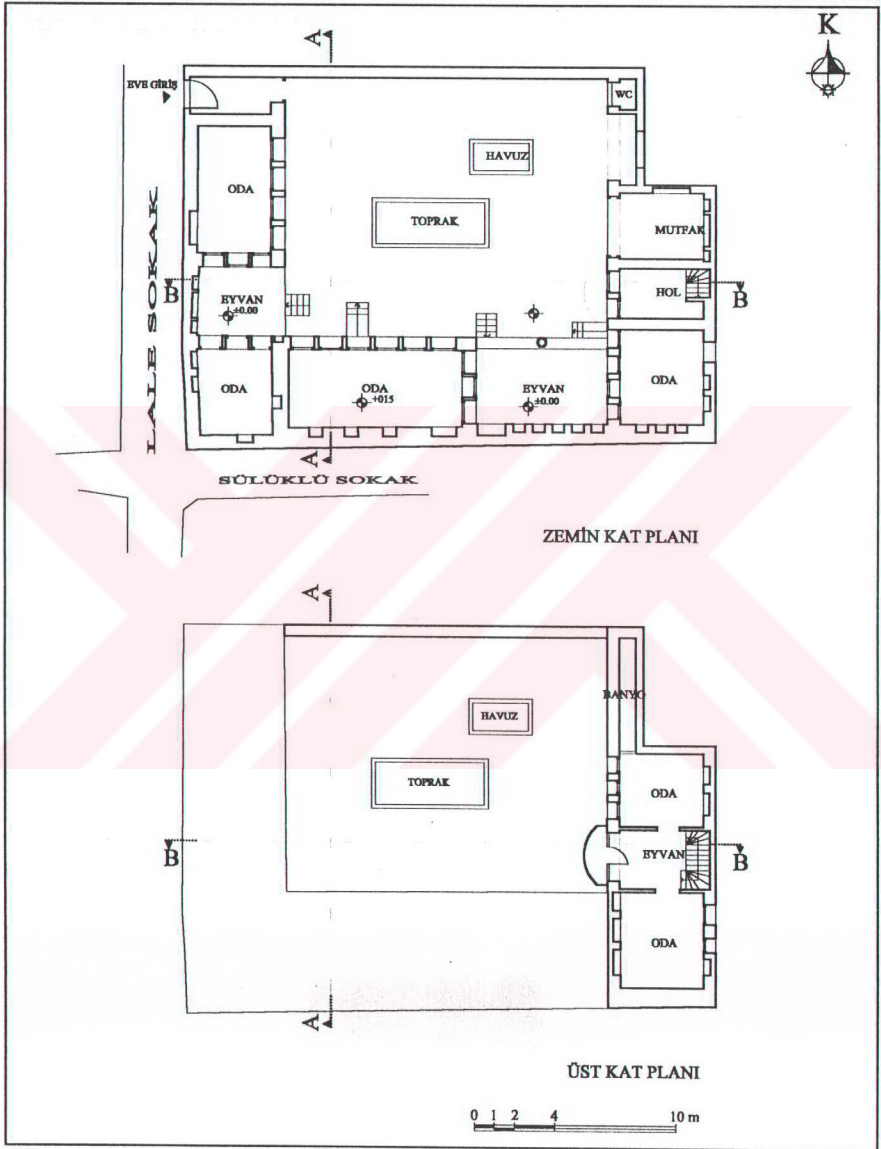
YAPISAL DURUM

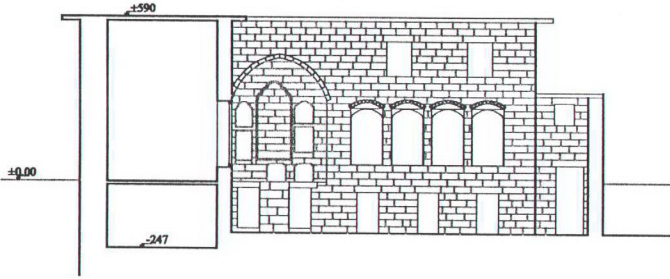
İyi	Orta	Kötü	Harap
	Yapının periyodik bakım eksikliği sebebiyle örtüde ve malzemede onarım gerekmektedir, taşıyıcı sistemi bulunmamaktadır.		

BOZULMALAR

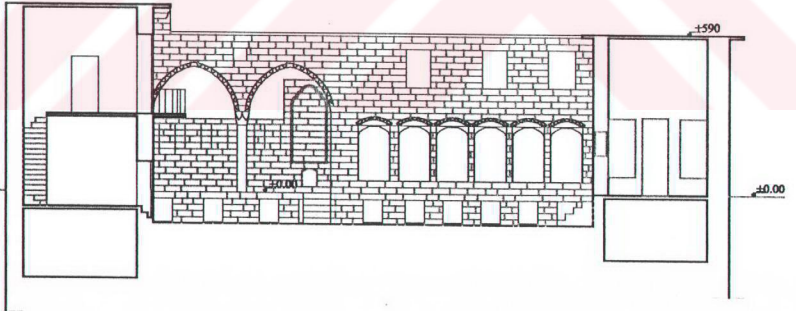
PLANDA	CEPHEDE
Sülükütü Sokak No:12 nin selamlık bölümü olup bağlantı kapatılmış.	Ahşap pencere ve kapı doğramalarının bir kısmı yok.

KATALOG NO:11

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

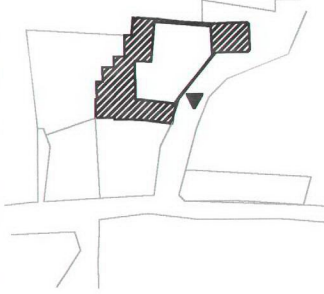

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Lale Bey Mahallesi Sütlüklü Sokak No:38-40	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	297/14-15	Dış Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Yok		
KONTRÜKSİYON	Taş Yığma		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	Yıkılma Riski Varsa
	B	Orta		B		B		B		B		
		Kötü										

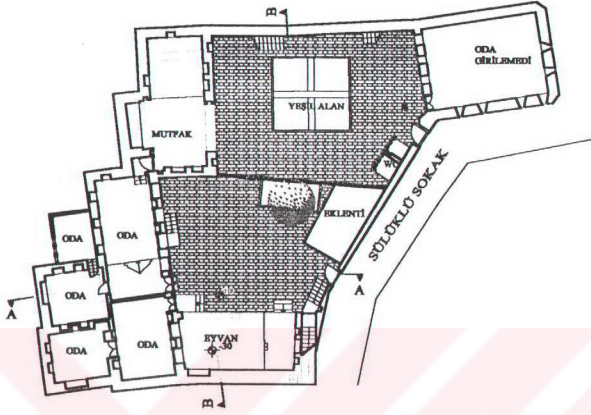
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
			Ev yıkılmaya terk edilmiş harap bir durumdadır. Onarımı ancak ağır bir restorasyonla sağlanabilir.

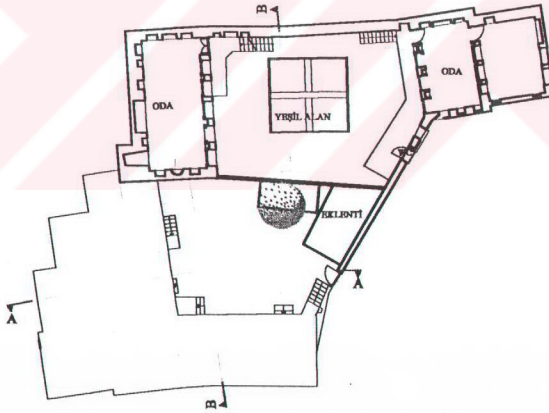
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Yapı terk edildiği için tahribatın hızı oldukça fazladır. Tek yapı olarak yapılmasına rağmen aradaki duvarla iki ayrı yapı olarak kullanılmaktadır. 40 nolu ev yeni restore edilmiş. İyi durumda.	Yıkılan bölümler nedeniyle cephe okunabilirliğini kaybetmiştir.

KATALOG NO:12

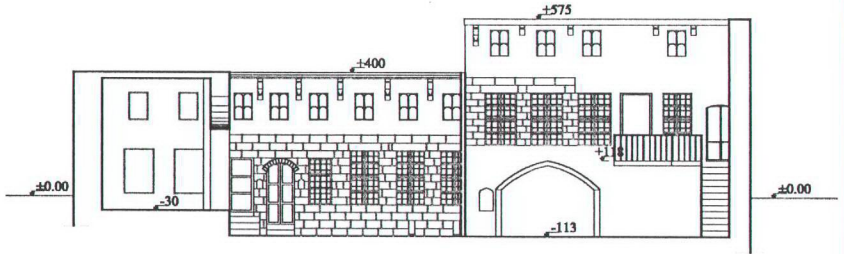

ZEMİN KAT PLANI

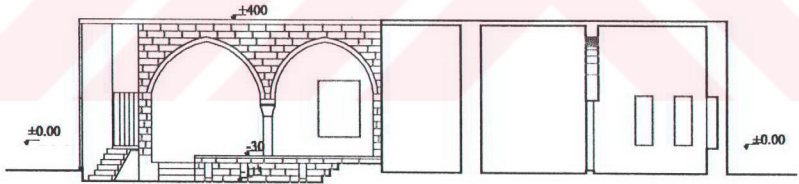

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

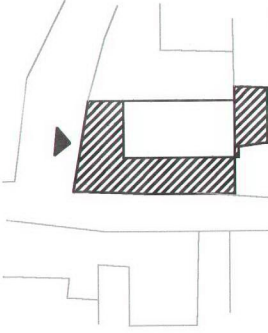
AA KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

K

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Sülüklü Sokak No:19	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	420/7	Dış Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Taş Yiğme		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	Yıkık Bölümleri Var NEMELİ
	B	Orta		B		B		B		B		
		Kötü										

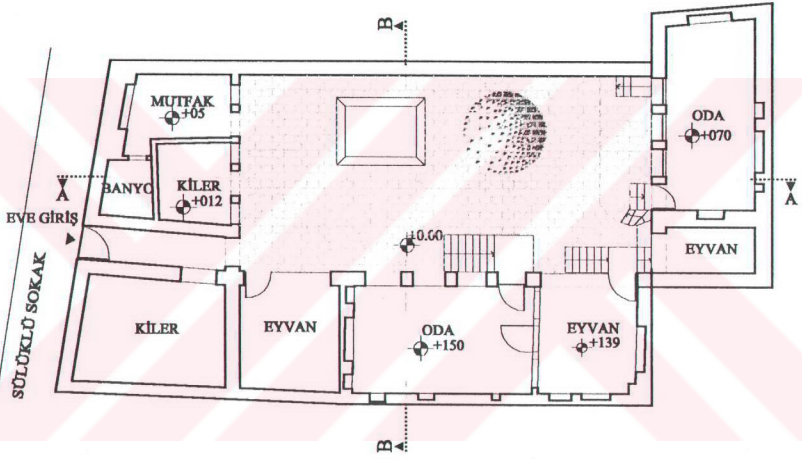
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Malzemede bakım eksikliği sebebiyle yoğun bir bozulma olmasına rağmen taşıyıcı sistemde sorun bulunmamakta.	

BOZULMALAR

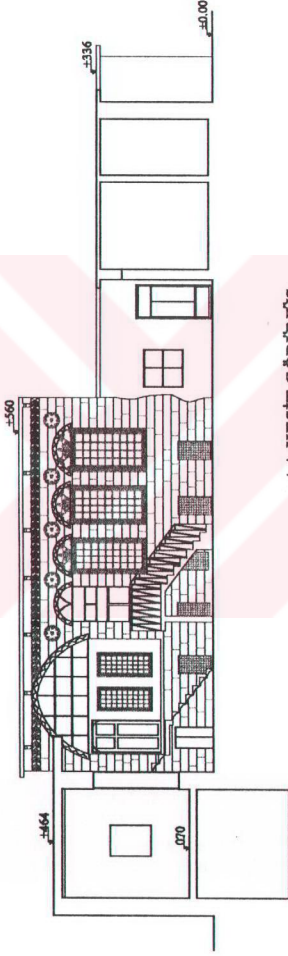
PLANDA	CEPHEDE
Yapıda üstte eklenti kat ilavesi ile buraya çıkan eklenti betonarme merdiven yapılmış, toprak örtül betonarme plak olarak değiştirilmiştir. Güney bloktaki oda yanında iki eyvanın önü kapatılmış.	Cephede üstten gelen suyun etkisiyle duvarda çatlama, taş duvarda patına yok edilerek boyanmış, eyvan kullanıcı gereksinimine bağlı olarak aykırı bir şekilde kapatılmış. Pencere kapıya dönüştürülmüş.

KATALOG NO:13

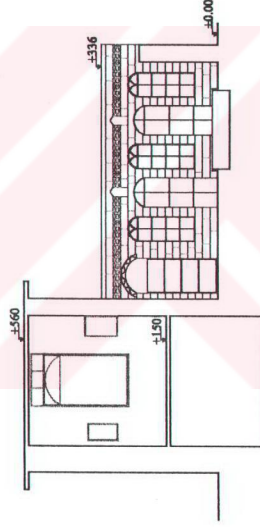

KAT PLANI

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

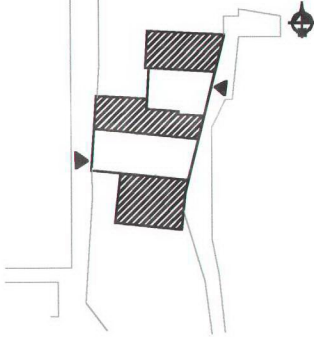

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Lale Sokak No:2	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	396/15	İç Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Taş Yığma		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	% Zİ VAR NEMLİ
	B	Orta		B		B		B		B		

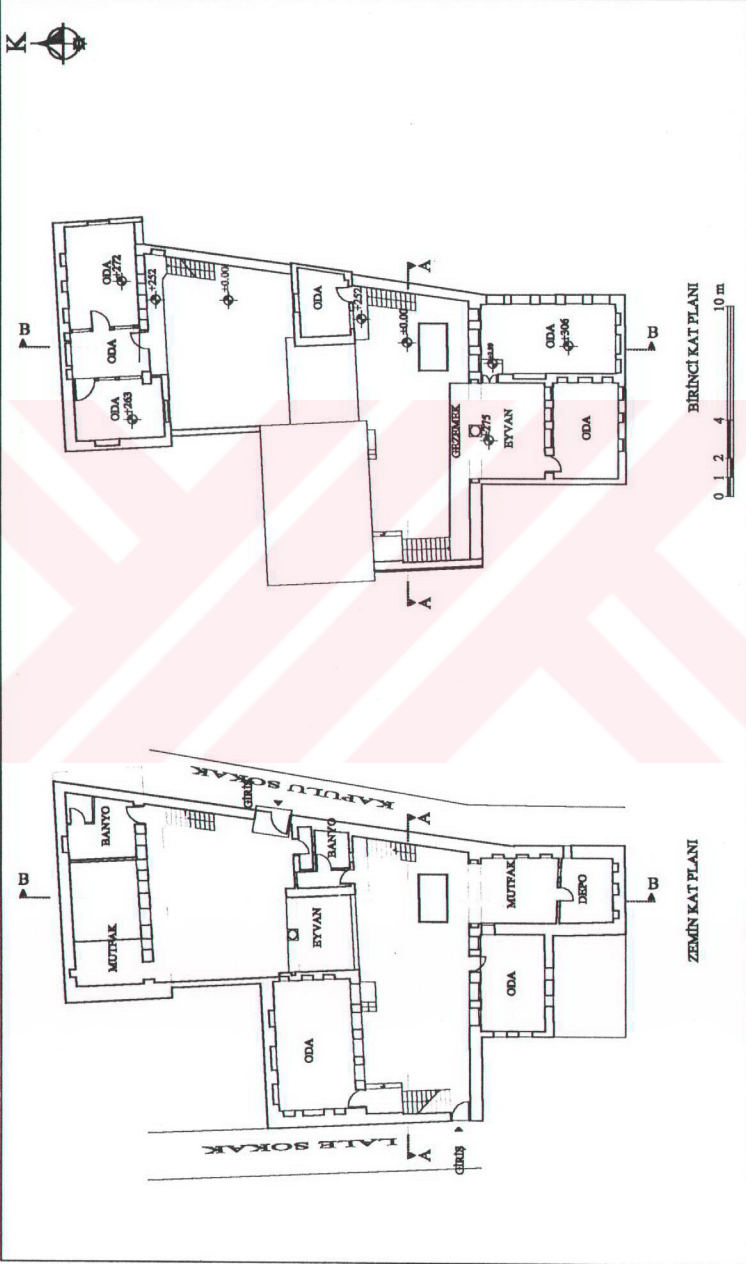
YAPISAL DURUM

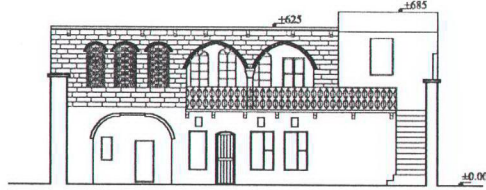
İyi	Orta	Kötü	Harap
		Kullanım eksikliğiyle evin bir bölümü yıkılmış, malzeme büyük ölçüde onarım gerektirmekte.	

BOZULMALAR

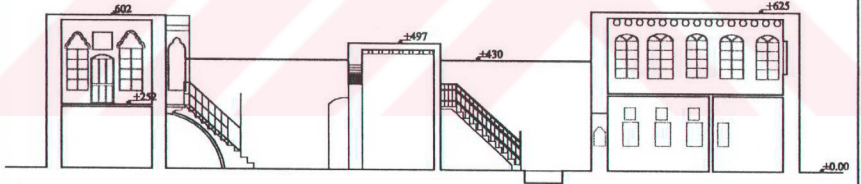
PLANDA	CEPHEDE
Bodrum kat duvarları nemden dolayı bozulmuş. Zemin kat ile bodrum kat arasındaki ahşap döşeme eğilmiş. Tekorijinal dokusu yok edilmiştir.	Taş duvarda çimento harçlı siva yer yer yer almış, duvarın

KATALOG NO:14

AA GÖRÜNÜŞ

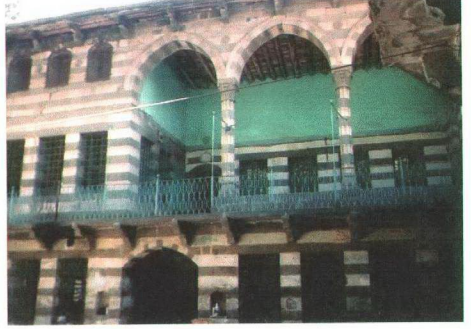
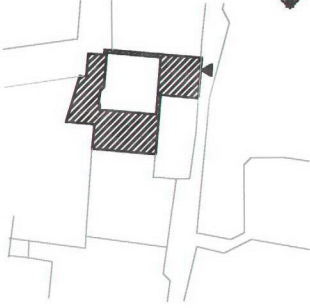

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Abdal Dede Mahallesi Behram Paşa S.No:20	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	396/21	Dış Avlulu	Üç Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		B		ZI VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

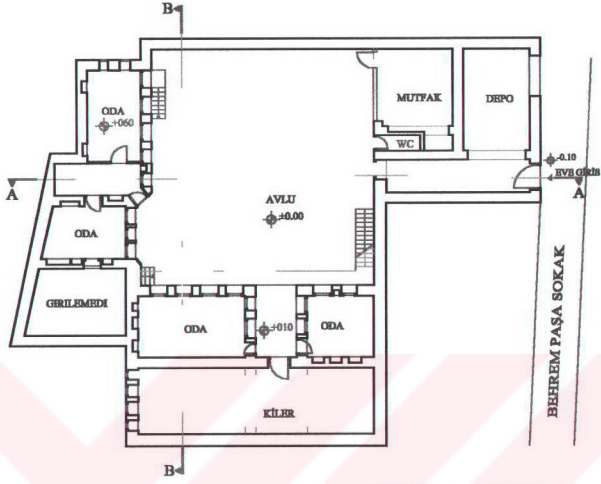
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Yapının statik durumu iyi, ancak malzemede basit onarımlar gerekli.		

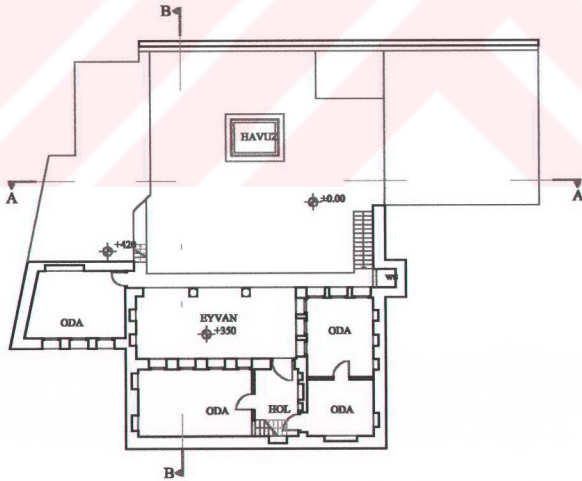
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Güney blokta arka odalara giriş kapatılmış. Mutfağın döşemesi B.A.olarak değiştirilmiş. Avluda eklenti mutfak yer almakta.	Kapatılmış depo sokak girişi.

KATALOG NO:15

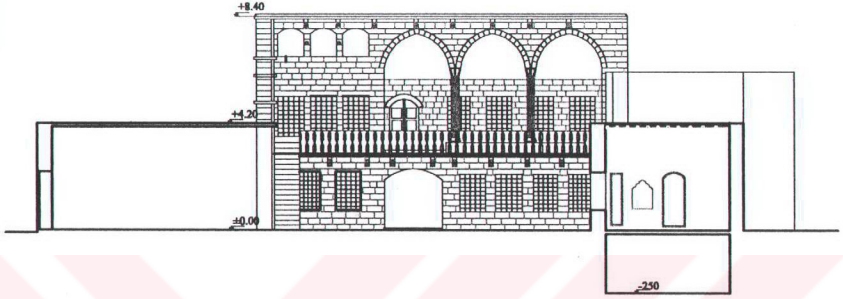

ZEMİN KAT PLANI

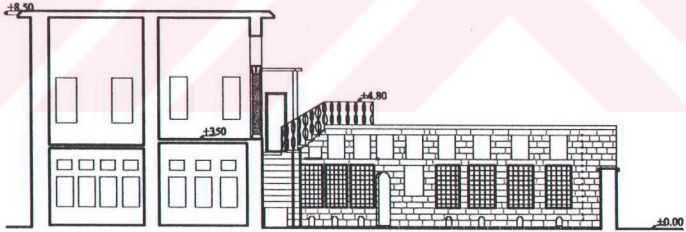

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

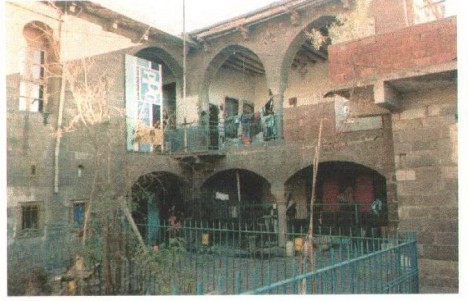
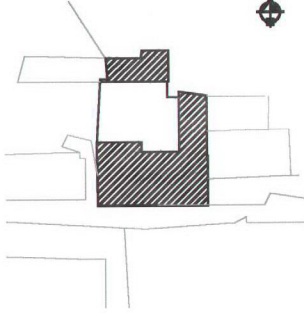

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mah.Köylü S.No:17	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	417/12	Dış Avlulu	Çift Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi B Orta C Kötü	Taşıyıcı Sistem	A İyi B Orta C Kötü	Dış Yapı	A İyi B Orta C Kötü	İç Yapı	A İyi B Orta C Kötü	Süslemeler	A İyi B Orta C Kötü	Nem	Yük. Zi VAR NEMLİ
---------------	---------------------------	-----------------	---------------------------	----------	---------------------------	---------	---------------------------	------------	---------------------------	-----	-------------------------

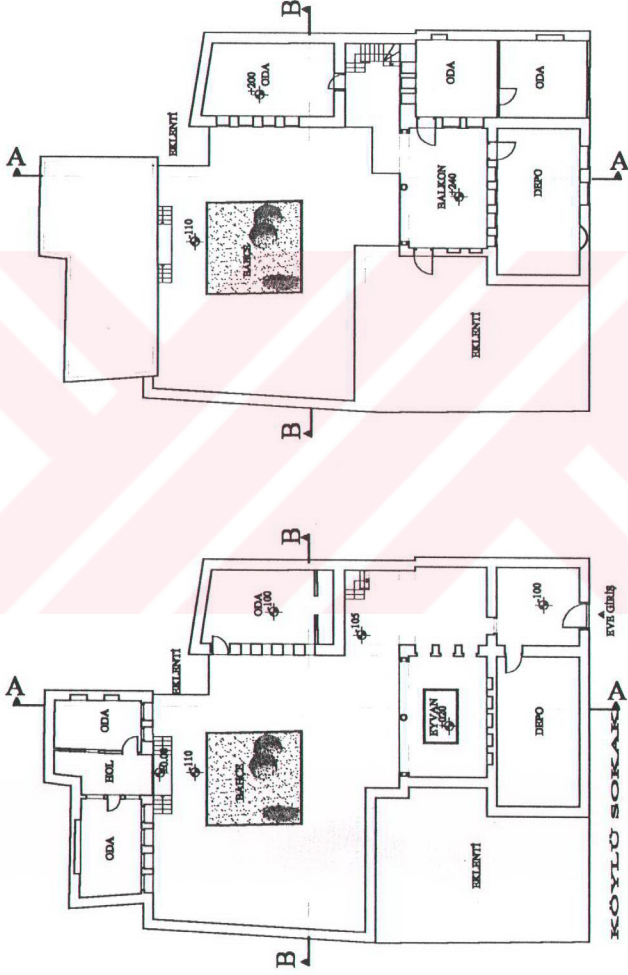
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Yapının statik durumu iyi, ancak malzemede ciddi onarımlar gerekmektedir.		

BOZULMALAR

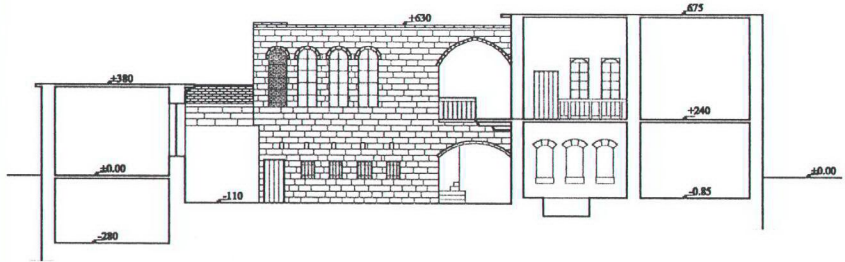
PLANDA	CEPHEDE
Parselle eklenti yapılarak orijinal kitle bozulmuş. Ahşap döşeme B.A. ile değiştirilmiştir.	Cephede bazı kullılmayan pencereler tuğla dolgu ile kapatılmış, dolu-boş oranları bozulmuştur.Bodrum kat pencereleri kapatılmış.Kuzey blokta duvarda sıva. Eyvan duvarları sıvanarak boyanmış. Korkulukların süslemeleri değiştirilmiştir.

KATALOG NO:16

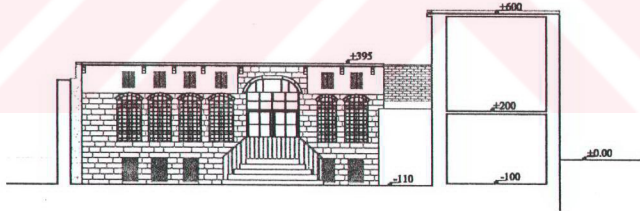

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

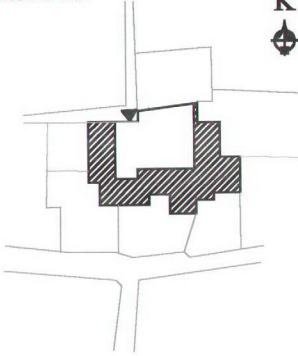

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURIÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ziya Gökalp Mahallesi Çelik Sokak No:7	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	418/17	Dış Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1878		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		B
		Kötü										NEMLİ

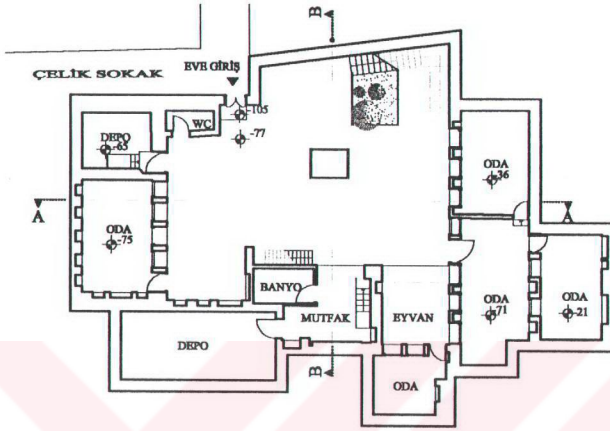
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Statik açıdan sorun olmamasına rağmen malzemede yoğun bozulma gözlenmektedir.	

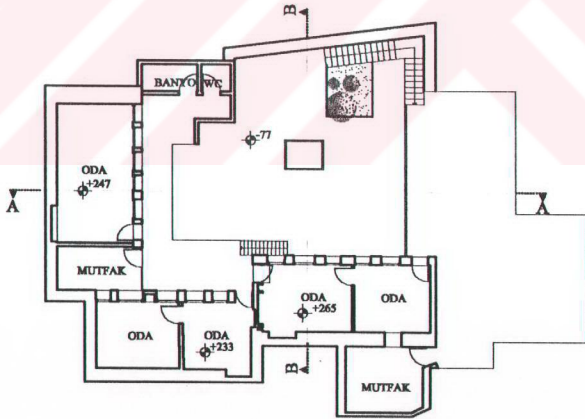
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Parselde eklenti yapı yapılarak kitlesel biçimlenme bozulmuş döşeme ve konsollar betonarme plak döşemeye çevrilirken taş kaplamayla gizlenme gereği duyulmamış. Bodruma inen merdiven kapatılmış. Güney blokta birinci kat penceresi dama çıkan kapı olmuş.	Patina ve taş duvar dokusu yok edilerek sıvama yapılmış.

KATALOG NO:17

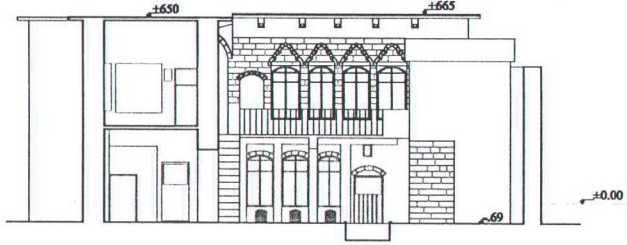

ZEMİN KAT PLANI

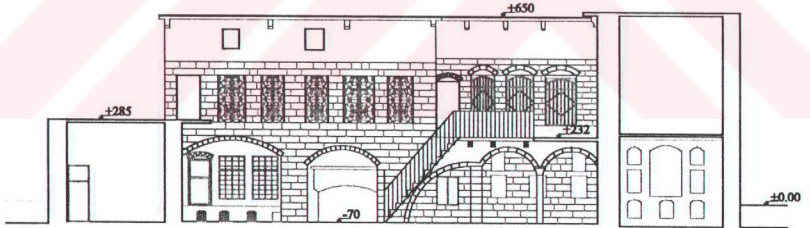

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

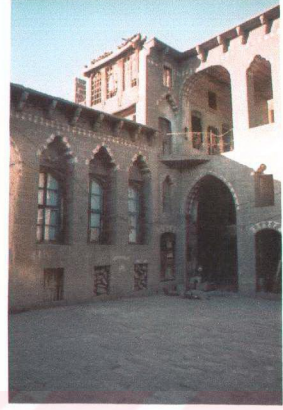
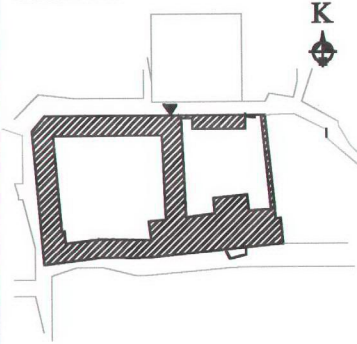

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ali Paşa Mahallesi Köylü Sokak No:6	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	255/1-2-3-4-5	Orta Avlulu	İki Gözlü Eyyan
YAPIM TARİHİ	H.1306 /1888		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		ELI VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		NEMLI

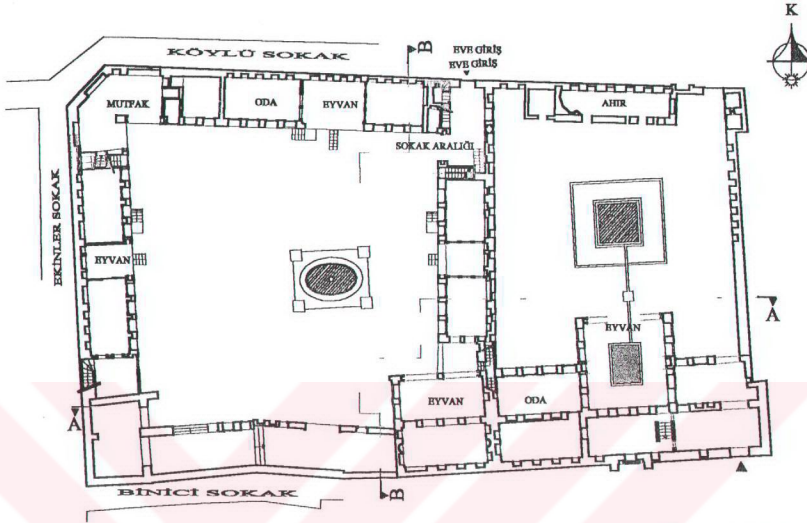
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Selamlık bölümü terk edilmiş malzeme ve üst örtü onarım ihtiyacı göstermekte.	

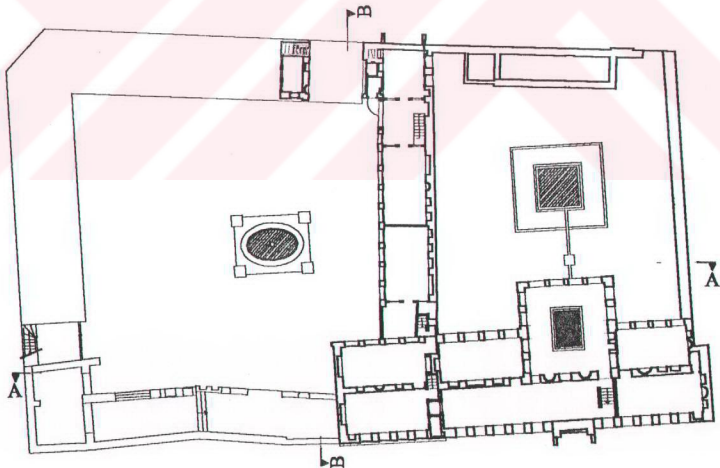
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Selamlık bölümünün örtüsü üstten gelen sular nedeniyle çürümüş ve çökmüş, bu kısım kullanım dışı bırakılmıştır.	Yapı büyüdüğü sebebiyle bazı pencereler tuğla dolguyla doldurularak kapatılmış, yapının bir kitlesinin sadece kemerleri ayakta kalabilmiştir.

KATALOG NO:18

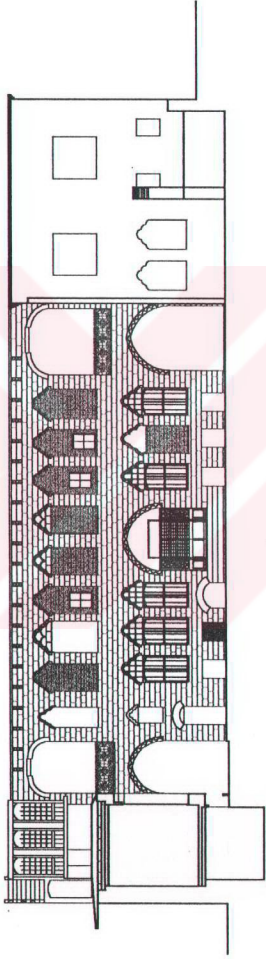

ZEMİN KAT PLANI

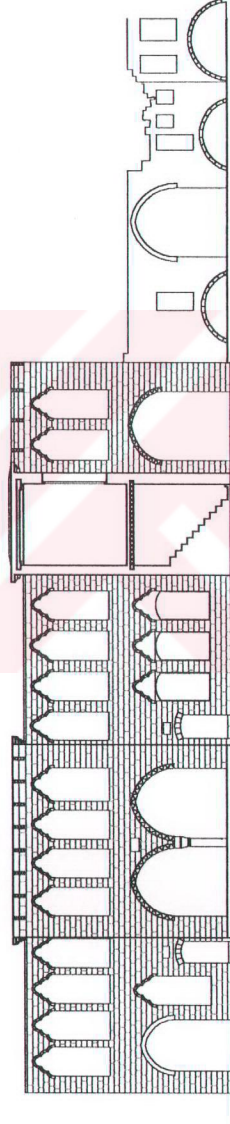

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10m

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

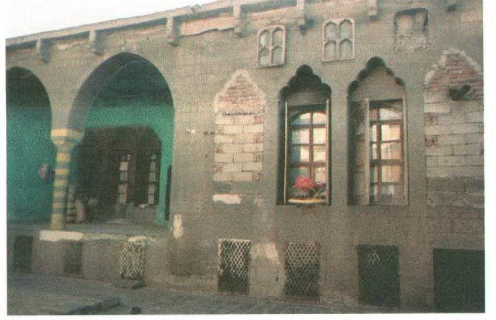
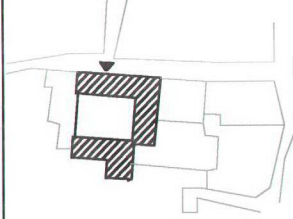

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

DİYARBAKIR SURİCİ

KONUM PLANI

ADRES	Ali Paşa Mahallesi Hambeli Sokak No:5	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	278/3	Dış Avlulu	İki Göztü Evvan
YAPIM TARİHİ	1867		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK	
	B	Orta		B		B		B		B		B	İZ VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		C	NEMLİ

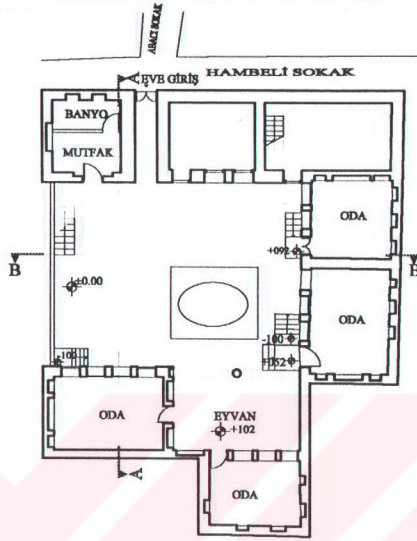
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Yapıda statik durum iyi, kötü kullanım sebebiyle malzemede bozulmalar var.	

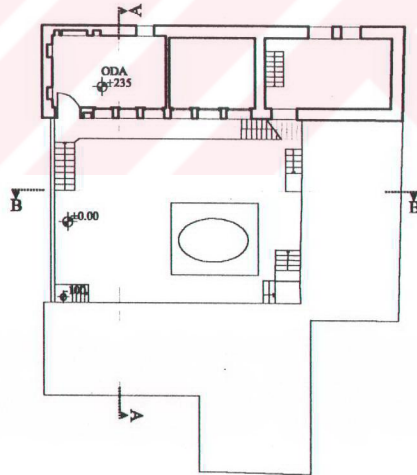
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Yapı parselinde orijinal kitle yerinde eklenti yapı yer almakta. Mutfakta ayrıncı duvarla banyo eklentisi var.	Cephede bazı pencere boşlukları tuğla dolgu duvarla kapatılmış. Tepe pencerelerinde bozulmalar var.Soba bacaları pencereden çıkarılmış Kuzey blokta taş duvar üstünde sıva kaplama var.

KATALOG NO:19

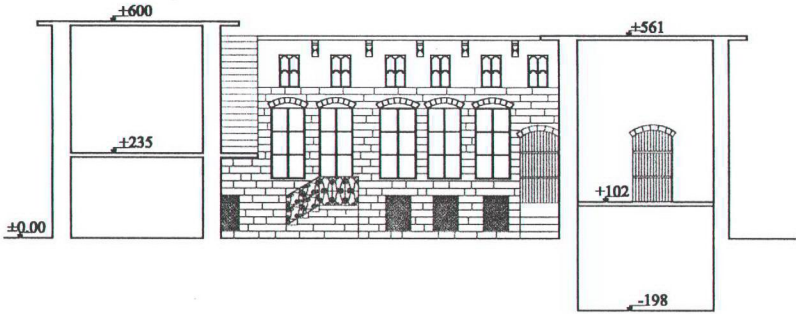

ZEMİN KAT PLANI

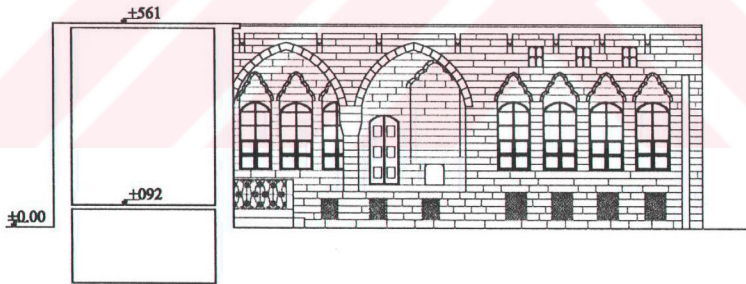

BİRİNCİ KAT PLANI

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

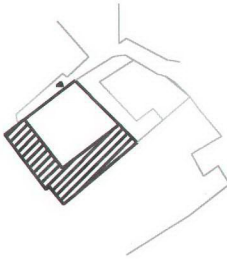

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Ali Paşa Mahallesi Bölüm Sokak No:13	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:		Dış Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	2000		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		İZ VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

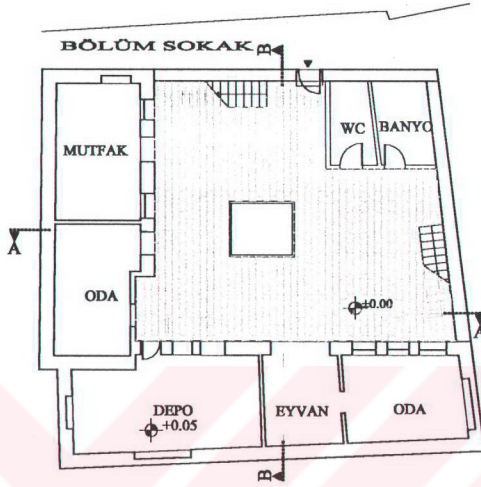
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
		Yapılan yanlış onarımlara bağlı olarak taş malzeme yerine bilinçsizce betonarme kullanılmış, malzemede bozulmalar yer almakta.	

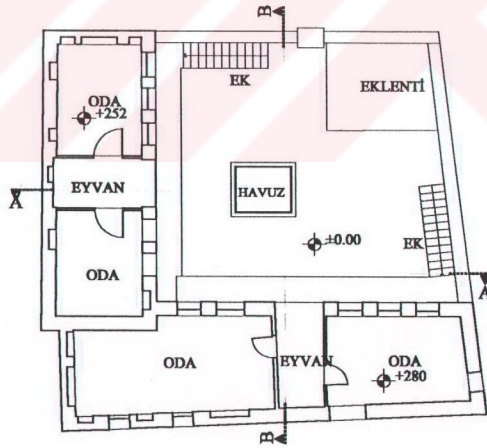
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Avluda eklenti banyo, tuvalet yer almakta, tarihi yapının üstüne ek kat çıkmış ve bu ek kata çıkan betonarme eklenti merdiven var. Taş plak olması gereken konsol döşeme betonarme olarak değiştirilmiş.	Taş duvarda sıvanan veya boyanan bölgeler var, bilinçsiz olarak kullanılan betonarme dokuyu bozmakta.

KATALOG NO:20

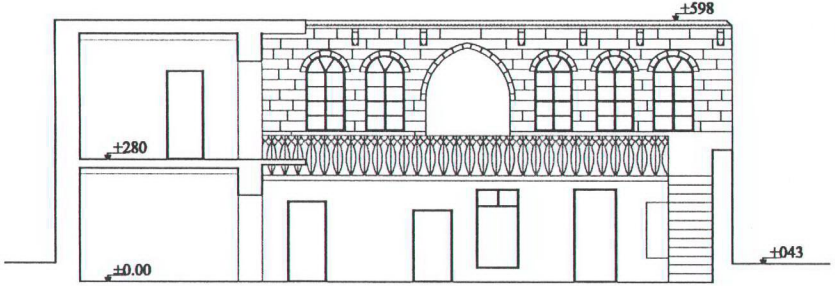

ZEMİN KAT PLANI

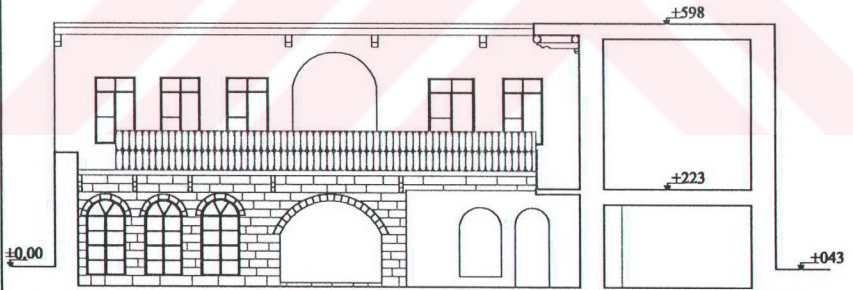

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

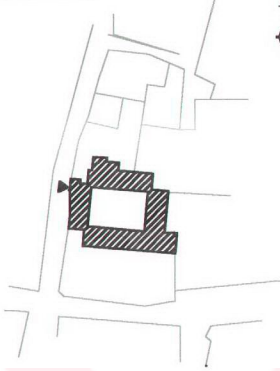

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Savaş Mahallesi Göçmen Sokak No:17	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	197/11	Orta Avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1899		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B Orta		B		B		B		B		ELİ VAR
	C Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

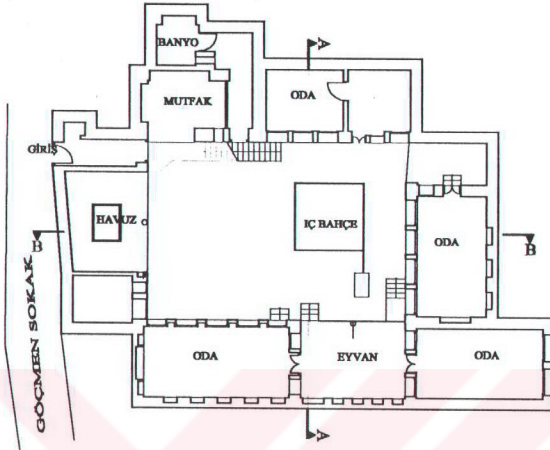
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
Yapı yeni restore edildiği için statik ve malzeme durumu açısından onarım gerektirmemekte.			

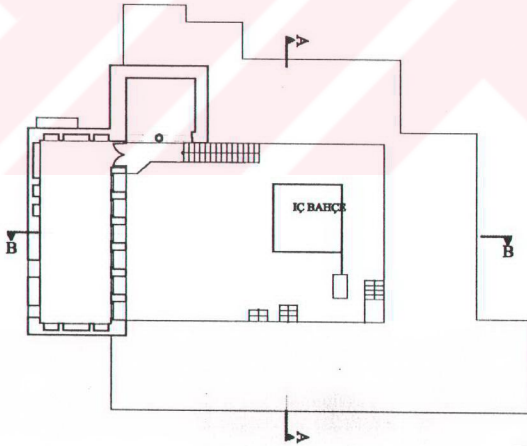
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
	Cephede orijinal kitle yerinde eklenti yapı.

KATALOG NO:21

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

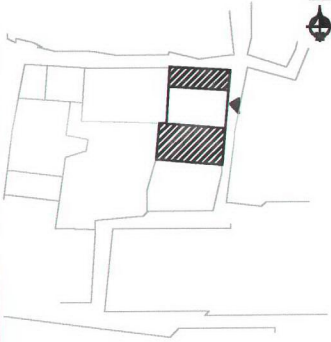

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

0 1 2 4 10 m

DİYARBAKIR SURUÇI

KONUM PLANI

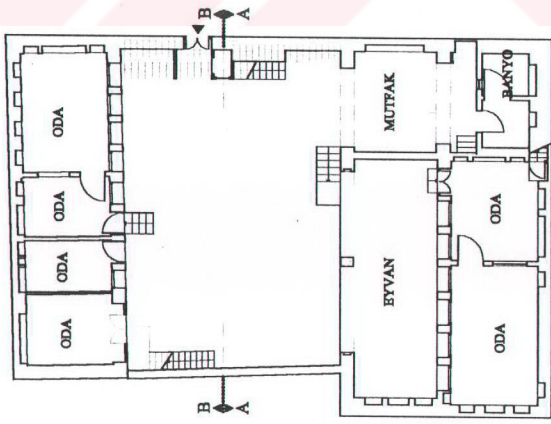
ADRES	Fatih Paşa Mahallesi Kursunlu Sokak No:10	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	215/2	İç avlulu	İki Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ	1865		
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER												
Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		B
	C	Kötü	C	C	C	C	C	C	C	C	NEMLİ	
YAPISAL DURUM												
İyi		Orta			Kötü			Harap				
		Yapının statik durumu iyi, malzeme onarımına ihtiyaç göstermemekte.										
BOZULMALAR												
PLANDA						CEPHEDE						
Eyvan içerisinde eklenti merdiven var, avlu döşemesini oluşturan taş plaklar kaldırılarak şap dökülmüş. Avluda eklenti B.A.merdiven bulunmakta.												

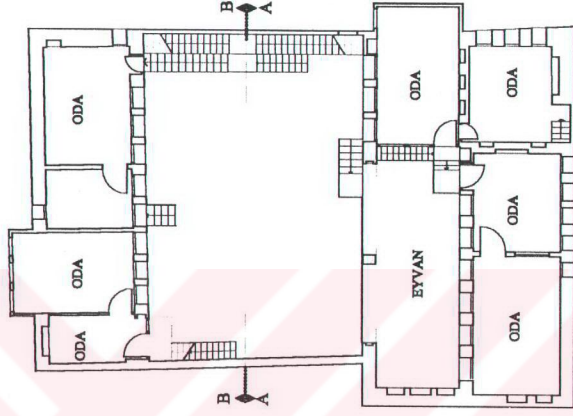
KATALOG NO:22

ALTAY SOKAK

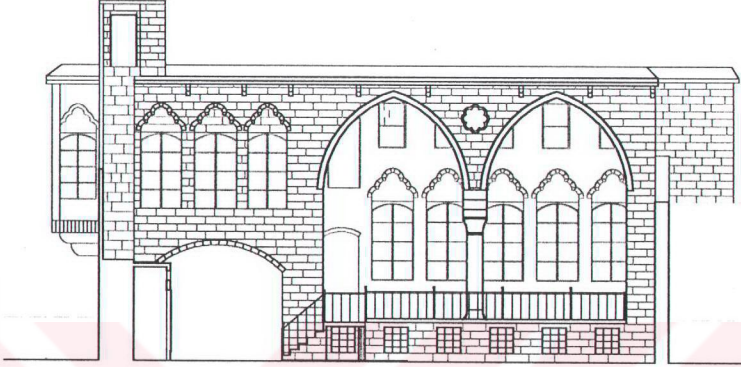

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

AA KESİT GÖRÜNÜŞÜ

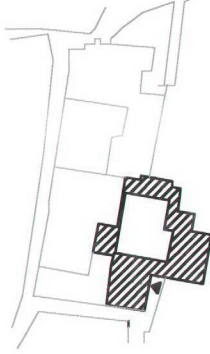

BB KESİT GÖRÜNÜŞÜ

DİYARBAKIR SURİÇİ

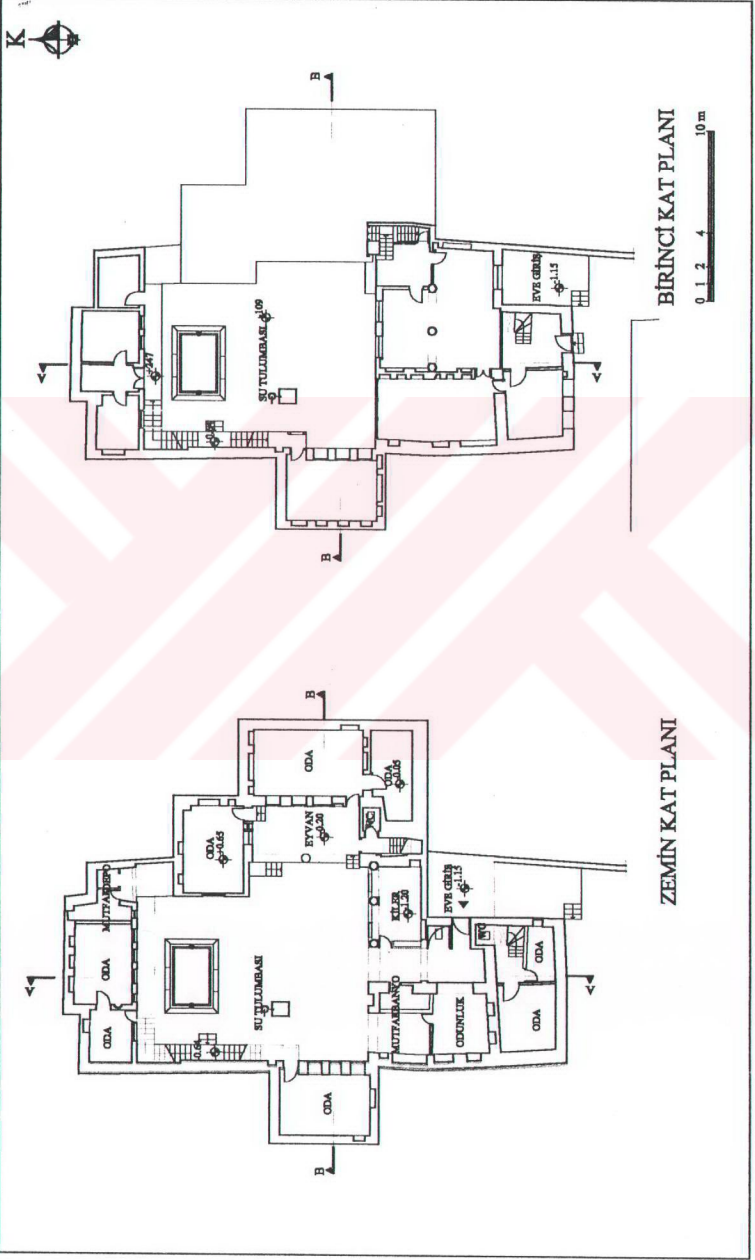
KONUM PLANI

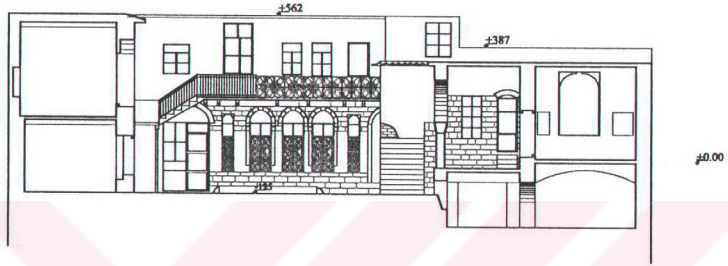

ADRES	Dabanoğlu Mahallesi Kadı Cami S.No:29	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:		Dış avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

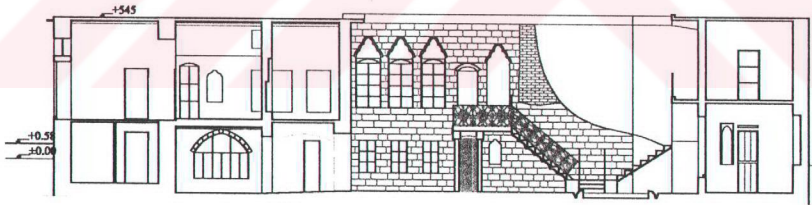
MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER												
Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK EĞİLİM NEMLE
	B	Orta		B		B		B		B		
	C	Kötü		C		C		C		C		
YAPISAL DURUM												
İyi		Orta			Kötü			Harap				
					Üst örtü bozulmuş, malzeme onarım gerektiriyor.							
BOZULMALAR												
PLANDA						CEPHEDE						
Alt katta eyvan duvarla kapatılmış.						Taş duvar yer yer sıvanarak orijinal doku yok edilmiş.						

KATALOG NO:23

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

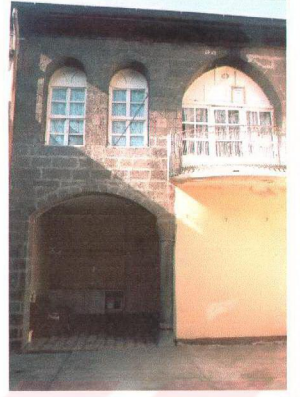
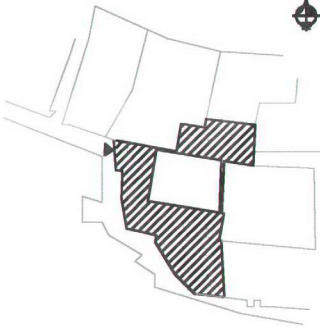

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

DİYARBAKIR SURİÇİ

KONUM PLANI

ADRES	Cevat Paşa Mahallesi Kozlu S.No:13	PLAN ÖZELLİKLERİ	CEPHE ÖZELLİKLERİ
ADA PARSEL NO:	56/9	Dış Avlulu	Tek Gözlü Eyvan
YAPIM TARİHİ			
ORJİNAL KULLANIM:	Ev		
BUGÜNKÜ KULLANIM:	Ev		
KONTRÜKSİYON	Kargir		
İNCELEME TARİHİ	1999		

MEVCUT YAPISAL ÖZELLİKLER

Koruma Durumu	A	İyi	Taşıyıcı Sistem	A	Dış Yapı	A	İç Yapı	A	Süslemeler	A	Nem	YOK
	B	Orta		B		B		B		B		EZ VAR
	C	Kötü		C		C		C		C		NEMLİ

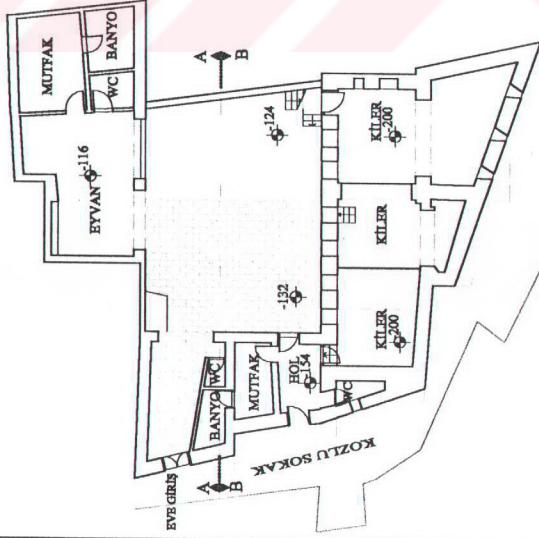
YAPISAL DURUM

İyi	Orta	Kötü	Harap
	Statik durum iyi Malzeme durumu iyi		

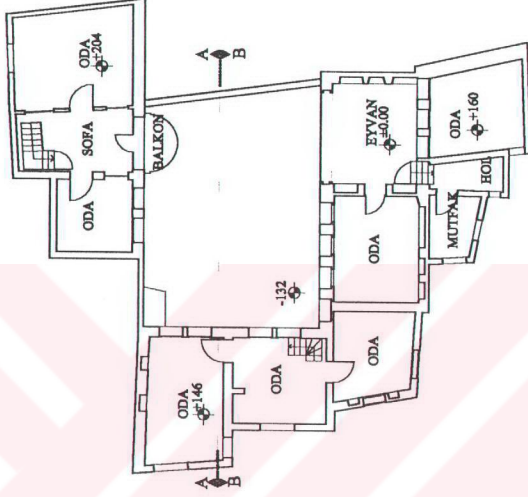
BOZULMALAR

PLANDA	CEPHEDE
Giriş holüne ayrıncı duvar eklenmiş	Eyvan duvarla kapatılmış

KATALOG NO:24

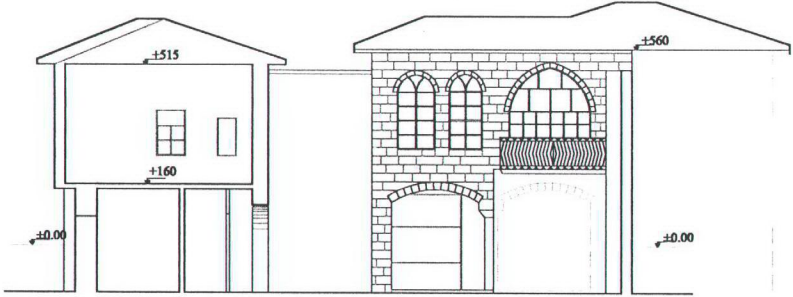

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

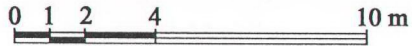

AA KESİT GÖRÜNÜŞ

BB KESİT GÖRÜNÜŞ

ÖZGEÇMİŞ

Adı	M. Mücahit Yıldırım
Doğum tarihi ve yılı	15-12-1967 de Siirt'te doğdu.
Eğitimi:	
1979-1986	Diyarbakır Anadolu Lisesi'nde ortaöğretimini tamamladı.
1986-1990	Dicle Üniversitesi Müh. Mim. Fakültesi Mimarlık Bölümünde lisans eğitimini tamamladı.
1991-1992	Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünde çalıştı.
1993-1996	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olarak Mimarlık Anabilim dalı Rölöve-Restorasyon bilim dalında yüksek lisans yaptı.